

ΔΠΜΣ: ΒΙΟΗΘΙΚΗ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

Διπλωματική Εργασία

ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟ ΣΤΟΝ ΜΕΤΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟ; ΗΘΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ
ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΙΣ ΒΙΟΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ
ΓΟΝΙΔΙΩΜΑ

Μεταπτυχιακός Φοιτητής: Καργάκης Μιχαήλ

ΑΜ: 244

Τμήμα: ΦΚΣ

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Σταυρούλα Τσινόρεμα

Συνεπιβλέπουσες καθηγήτριες: Ειρήνη Αθανασάκη, Λίνα Παπαδάκη

Ηράκλειο 2020

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα.....	2
Εισαγωγή.....	4
1 Ανθρωπισμός μια σύντομη αναδρομή.....	4
2 Καντ και ανθρωπισμός. Η Καντιανή προσέγγιση του ανθρώπου.....	6
3 Ξεπερνώντας τον άνθρωπο;.....	12
3.1 Μετά ανθρωπισμός.....	12
3.2 Η ανθρώπινη ενίσχυση κατά τον Julian Savulescu.....	15
3.3 Σχέση ενίσχυσης και ωφέλειας κατά τον Savulescu.....	17
3.4 Ευ ζην στον μετανθρωπισμό.....	18
3.5 Διορθώνοντας γνωστικές ανικανότητες.....	20
3.6 Ανθρώπινη ενίσχυση κατά τον John Harris.....	23
3.7 Η ενίσχυση ως ευκαιρία για ένα καλύτερο αύριο.....	24
3.8 Περιπτώσεις ηθικών προβληματισμών απέναντι στην ενίσχυση.....	25
4 Ο αντίλογος – Ηθικοί προβληματισμοί.....	29
4.1 Από την ΙΥΑ στην ευγονική.....	29
4.2 Φυσική vs τεχνικά καθοδηγούμενης γέννησης.....	33
4.3 Η Κριτική από τον F. Fukuyama.....	38
4.4 Ζητήματα γενετικής μηχανικής.....	40
4.5 Μεταξύ ζωής και γενετικής μηχανικής.....	44
5 Συμπεράσματα και επίλογος.....	51
Βιβλιογραφία.....	64
Ελληνόγλωσση.....	64

Ξενογλώσση.....	65
Ψηφιακή.....	66

Εισαγωγή

Στόχος της διπλωματικής εργασίας είναι να αναδείξει ορισμένες από τις ηθικές προκλήσεις οι οποίες εκπηγάζουν από τις επεμβάσεις στο ανθρώπινο γονιδίωμα για θεραπευτικούς ή βελτιωτικούς σκοπούς. Ορμώμενος από το σχετικά πρόσφατο γεγονός γενετικής τροποποίησης δυο ανθρωπίνων γονιμοποιημένων ωαρίων από τον Κινέζο γενετιστή He Jiankui τα οποία ήρθαν στη ζωή, θα αναφερθώ στη γενετική τροποποίηση (π. χ. με τη μέθοδο CRISPR-CAS9) και τα ηθικά διλήμματα που δημιουργεί.

Οι τεχνολογικές εξελίξεις είναι αναμφίβολα ραγδαίες σε όλους τους τομείς, με αυτές των επεμβάσεων στο ανθρώπινο σώμα να μας απασχολούν ιδιαίτερα. Πότε μια επέμβαση στο σώμα μας είναι ηθικά επιτρεπτή και πότε δεν είναι; Από τις επεμβάσεις αυτές, πώς ωφελείται ή ζημιώνεται το άτομο; Αν έχει πρόσβαση σε αυτές τις τεχνολογίες, γιατί να μη τις χρησιμοποιήσει;

Θα επιχειρήσω να αναδείξω πτυχές της γενετικής ενισχύσεως του ανθρώπου και θα προσπαθήσω να προσεγγίσω τις εξελίξεις στον διάλογο ακολουθώντας μια καντιανή οπτική.

Θα παρουσιάσω δυο προσεγγίσεις, μια από την πλευρά των υποστηρικτών της ενισχύσεως και μια από την πλευρά των αντιτιθέμενων σε αυτή.

Θα ακολουθήσει κριτική στα κύρια σημεία των φιλοσοφικών προσεγγίσεων, υπό το πρίσμα μιας καντιανής φιλοσοφικής προσέγγισης και εν κατακλείδι θα προσπαθήσω να συμβάλλω στον βιοηθικό διάλογο. Από τη μια κάνοντας μια σύνοψη των σχετικών με τη συζήτηση συμπερασμάτων τα οποία θα εξαχθούν και από την άλλη αποτιμώντας ενστάσεις, σκέψεις, αντεπιχειρήματα ή ακόμα και προτάσεις κατά το κλείσιμο της εργασίας.

1 Ανθρωπισμός, μια σύντομη αναδρομή

Τι είναι ο ανθρωπισμός; Είναι άραγε ένας τρόπος σκέψης; Είναι μια στάση ζωής; Ίσως μια κοσμοθεωρία; Τίποτα δεν αποκλείει να είναι όλα αυτά μαζί, ίσως κάποιος να αντιπροτείνει. Ο διάλογος μπορεί να συνεισφέρει γόνιμα για τον ορισμό αυτής της έννοιας αλλά στο παρόν πόνημα δε θα το πραγματευθούμε ώστε να προσφέρουμε μια νέα, ίσως, οπτική. Οφείλουμε όμως να δώσουμε προσδιορισμούς οι οποίοι είναι οι

πλέον αποδεκτοί για την εξασφάλιση αφενός του ευσύνοπτου και ουσιαστικού της εργασίας μας, αφετέρου δε ο αναγνώστης να μη βρεθεί μπροστά σε έναν κυκεώνα ασύνδετων μεταξύ τους απόψεων. Τι είναι λοιπόν ανθρωπισμός;

Ο *ανθρωπισμός* ως όρος χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά από το Γερμανό F.J. Niethammer (1808) καθώς τον εμπνεύστηκε από μια φράση από το έργο του Κικέρωνα «*studia humanitatis*»¹, δηλαδή ανθρωπιστικές επιστήμες πράγμα το οποίο κάνει φανερό την σχέση η οποία υπάρχει με την παιδεία. Αξίζει να τονιστεί πως στο έργο *Noctes Acticae* του Aulus Gellius μπορεί να βρεθεί μια σαφής ταύτιση μεταξύ ανθρωπιστικών επιστημών και παιδείας². Παρόλα αυτά, το ουσιαστικό ανθρωπισμός χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά κατά τον 19^ο αιώνα, ενώ έννοιες όπως ανθρωπιστικές σπουδές και ανθρωπιστής είναι προϊόντα της Αναγέννησης³. Στην αρχή το νόημα το οποίο δόθηκε σε αυτή την έννοια ήταν η παιδεία των νέων ανθρώπων μέσα από την Ελληνική και Λατινική λογοτεχνία. Αργότερα όμως η έννοια αυτή κατέληξε να δηλώνει τους σχολαστικούς μεταξύ του 1300 και 1600 μ. Χ. οι οποίοι κατάφεραν να εγκαινιάσουν μια νέα εποχή στη μελέτη τόσο των Ελλήνων και των Λατίνων συγγραφέων όσο και στις ελεύθερες τέχνες⁴. Κύριο αλλά και ουσιώδες χαρακτηριστικό αυτού του πνευματικού κινήματος είναι το αυξανόμενο ενδιαφέρον του ανθρώπου για τη φύση⁵.

Οι σχολαστικοί έδωσαν έμφαση στη ρητορική, τη γραμματική και την ηθική φιλοσοφία, ως τα πλέον πρακτικά αντικείμενα για τη ζωή, βρίσκοντας σε αντίθεση τα μεσαιωνικά σχολεία και πανεπιστήμια των οποίων τα προγράμματα σπουδών έδιναν προσοχή σε περισσότερο θεωρητικά μαθήματα, όπως αυτά της λογικής και της μεταφυσικής, θέματα θεωρητικά και όχι θέματα τα οποία τα αντιμετώπιζαν σχεδόν καθημερινά οι άρχουσες τάξεις, ειδικά των Ιταλικών πόλεων⁶. Οι ανθρωπιστές είχαν ως στόχο την αναβίωση της Λατινικής και της Ελληνικής γλώσσας και λογοτεχνίας

---

¹ L.J. Elders, S.V.D., Humanism. «Its Roots and Development. What humanism consists of», Pontificia Academia di San Tommaso – Società Internazionale Tommaso d'Aquino, *CONGRESSO TOMISTA INTERNAZIONALE L'UMANESIMO CRISTIANO NEL III MILLENNIO: PROSPETTIVA DI TOMMASO D'AQUINO ROMA*, 21-25 Settembre 2003 σελ. 1

² Robert Ranisch & Stefan Lorenz Sorgner, Post- and transhumanism, an introduction, Peter Lang χ. χ. σελ. 7

³ <https://renaissance.enacademic.com/277/Humanism> τελ. επίσκεψη 28/12/20

⁴ Περισσότερες πληροφορίες για της ελεύθερες τέχνες (liberal arts) μπορεί ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης να αντλήσει από το έργο Hortus Deliciarum Herrad of Landsberg, 1185, L.J. Elders, S.V.D., Humanism. «Its Roots and Development. What humanism consists of», Pontificia Academia di San Tommaso – Società Internazionale Tommaso d'Aquino, *CONGRESSO TOMISTA INTERNAZIONALE L'UMANESIMO CRISTIANO NEL III MILLENNIO: PROSPETTIVA DI TOMMASO D'AQUINO ROMA*, 21-25 Settembre 2003 σελ. 1,

⁵ Ο. π. σελ. 1

⁶ <https://renaissance.enacademic.com/277/Humanism> τελ. επίσκεψη 28/12/20

ούτως ώστε να επιτευχθεί μια πολιτιστική αναγέννηση⁷. Ο ανθρωπισμός ως πνευματικό κίνημα με βάση την λατινική και ελληνική λογοτεχνία αλλά και σκέψη δε θα έπρεπε να μας ξενίζει πως αναπτύχθηκε στην Ιταλία εκείνης της περιόδου μιας και από εκεί ξεκινάει η περίοδος της Αναγέννησης. Επίσης δεν θα βρεθούμε σε επισφαλή θέση αν πούμε πως ο ανθρωπισμός ήταν το κύριο πνευματικό κίνημα της Ευρωπαϊκής Αναγέννησης⁸.

Ο ανθρωπισμός συνοψίζοντας δόθηκε ως προσδιορισμός στη σπουδή των ανθρωπιστικών επιστημών (studia humanitatis) αλλά πρωτίστως είναι μια φιλοσοφία με κέντρο τον άνθρωπο. Αυτή ακριβώς είναι η κύρια διαφορά με τις προηγούμενες φιλοσοφίες. Με τον ανθρωπισμό τίθεται ο άνθρωπος στο κέντρο των ιδεών και των όντων, πράγμα που γίνεται βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της νεότερης φιλοσοφίας⁹. Ο άνθρωπος αναγνωρίζεται ως αυτουργός υπεύθυνος για τις πράξεις του και ως τόπος της ηθικότητας¹⁰. Αναγνωρίζεται επίσης ως ο πεπερασμένο το οποίο αγωνίζεται για να αποκτήσει την αλήθεια, μέτρο της οποίας είναι ο λόγος του. Εξαιτίας αυτού, ενίοτε ο φιλοσοφικός λόγος οδηγείται στη σχετικοποίηση και στον υποκειμενισμό. Όμως από τον υποκειμενισμό προσπαθεί ο Καρτέσιος να εξάγει καθολικές αλήθειες και προβληματίζει γόνιμα τους πνευματικούς επιγόνους του μέχρι τον Καντ.

Από το φιλοσοφικό ρεύμα του ανθρωπισμού και τη στροφή στο ανθρώπινο υποκείμενο, στη νεότερη φιλοσοφία προέκυψαν δυο θεμελιώδεις προσεγγίσεις του ανθρώπου αυτές του (νοησιαρχικού) ορθολογισμού και του εμπειρισμού¹¹. Ως απάντηση σε αυτές προέκυψε η φιλοσοφική διδασκαλία του Καντ η οποία θα μας απασχολήσει για την προσέγγιση του θέματός μας¹².

2 Καντ και ανθρωπισμός. Η Καντιανή προσέγγιση του ανθρώπου

Ο Καντ στο έργο του *Θεμελίωση της μεταφυσικής των ηθών* θέτει τον άνθρωπο μεταξύ των φυσικών νόμων και των νόμων της ελευθερίας¹³. Εντός του φιλοσοφικού

---

⁷ Ο. π.

⁸ Ο. π.

⁹ Νίκος Αυγελής, *Εισαγωγή στη φιλοσοφία*, τρίτη βελτιωμένη έκδοση, Θεσσαλονίκη 2001 σελ. 231

¹⁰ <https://en.wikipedia.org/wiki/Humanism> τελ. επίσκεψη 15/10/2021

¹¹ Ο. π. σελ. 231

¹² Ο. π. σελ. 322

¹³ Ι. Κάντ, *Θεμελίωση της μεταφυσικής των ηθών*, μετάφραση, σχόλια, επίμετρο Κώστας Ανδρουλιδάκης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σελ. 15-16

του συστήματος ξεχωρίζει τον άνθρωπο από την υπόλοιπη φύση καθώς είναι όν ικανό για λογοδοσία και τον ονομάζει πρόσωπο. Αναφέρει λοιπόν: «Τα όντα, των οποίων η ύπαρξη δεν στηρίζεται στη θέλησή μας, αλλά στη φύση, εάν είναι άλογα όντα, δεν έχουν παρά μόνο σχετική αξία, ως μέσα, και για τούτο λέγονται πράγματα αντιθέτως, τα έλλογα όντα αποκαλούνται πρόσωπα επειδή η ίδια τους η φύση τα διακρίνει ως σκοπούς καθ' αυτούς, δηλαδή ως κάτι που δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιείται μονάχα ως μέσον, και άρα κατά τούτο περιορίζει κάθε αυθαιρεσία (και αποτελεί αντικείμενο σεβασμού)»¹⁴. Ο Καντ αναδεικνύει τον άνθρωπο ως πρόσωπο, δηλαδή ως όν το οποίο, επειδή πράττει, ασκεί ελευθερίες και λογοδοτεί για αυτές, αναλαμβάνει ευθύνες και χαρακτηρίζεται ως ηθικό όν.

Στη *Μεταφυσική των ηθών* γράφει: «Πρόσωπο είναι το υποκείμενο εκείνο, του οποίου οι πράξεις είναι επιδεκτικές καταλογισμού. Συνεπώς η ηθική προσωπικότητα δεν είναι τίποτα άλλο από την ελευθερία ενός έλλογου όντος υπό ηθικούς νόμους, (ενώ το ψυχολογικό πρόσωπο είναι απλώς η ικανότητα του εαυτού του στις διάφορες καταστάσεις της ύπαρξής του) από τούτα συνάγεται ότι ένα πρόσωπο δεν υπάγεται σε άλλους νόμους παρά μόνο σ' εκείνους πού θέτει το ίδιο στον εαυτό του (είτε μόνο του είτε τουλάχιστον συγχρόνως από κοινού με άλλα)¹⁵». Ο Καντ διαχώρισε την έλλογη φύση από την βιολογική αλλά δεν τα διέκρινε διχαστικά αλλά αναγνώρισε τον άρρηκτο σύνδεσμο και την ενιαία λειτουργική ενότητα αυτών¹⁶.

Το πρόσωπο θέτει σκοπούς και τους πραγματώνει, ή προσπαθεί να τους πραγματώσει, σύμφωνα με τις ανάγκες του, αλλά και λογοδοτεί, δηλαδή το κάνει βάση λόγων. Συναφώς αξιολογεί.

Τα πάντα γύρω μας αξιολογούνται καταρχάς (όχι εν τέλει όμως), στη βάση των αναγκών που χρειαζόμαστε να καλύψουμε (σκοπών). Εμείς αποδίδουμε αξία στα πράγματα ως αυτουργοί, όντα που πράττουν και λογοδοτούν για τις πράξεις τους. Εάν πεινάω έχω την άμεση ανάγκη να την καλύψω τώρα αυτή την ανάγκη και σαφώς

¹⁴ Ι. Καντ, *Θεμελίωση της μεταφυσικής των ηθών*, μετάφραση, σχόλια, επίμετρο Κώστας Ανδρουλιδάκης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2017 σελ 75

¹⁵ Ι. Kant, *Μεταφυσική των ηθών*, μετάφραση, σημειώσεις, επιλεγόμενα, Κώστας Ανδρουλιδάκης, εκδ. Σμίλη, Αθήνα 2013 σελ. 41

¹⁶ Ι. Kant, *Μεταφυσική των ηθών*, μετάφραση, σημειώσεις, επιλεγόμενα, Κώστας Ανδρουλιδάκης, εκδ. Σμίλη, Αθήνα 2013 «Ο άνθρωπος λοιπόν, ως έλλογο όν της φύσης (homo phaenomenon), μπορεί να καθορίζεται από τον Λόγο του, ως αιτία, για πράξεις στον κόσμο των αισθήσεων και εδώ δεν λαμβάνετε ακόμη υπόψη η έννοια της υποχρεώσεως. Ο ίδιος όμως άνθρωπος, κατά την προσωπικότητά του, δηλαδή αν τον θεωρήσουμε ως όν προικισμένο με εσωτερική ελευθερία, (homo noumenon), είναι ένα όν ικανό για υποχρέωση και μάλιστα προς τον εαυτό του (προς την ανθρωπότητα στο πρόσωπο του). Ωστε ο άνθρωπος (θεωρούμενος με διττή σημασία), χωρίς να υποπίπτει σε αντίφαση προς τον εαυτό του (επειδή η έννοια του ανθρώπου δεν νοείται με μια και την αυτή σημασία), μπορεί να αναγνωρίσει ένα καθήκον προς τον εαυτό του». σελ. 270

έχει μεγαλύτερη αξία για εμένα ένα πιάτο φαγητό παρά ένα βιντεοπαιχνίδι, επομένως η ανάγκη για διασκέδαση αξιολογείται ως δεύτερη, το ίδιο και το βιντεοπαιχνίδι. Τα γύρω μας πράγματα έχουν *σχετική αξία*.

Πρόσωπο λέγεται το έλλογο ον, που πράττει και λογοδοτεί. Τα πρόσωπα έχουν το χαρακτηριστικό το οποίο και τα διακρίνει από τα υπόλοιπα όντα να είναι σκοποί καθ' αυτοί, πράγμα το οποίο σημαίνει πως δεν μπορούμε με κανένα τρόπο να χρησιμοποιήσουμε τον συνάνθρωπο μας μόνον ως μέσο παρά και ταυτοχρόνως ως σκοπό, διότι είναι ον που πράττει και λογοδοτεί. Αν δε πράξουμε με αυτή την θεώρηση επεμβαίνουμε στην ελευθερία/αυτουργία του συνανθρώπου μας και του την στερούμε. Αυτή η παρατήρηση τον οδηγεί να διατυπώσει την κατηγορική προσταγή ως εξής: «Πράττε έτσι ώστε να χρησιμοποιείς την ανθρωπότητα [ανθρώπινη φύση], τόσο στο πρόσωπό σου όσο και στο πρόσωπο κάθε άλλου ανθρώπου, πάντοτε συγχρόνως ως σκοπό και ουδέποτε απλώς και μόνον ως μέσον»¹⁷. Ο κάθε άνθρωπος αντιλαμβάνεται έτσι τον εαυτό του υποκειμενικά αλλά όλοι οι άνθρωποι εξαιτίας της κοινής έλλογης φύσης μας την θεωρούμε, την έλλογη φύση μας, ως σκοπό καθ' αυτό. Η προαναφερθείσα διατύπωση της καθολικής προσταγής έχει τη μορφή νόμου και αντικειμενικό χαρακτήρα¹⁸. Αντικειμενικά οφείλουμε να αντιμετωπίζουμε τους ανθρώπους ποτέ μόνον ως μέσα αλλά και πάντοτε και ως σκοπούς. Εάν επέμβουμε έτσι ώστε να στερήσουμε ελευθερίες στους αποδέκτες των πράξεών μας για την εξυπηρέτηση των δικών μας σκοπών, εάν δεν έχει τη δυνατότητα να τους έχει ενστερνιστεί ο άλλος ως δικούς του, τον εργαλειοποιούμε και τον υποβιβάζουμε σε απλό μέσο επίτευξης των σκοπών μας.

Το πρόσωπο για τον Καντ έχει εγγενή και επομένως *απόλυτη αξία* σε σχέση με τα πράγματα. Φέρει ηθικό στάτους και έτσι δεν γίνεται να το αντικαταστήσουμε με έναν άλλον σκοπό¹⁹. Ο Καντ θεωρούσε λοιπόν πως τα έλλογα όντα έχουν μια ιδιαίτερη θέση εντός του σύμπαντος και όλα τα άλλα όπως ακόμα και τα ζώα τα οποία θεωρούσε ως πράγματα έχουν αξία ανάλογα με τον βαθμό με τον οποίο οι σκοποί των ανθρώπων προάγονται²⁰. Όπως προείπαμε, για τον Καντ τα έλλογα όντα έχουν *εγγενή*

---

¹⁷ Στ. Τσινόρεμα, *Το πρόσωπο και η αρχή της προσωπικότητας στη νεότερη φιλοσοφία και τη βιοηθική*, Μ. Κανελλοπούλου-Μπότη & Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή (επιμ.), *Βιοηθικοί Προβληματισμοί II, Το πρόσωπο*, Αθήνα, Παπαζήση, 2016, σελ. 76

¹⁸ Ο. π. σελ. 76

¹⁹ Ο. π. σελ. 75

²⁰ James Rachel, *Στοιχεία ηθικής φιλοσοφίας*, (μτφ Ξενοφών Μπαμιατζόγλου, επιμ. Φιλήμων Παιονίδης), 6^η εκδ. εκδ. Οκτώ 2012, σελ. 189

αξία, με μια λέξη *αξιοπρέπεια* και των οποίων η αξία «υπερβαίνει κάθε τιμή»²¹. Όσα έχουν σχέση με ανάγκες έχουν *αγοραστική αξία*, υπάρχει βέβαια και η *συναισθηματική τιμή* την οποία έχουν όσα δεν είναι απαραίτητα για την κάλυψη αναγκών αλλά για ανάγκες καλαισθησίας ή εξαιτίας της αρέσκειας του ανθρώπου προς αυτά, ενώ αντιθέτως οτιδήποτε άλλο το οποίο αποτελεί όρο ως σκοπός καθ' αυτόν έχει απόλυτη εγγενή αξία²².

Εδώ κρίνεται σκόπιμο να κάνουμε αναφορά στον σεβασμό τον οποίο και οφείλουμε σε κάθε πρόσωπο. Ο Κάντ διευκρινίζει πως δεν είναι κάποιο «σκοτεινό συναίσθημα» το οποίο από κάποια επιρροή μάς έχει δημιουργηθεί παρά είναι ένα συναίσθημα το οποίο προκαλείται από την επενέργεια του νόμου πάνω μας, πάνω στο ηθικό υποκείμενο²³. Αναφέρει χαρακτηριστικά: «Στην πραγματικότητα, ο σεβασμός είναι η παράσταση μιας αξίας που περιστέλλει την φιλαντία μου. Επομένως είναι κάτι που δεν θεωρείται αντικείμενο ούτε της κλίσης ούτε του φόβου, μολοντί έχει κάτι ανάλογο και με τα δυο συγχρόνως. Το αντικείμενο του σεβασμού είναι συνεπώς μονάχα ο νόμος, και μάλιστα εκείνος τον οποίο επιβάλλουμε οι ίδιοι στον εαυτό μας και που ωστόσο είναι αναγκαίος καθ' αυτόν.» και συνεχίζει «Κάθε σεβασμός για ένα πρόσωπο δεν είναι στην πραγματικότητα παρά μόνο σεβασμός για τον νόμο (της εντιμότητας κ. ο. κ.), για τον οποίο μας δίδει το παράδειγμα το πρόσωπο»²⁴. Εν ολίγοις σεβόμαστε το πρόσωπο διότι εκεί προσωποποιείται ο νόμος ο οποίος επιβάλλεται από το ίδιο το πρόσωπο στο ίδιο το πρόσωπο ελεύθερα, δηλαδή βάσει αρχών.

Από την μοναδικότητα του προσώπου το οποίο και οφείλουμε να αντιμετωπίζουμε ποτέ μόνο ως μέσο αλλά πάντα και ως σκοπό απορρέουν καθήκοντα τόσο προς το πρόσωπο μας όσο και προς το πρόσωπο των συνανθρώπων μας. Για παράδειγμα όπως αναφέρει και ο ίδιος ο Καντ έχουμε την υποχρέωση να μην αυτοκτονήσουμε αν για κάποιον λόγο βιώνουμε μια δύσκολη κατάσταση μιας και έτσι καταστρέφουμε την έλλογη φύση μας και το πρόσωπο μας το μεταχειριζόμαστε μονάχα ως μέσον²⁵. Επίσης απέναντι στους άλλους έχουμε παραδείγματος χάριν την υποχρέωση να μην δίνουμε ψευδείς υποσχέσεις μιας και έτσι χρησιμοποιούμε τον συνάνθρωπο μας ως

---

²¹ Ο. π. σελ. 189

²² Ι. Κάντ, *Θεμελίωση της μεταφυσικής των ηθών*, μετάφραση, σχόλια επίμετρο Κώστας Ανδρουλιδάκης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2017 σελ 84

²³ Ο. π. σελ. 36

²⁴ Ο. π. σελ. 36

²⁵ Ο. π. σελ 76-77

μέσο για την ικανοποίηση του δικού μας σκοπού²⁶. Αντιθέτως λέγοντας την αλήθεια γίνεται ο συνάνθρωπος συμμετοχος στον σκοπό μας καθώς τον θέτει και ως δικό του σκοπό²⁷. Συνεχίζοντας ο Κάντ την σκέψη του και επεκτείνοντας την θέτει ως ζήτημα την *προαγωγή της ευτυχίας των ταλέντων των συνανθρώπων μας*²⁸. Όχι μόνο δεν είναι αρκετό το να τους αντιμετωπίζουμε ως σκοπό καθ' αυτό αλλά οφείλουμε να πράττουμε με τέτοιο τρόπο ώστε από τη μια οι σκοποί των άλλων να μπορούν να γίνουν και προσωπικά δικοί μας σκοποί για την προαγωγή της ευδαιμονίας των συνανθρώπων μας, όσο βέβαια έχουμε την δυνατότητα να το κάνουμε αυτό, ώστε να εξελίξουν και αυτοί τα δικά τους ταλέντα²⁹.

Τις δεξιότητες και τα ταλέντα των συνανθρώπων μας μπορούμε να τα χρησιμοποιήσουμε ώστε να ικανοποιήσουμε κάποιους σκοπούς μας δίχως ποτέ να χρησιμοποιούμε τους συνανθρώπους μας μόνον ως μέσο. Ένα παράδειγμα είναι ένας τεχνίτης τον οποίος καλούμε στο σπίτι μας ώστε να μας επισκευάσει μια βλάβη η οποία έχει προκύψει. Ο άνθρωπος αυτός από την μια έχει *ενστερνιστεί τον σκοπό μας*, δηλαδή την επισκευή της βλάβης, και από την άλλη υπάρχει ένα αντίτιμο για τις υπηρεσίες που παρέχει από ελεύθερη επιλογή του και δεν υπάρχει εκμετάλλευση, δηλαδή αντιμετώπιση του προσώπου αυτού μόνον ως μέσο, αλλά ούτε εξαπάτηση³⁰.

Επομένως λέγοντας πρόσωπο εννοούμε την ηθική μας υπόσταση η οποία έχει άμεση εξάρτηση από τον λόγο (έλλογο ον) ενώ λέγοντας ανθρώπινο ον εννοούμε και τις βιολογικές μας λειτουργίες (κατηγοριοποίηση ως ζώδους όντος). Ο άνθρωπος αναγνωρίζει τη διττή του ιδιότητα ως έλλογο αλλά και ως βιολογικό όν, «ως ον των αισθήσεων»³¹. Επίσης, ο Καντ, είναι ξεκάθαρος πως μια διαίρεση μπορεί να συμβεί μόνο σε σχέση με το αντικείμενο των καθηκόντων και ουδέποτε στο πρόσωπο που αναλαμβάνει την υποχρέωση, μιας και ο άνθρωπος ως ενσώματο και έλλογο ον δεν δύναται να διακριθεί ως δυο ξεχωριστές υποστάσεις αλλά θεωρείται ως μια ενότητα με διττή ιδιότητα³². Στο έργο του *Θεμελίωση της Μεταφυσικής των Ηθών* είναι κατηγορηματικός, «δεν δύναμαι να διαθέτω τον άνθρωπο στο πρόσωπο μου, να τον

---

²⁶ Ο. π. σελ. 77

²⁷ Ο. π. σελ. 77

²⁸ Ι. Κάντ, *Θεμελίωση της μεταφυσικής των ηθών*, μετάφραση, σχόλια επίμετρο Κώστας Ανδρουλιδάκης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2017 σελ. 78

²⁹ Ο. π. σελ 78-79

³⁰ James Rachel, *Στοιχεία ηθικής φιλοσοφίας*, (μτφ Ξενοφών Μπαμιατζόγλου, επιμ. Φιλήμων Παιονίδης), 6^η εκδ. εκδ. Οκτώ 2012 σελ. 192

³¹ Ι. Kant, *Μεταφυσική των ηθών*, μετάφραση, σημειώσεις, επιλεγόμενα, Κώστας Ανδρουλιδάκης, εκδ. Σμίλη, Αθήνα 2013 σελ 270

³² Ο. π. σελ. 271

ακρωτηριάζω, να τον διαφθείρω ή να τον φονεύω»³³. Από όσα έχουμε πει ως τώρα απορρέει μια διαίρεση των καθηκόντων απέναντι στον εαυτό μας, κατά την οποία διαίρεση αλλάζουν τα καθήκοντα κατά την *μορφή* και κατά το *περιεχόμενο* και έχουν αντικειμενικό χαρακτήρα³⁴. Κατά την μορφή τα καθήκοντα αυτά έχουν περιοριστικό χαρακτήρα μιας και είναι το καθήκον που έχουμε όλοι οι άνθρωποι να αυτοσυντηρούμαστε, ενώ κατά το περιεχόμενο το καθήκον το οποίο έχουμε είναι η τελειοποίηση των ταλέντων με τα οποία μας προίκισε η φύση³⁵. Ο Καντ δεν αγνοεί ότι γίνεται επίσης μια υποκειμενική διαίρεση των καθηκόντων η οποία είναι απόρροια της ψυχοσωματικής φύσης του ανθρώπου. Ο άνθρωπος δύναται να θεωρεί τον ίδιο του τον εαυτό είτε μόνο ως *ηθικό ον* είτε ως *ζώωδες* αλλά *συνάμα ηθικό ον*³⁶. Κατά τη πρώτη θεώρηση του ανθρώπου δηλαδή ως ζώωδες και συνάμα ηθικού όντως απορρέουν τα καθήκοντα της εγκράτειας θα μπορούσαμε να πούμε και της αυτοσυντηρήσεως. Ενώ κατά την θεώρηση του ίδιου του ατόμου ως απλώς ηθικού όντος η θεώρηση αυτή συντελείται μορφολογικά. Αυτό συμβαίνει διότι πρέπει να υπάρχει μια συμφωνία μεταξύ της «αξιοπρέπειας της ανθρωπότητας» και των «γνωμόνων της θελήσεως». Επομένως το άτομο θεωρεί τον εαυτό του ως ηθικό ον το οποίο διαθέτει την ανθρωπότητα στο πρόσωπο του και όχι ως πράγμα το οποίο πράττει δίχως αρχές³⁷.

Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια δεσμεύει και εμάς αλλά και τους άλλους. Όπως προκύπτει από το παραπάνω χωρίο που παραθέσαμε το πώς θα χρησιμοποιηθεί το σώμα δεν μπορεί παρά να είναι βάση αυτής της χρήσης ο σεβασμός προς το πρόσωπο που φέρει αυτό το σώμα. Ο καθένας μας αξιώνει σεβασμό από τους άλλους ως ενότητα και άρα μη παρέμβαση ή βλάβη στο σώμα του. Αξιώνει σεβασμό σε στοιχείο της προσωπικότητάς του. Ο λόγος δεν είναι άλλος παρά το γεγονός πως το σώμα μας είναι φορέας της έλλογης φύσεώς μας. Όπως οφείλουμε να έχουμε ακέραιη την έλλογη φύση μας έτσι οφείλουμε να διαφυλάττουμε το σώμα και να μη του προκαλούμε βλάβη. Στη σκέψη του Καντ το σώμα ως το μέσο με το οποίο διατηρούνται οι βιολογικές λειτουργίες, όχι μόνο έχει αξία αλλά είναι άξιο σεβασμού

---

³³ Ι. Καντ, *Θεμελίωση της μεταφυσικής των ηθών*, μετάφραση, σχόλια επίμετρο Κώστας Ανδρουλιδάκης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2017 σελ 77

³⁴ Ι. Kant, *Μεταφυσική των ηθών*, μετάφραση, σημειώσεις, επιλεγόμενα, Κώστας Ανδρουλιδάκης, εκδ. Σμίλη, Αθήνα 2013 σελ 271

³⁵ Ο. π. σελ 271-272

³⁶ Ο. π. σελ. 272

³⁷ Ο. π. σελ. 272

ως φορέας της προσωπικότητας και επομένως δεν πρέπει να το αντιμετωπίζουμε μόνον ως μέσο.

Το βασικό σημείο για την ηθική τελείωση του ατόμου στο οποίο και θα σταθούμε κλείνοντας το παρόν κεφάλαιο είναι πως ο διαχωρισμός του ανθρώπου σε βιολογικό και έλλογο τον οδηγεί στον διαχωρισμό μεταξύ ηθικού αγαθού και φυσικού αγαθού³⁸. Τούτο προκύπτει από τη διάκριση μεταξύ της ευδαιμονίας και της ηθικότητας και αυτό εξηγεί με τον πλέον σαφέστερο τρόπο την ρήση του όταν λέει πως «...η ηθική δεν είναι στην πραγματικότητα η διδασκαλία για το πώς να γίνουμε ευτυχισμένοι, αλλά για το πώς να γίνουμε άξιοι της ευτυχίας»³⁹.

3 Ξεπερνώντας τον άνθρωπο;

3.1 Μετά ανθρωπισμός

Ο ανθρωπισμός είναι ένα φιλοσοφικό ρεύμα με κέντρο τον άνθρωπο τον οποίο αναγνωρίζει ως φορέα ευθύνης και ελευθερίας. Ο ανθρωπισμός αφενός έχει μια πρόταση για μια στάση ζωής αφετέρου δε, καλεί το ίδιο το πρόσωπο μέσω της παιδείας σε μια δια βίου ηθική πορεία.

Όπως και στον ανθρωπισμό, ιδιαίτερος ευρύ είναι και το θέμα του μετανθρωπισμού θα σταθούμε σε έναν όσο το δυνατόν σύντομο ορισμό και μένοντας σύμφωνοι στις γενικές παραδοχές, στηριζόμενοι σε δυο εκπροσώπους αυτού. Τους Julian Savulescu και John Harris.

Από την Αναγέννηση και τον Διαφωτισμό οι ανθρωπότητα πέρασε στις μεγάλες ανακαλύψεις, από την ανακάλυψη της Αμερικής και τα μεγάλα ταξίδια έως τον πρώτο περίπατο στο διάστημα, την πρώτη ατομική βόμβα, την ανάλυση του ανθρώπινου DNA και τις επεμβάσεις σε αυτό. Γεγονότα που αν μη τι άλλο καταδεικνύουν την εμφανή πρόοδο της τεχνολογίας.

Αυτή η πρόοδος στις τεχνολογίες και επιστήμες της ζωής μπορούν τάχιστα να μεταμορφώσουν την ζωή του ανθρώπου απαλλάσσοντάς τον από τους διάφορους περιορισμούς που θέτουν οι ασθένειες, το γήρας ή ακόμα και ο θάνατος αξιοποιώντας τη γνώση που έχουμε σε διάφορα επιστημονικά πεδία όπως αυτό των

---

³⁸ Ι. Κάντ, *Θεμελίωση της μεταφυσικής των ηθών*, μετάφραση, σχόλια επίμετρο Κώστας Ανδρουλιδάκης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2017 σελ.140

³⁹ Ο. π. σελ. 141

νανοτεχνολογιών, της βιοτεχνολογίας κ. α.⁴⁰. Η ανθρώπινη φύση εξελίσσεται, παρόλο που έχει υποστεί αλλαγές είναι ακόμα ασθενής και αδύναμη, μαστιζόμενη από ασθένειες, τα διάφορα ανθρώπινα πάθη και φυσικά το γήρας πράγμα το οποίο καθιστά αυτή την εξέλιξη ακόμα ατελή, όμως με τη βοήθεια της τεχνολογίας και χρησιμοποιώντας τις γνώσεις μας που έχουμε ειδικά με τη βιοτεχνολογία μπορούμε να παρέμβουμε στη φυσική εξέλιξη, επηρεάζοντάς την καταλυτικά και να δημιουργήσουμε ένα νέο είδος «μετα-ανθρώπου» απαλλαγμένο από όλα αυτά⁴¹. Η μεταμόρφωση αυτή μπορεί να γίνει δυνατή με την «ανθρώπινη ενίσχυση» η οποία μπορεί να είναι τόσο ριζική με τη βοήθεια της τεχνολογίας ούτως ώστε να έχει αποτέλεσμα να μεταμορφώσει τη ζωή τόσο ριζικά ώστε δε θα μπορούσε πλέον να περιγραφεί ως ανθρώπινη αλλά ως «μετανθρώπινη»⁴².

Αυτά τα ζητήματα θα προσπαθήσουμε να θίξουμε, αρχίζοντας από το τον ορισμό, ακολουθώντας την διακήρυξη περί του μετανθρωπισμού.

Ο όρος «μετανθρώπινος» προέκυψε από τον Julian Huxley τον οποίο χρησιμοποίησε πρώτη φορά στο έργο του *New Bottles for New Wine* (1957)⁴³ σύμφωνα με το οποίο όλες οι δυνατότητες του ανθρώπου θα έχουν αναπτυχθεί στο έπακρο. Ο «μετανθρωπισμός», όπως περιγράφεται από τον Huxley, είναι ένας «εξελικτικός ανθρωπισμός». Μια προσπάθεια της ανθρωπότητας να υπερβεί τον εαυτό της⁴⁴. Αξίζει να αναφερθεί η σύνδεση του μετανθρώπου της σύγχρονης φιλοσοφίας με τον υπεράνθρωπο του Νίτσε καθώς αίτημα και στις δυο περιπτώσεις αποτελεί η υπέρβαση που πρέπει και καλείται να κάνει ο σύγχρονος άνθρωπος, να αποτινάξει ό,τι τον δεσμεύει και να προχωρήσει μπροστά δίχως φόβο έχοντας τον έλεγχο της ζωής του ως μόνος κύριος αυτής. Η διαφορά στις δυο αυτές θεωρήσεις είναι η μελαγχολική ματιά⁴⁵ του μεγάλου στοχαστή η οποία έρχεται σε αντίθεση με την αισιόδοξη στάση των σύγχρονων μετανθρωπιστών. Αυτή η στάση ζωής, των σύγχρονων μετανθρωπιστών δηλαδή, είναι μια νέα φιλοσοφία αποτελώντας επίσης μια νέα κοσμοθεωρία τόσο για τον κόσμο και την κοινωνία όσο και για τη φύση

---

⁴⁰ Hava Tirosh-Samuelson., *Engaging Transhumanism*, Gregory R. Hansell and William Grassie, H+ Transhumanism and Its Critics, Metanexus, 2010. σελ. 19

⁴¹ Ο. π. σελ. 19 – 20

⁴² Robert Ranisch & Stefan Lorenz Sorgner, *Post- and transhumanism, an introduction*, Peter Lang χ. χ. σελ. 8

⁴³ Julian Huxley, *New Bottles for New Wine*, Chatto & Windus, Λονδίνο 1957 σελ. 17

⁴⁴ Ο. π. σελ. 17

⁴⁵ Φ. Νίτσε, *Τάδε έφη Ζαρατούστρας (Ο υπεράνθρωπος)*, εκδ. Alpha Mi, χ.χ. σελ. 296 «Ω αδέρφια μου, αυτό που αγαπάω στον άνθρωπο είναι αυτό: *Ότι είναι ένα πέρασμα κι ένα ηλιοβασίλεμα*».

γενικότερα⁴⁶ «η οποία γεφυρώνοντας επιστήμες και τέχνη και χρησιμοποιώντας τις επιστήμες θα κάνει δυνατό το χτίσιμο ενός νέου καλύτερου κόσμου»⁴⁷.

Οι ιδέες αυτές του Huxley βρήκαν υποστηρικτές και αναπτύχθηκαν αργότερα τόσο από διάφορους συγγραφείς ταινιών και comics⁴⁸ όσο και από επιστήμονες του πανεπιστημίου του Cambridge το 1930 οι οποίοι ένθερμα ενστερνίστηκαν τις ιδέες για βελτίωση των ανθρώπινων ικανοτήτων με τη βοήθεια της τεχνολογίας⁴⁹.

Και ενώ ο άνθρωπος στον ανθρωπισμό καλλιεργεί τις δυνατότητες με τις οποίες είναι ήδη προικισμένος από τη φύση του για να επιτύχει την τελειώσή του, οι υπέρμαχοι του υπερανθρωπισμού όπως ο Ray Kurzweil υποστηρίζουν πως η ραγδαία εξέλιξη των τεχνολογιών θα αλλάξουν τα πάντα για αυτό που ονομάζουμε άνθρωπος επομένως θα γίνουμε ένα μετά – ανθρώπινο είδος, ένα είδος μετά τον άνθρωπο (post human)⁵⁰.

Οι μεταανθρωπιστές δεν αναγνωρίζουν κάποια αξία στον καθορισμό του φυσικού. Συναφώς θεωρούν πως όλες οι θεωρίες, που υπερασπίζονται την κατάσταση του ανθρώπινου σώματος ως κάτι το οποίο έχει εγγενή αξία λόγω της φυσικότητας του, ως θεωρίες που κωλύουν την πρόοδο και είναι αδικαιολόγητες. Άλλωστε θεωρούν πως το να υπάρχουν διάφορες μορφές μεταανθρώπου θα ήταν γενικά πολύ καλό αν η ζωή που μπορεί να προσφερθεί ήταν μακροχρόνια και αξιόλογη⁵¹. Στην διακήρυξη των μεταανθρωπιστών υπάρχουν οχτώ άρθρα⁵² σύμφωνα με τα οποία: α) Οραματίζονται την επέκταση των δυνατοτήτων του ατόμου, β) Επιδιώκουν να ανακαλύψουν νέες δυνατότητες του ατόμου, γ) Αναγνωρίζουν την ύπαρξη των κινδύνων από τη κακή χρήση των νέων τεχνολογιών, δ) Προτρέπουν την ανάπτυξη και την έρευνα σε κρίσιμους τομείς για την αποφυγή αυτών των κινδύνων, ε) Υποστηρίζουν την διατήρηση της ζωής και της υγείας μέσω της βελτιώσεως της προβλεπτικής μας ικανότητας για την αποφυγή των κινδύνων, στ) Οι πολιτικές που θα ασκούνται θα πρέπει να σέβονται το άτομο και τα δικαιώματά του. ζ) Υποστηρίζουν και προκρίνουν την ευημερία όλων των πλασμάτων τα οποία μπορούν

---

⁴⁶ Julian Huxley, *New Bottles for New Wine*, Chatto & Windus, Λονδίνο 1957, σελ. 255

⁴⁷ Hava Tirosh-Samuelson, *Engaging Transhumanism*, Gregory R. Hansell and William Grassie, *H± Transhumanism and Its Critics*, Metanexus, 2010. σελ. 20

⁴⁸ Βλ. Teresa Elias, *Updating the Human: Transhumanist Elements in 21st Century American Film*, Schriftliche Hausarbeit im Rahmen der Ersten Staatsprüfung, dem Landesprüfungsamt für Erste Staatsprüfungen für Lehrämter an Schulen, Prof. Dr. Berressem, 2014

⁴⁹ Hava Tirosh-Samuelson, *Engaging Transhumanism*, Gregory R. Hansell and William Grassie, *H± Transhumanism and Its Critics*, Metanexus, 2010, σελ. 21

⁵⁰ <https://plato.stanford.edu/entries/it-moral-values/> τελ. επίσκεψη 28/12/20

⁵¹ Ο. π.

⁵² <https://humanityplus.org/philosophy/transhumanist-declaration/> τελ. επίσκεψη 28/12/2020

να αισθανθούν ακόμα και για αυτά τα οποία μπορούν να προκύψουν με τη χρήση αυτών των τεχνολογιών. η) Καθώς επίσης υποστηρίζουν την ελεύθερη χρήση, από μεμονωμένα άτομα, των τεχνολογιών αυτών.

Η ουσία του μεταανθρωπισμού βρίσκεται στις ιδέες της τελειοποίησης, της αυτονομίας και της ορθολογικότητας του ατόμου που αναπτύχθηκαν από την Αναγέννηση έως τον Διαφωτισμό⁵³. Ο μεταανθρωπισμός επίσης υποστηρίζει την ενίσχυση των φυσικών, συναισθηματικών αλλά και διανοητικών ικανοτήτων του ατόμου, την επέκταση του χρονικού ορίου ζωής του αλλά και την εξαφάνιση ασθενειών και πόνου⁵⁴.

Επομένως κάνουμε λόγο για ένα είδος μετά – ανθρώπινο το οποίο θα έχει ξεπεράσει την παρούσα κατάστασή του η οποία είναι ακόμα ατελής – παρά τα τόσα έτη εξελικτικής πορείας – και με την ανθρώπινη παρέμβαση θα έχουμε μια στοχευμένη εξέλιξη από τον ίδιο τον άνθρωπο δίχως να αφήνεται αυτή η εξέλιξη στη φυσική τυχειότητα .

3.2 Η ανθρώπινη ενίσχυση κατά τον Julian Savulescu

Ο μεταανθρωπισμός τοποθετείται υπέρ της ανθρώπινης ενισχύσεως με τεχνικά μέσα. Αλλά πώς αντιμετωπίζεται από τους μεταανθρωπιστές η ενίσχυση;

Ο Julian Savulescu μπορούμε να πούμε πως δεν συντάσσεται υπέρ μιας κοινωνιολογικής διδασκαλίας ώστε να προσεγγίσουμε και να απαντήσουμε τι εμπεριέχει η έννοια «ενίσχυση» αλλά και τι είναι. Άλλωστε υποστηρίζει πως δεν υπάρχει συμφωνία για το τι ακριβώς είναι ενίσχυση, καθώς η ενίσχυση είναι μια έννοια ιστορικά και πολιτισμικά φορτισμένη η οποία έχει άμεση σχέση με την ανθρώπινη επίδοση⁵⁵. Η κοινωνιολογική άποψη μας βοηθάει μόνο να προσεγγίσουμε το πώς ορισμένες ομάδες κατανοούν και δίνουν αξία σε έννοιες όπως «τεχνολογική πρόοδος» και «τεχνολογικά επιτεύγματα», δίχως να απαντάται ουσιαστικά τι εμπεριέχεται σε αυτές τις έννοιες⁵⁶. Επομένως μια τέτοια προσέγγιση θα ήταν μάταιη καθώς δε θα μας δινόταν ο πυρήνας της έννοιας αλλά εξωτερικά γνωρίσματα αυτής.

---

⁵³ Cary Wolfe, *What is Posthumanism?*, University of Minnesota press, 2010, σελ. 13

⁵⁴ Ο. π. σελ. 13

⁵⁵ Julian Savulescu, Ruud ter Meulen, and Guy Kahane, *Enhancing Human Capacities*, εκδ. Blackwell 2011 σελ. 4

⁵⁶ Ο. π. σελ. 4

Εφόσον δεν μπορούμε να συμφωνήσουμε με την παραπάνω προσέγγιση για το περιεχόμενο της έννοιας «ενίσχυση», προτείνει πως θα μπορούσαμε να συμφωνήσουμε πως εμπεριέχει στόχους οι οποίοι τίθενται και το άτομο, το οποίο αξιολογεί και κρίνει σύμφωνα με τα κίνητρά (σκοπούς) του⁵⁷. Βέβαια η υποκειμενική αντίληψη της έννοιας «ενίσχυση» και οι συχνά συγκρουόμενες και αμφισβητούμενες αξίες των ατόμων μας απαγορεύουν να εννοιολογήσουμε τη λέξη ενίσχυση μονοσήμαντα και να έχουμε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο⁵⁸.

Από ιατρικής σκοπιάς αν εξετάσουμε την ενίσχυση οι λέξεις «ασθένεια», «υγεία» ακόμα και «ιατρική» μας παρέχουν μια οδό για να ρίξουμε φως στο περιεχόμενο της έννοιας «ενίσχυση» αλλά ακόμα και αυτές οι λέξεις έχουν περιεχόμενο το οποίο έχει γίνει αντικείμενο διαλόγου και διαφόρων συζητήσεων⁵⁹. Μια άποψη η οποία έχει επηρεάσει αρκετά είναι η άποψη του Norman Daniels. Σύμφωνα με την άποψή του ενίσχυση ορίζεται ως η «Οποιαδήποτε αλλαγή στη βιολογία ή την ψυχολογία ενός ατόμου που αυξάνει την τυπική φυσιολογική λειτουργία πάνω από κάποια στατιστικά καθορισμένα επίπεδα.»⁶⁰. Η πρότασή του μοιάζει δελεαστική και ίσως δεν είναι να απορεί κάποιος γιατί έχει απήχηση.

Ας σκεφτούμε όμως το εξής όπως μας καλεί ο Savulescu: Ο δείκτης νοημοσύνης (IQ) κάτω από το 70 θεωρείται ως ασθένεια επομένως υποθέτοντας πως κάποιο άτομο έχει IQ 60 και αυξηθεί στο 70 θεωρείται πως ως θεραπεία η διαδικασία που μεσολάβησε. Ενώ αν αυξηθεί από το 70 και πάνω θεωρείται ως ενίσχυση. Αυτό συμβαίνει διότι « ενίσχυση μπορεί να οριστεί ως η βελτίωση στη λειτουργία του ανθρώπου που πηγαίνει πέρα από αυτό που απαιτείται για ιατρική περίθαλψη»⁶¹. Επίσης ας σκεφτούμε το γεγονός πως υπάρχουν άτομα με IQ παραπάνω από το 70, αν μειωθεί το IQ τους στο τυπικό, θεωρείται πως τους παρασχέθηκε θεραπεία. Τα επιχειρήματα αυτά μοιάζουν να είναι ένας σοβαρός αντίλογος στους ορισμούς του Norman Daniels.

Επίσης ως ενίσχυση μπορεί να θεωρηθεί η αύξηση της διάνοιας ως ικανότητα επεξεργασίας πληροφοριών ακόμα και με μη ιατρικές πρακτικές όπως υποστηρίζει ο Douglas C. Engelbart πως «Με την «αύξηση της ανθρώπινης διάνοιας» εννοούμε την αύξηση της ικανότητας ενός ανθρώπου να προσεγγίζει μια περίπλοκη κατάσταση, να

---

⁵⁷ Ο. π. σελ. 4

⁵⁸ Ο. π. σελ. 4

⁵⁹ Ο. π. σελ. 5

⁶⁰ Ο. π. σελ. 5

⁶¹ Julian Savulescu, Ruud ter Meulen, and Guy Kahane, *Enhancing Human Capacities*, εκδ. Blackwell 2011 σελ. 5

αποκτά κατανόηση η οποία να ταιριάζει στις ιδιαίτερες ανάγκες του και να εφεύρει λύσεις σε προβλήματα.»⁶². Επομένως αν χρειάζεται να μουν όρια έως πού μπορούν εκείνα να ξεκινούν και έως πού να επεκτείνονται;

3.3 Σχέση ενίσχυσης και ωφέλειας κατά τον Savulescu

Με τον όρο «ενίσχυση» εννοούμε δυο κυρίως πράγματα, υποστηρίζει ο Savulescu, τα οποία είναι από τη μια η *αύξηση* και από την άλλη η *βελτίωση*⁶³. Ένας γιατρός ενισχύει τις πιθανότητες επιβίωσης όταν δίνει μια θεραπεία σε έναν ασθενή ή ακόμα και το ανοσολογικό του σύστημα όταν αυτό κρίνεται απαραίτητο. Πάραυτα όμως δεν μπορεί η ενίσχυση να είναι πάντα καλή μιας και ενισχύοντας τις ικανότητες ενός μόνιμα αναισθητού ασθενούς δεν είναι απαραίτητο πως θα τον ωφελούσε⁶⁴.

Η ενίσχυση έχει σχέση με την ευζωία όπως μπορούμε να καταλάβουμε. Όταν μιλάμε περί της ανθρώπινης ενισχύσεως σκεφτόμαστε την βελτίωση του ατόμου σε επίπεδο τόσο βιολογικό όσο και ψυχολογικό, βέβαια οι αλλαγές οι οποίες προσπαθούμε να επιτύχουμε μέσω της ενισχύσεως είναι καλές πάντα σε εξάρτηση με τις αξίες τις οποίες προσπαθούμε να αυξήσουμε και να προάγουμε⁶⁵.

Μια ερμηνεία που θα μπορούσε να δοθεί για την ανθρώπινη βελτίωση είναι η εξής: «Οποιαδήποτε αλλαγή στη βιολογία ή την ψυχολογία του ατόμου η οποία αυξάνει τις πιθανότητες να ζήσει μια καλή ποιότητας ζωή στο σχετικό σύνολο των περιστάσεων»⁶⁶. Στο πλαίσιο αυτό η ανθρώπινη κατάσταση μπορεί να κατηγοριοποιηθεί σε *πλεονεκτική ικανότητα* δηλαδή ως «Η οποιαδήποτε κατάσταση της βιολογίας ή της ψυχολογίας ενός ατόμου που αυξάνει την πιθανότητα για μια καλή ποιότητας ζωή στις ανάλογες περιστάσεις.» Ενώ στον αντίποδα εντοπίζεται μια κατάσταση η οποία χαρακτηρίζεται ως *μειονεκτική (αναπηρίες)*⁶⁷. Αυτή η δεύτερη κατάσταση μπορεί να οριστεί ως « Η Οποιαδήποτε κατάσταση της βιολογίας ή της ψυχολογίας ενός ατόμου που μειώνει την πιθανότητα για μια καλή ποιότητας ζωή σχετική των περιστάσεων»⁶⁸. Ενίσχυση επίσης μπορεί να θεωρηθεί η οποιαδήποτε

---

⁶² Ο. π. σελ. 6

⁶³ Ο. π. σελ. 6

⁶⁴ Ο. π. σελ. 6

⁶⁵ Ο. π. σελ. 7

⁶⁶ Ο. π. σελ. 7

⁶⁷ Julian Savulescu, Ruud ter Meulen, and Guy Kahane, *Enhancing Human Capacities*, εκδ. Blackwell 2011 σελ. 7

⁶⁸ Ο. π. σελ. 7

επέμβαση η οποία δύναται να αυξήσει το ευ ζην του ατόμου αναγνωρίζοντας βέβαια πως μια τέτοια επέμβαση ενέχει το γεγονός να μην επιφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα⁶⁹.

Η διάκριση αυτού του τύπου όπως παραδέχεται και ο Savulescu δεν διακρίνει μεταξύ θεραπείας και ενισχύσεως⁷⁰. Μια μορφή ενισχύσεως, εάν δεν συμβάλει στην ευζωία του ανθρώπου δε θεωρείται ενίσχυση⁷¹. Οι υποστηρικτές της ευζωίας συνδέουν την ανθρώπινη ενίσχυση με την ποιότητα του ευ ζην, εντός ενός αρκετά γενικού συλλογιστικού πλαισίου και καταδεικνύει την ευζωία ως ανθρώπινη αξία⁷².

Οι ιατρικές θεραπείες μπορούν να θεωρηθούν ως ενίσχυση σε *ασθένειες* οι οποίες από μια οπτική είναι υποκατηγορίες της των *μειονεκτικών καταστάσεων*⁷³, πράγμα το οποίο μας παρέχει ένα νέο πλαίσιο σκέψης⁷⁴.

Ο άνθρωπος έχει την ικανότητα να επιλέγει συγκρίνοντας τι όφελος και τι ζημία μπορεί να έχει από μια επιλογή και τούτο είναι φανερό στις καθημερινές μας επιλογές⁷⁵. Οι επεμβάσεις με σκοπό την ενίσχυση ενέχουν και αυτές ρίσκο και όφελος που πρέπει να σταθμίσουμε. Αλλά ακόμα και αν μια επέμβαση εμπεριέχει το ελάχιστο ρίσκο να μας προκαλέσει ζημία η πρόταση ενός υπέρμαχου της ανθρώπινης ενισχύσεως είναι πως πρόκειται να βλάψει πολύ λίγο τη ζωή μας, ενώ εάν πετύχει θα μας βοηθήσει αρκετά. Άρα σε μια σύγκριση μεταξύ οφέλους και ρίσκου αξίζει κάποιος να πάρει αυτό το ρίσκο ώστε να έχει μια καλύτερη ποιότητας ζωής⁷⁶.

3.4 Ευ ζην στον μετανθρωπισμό

Το πώς αντιλαμβανόμαστε τη φύση του ευ ζην στον μετανθρωπισμό άμεσα συναρτάται με το πώς καταλαβαίνουμε την ενίσχυση του ανθρώπου. Άλλωστε στο πέρασμα των αιώνων πολλές διαφορετικές διδασκαλίες δίδαξαν περί του ευ ζην⁷⁷.

---

⁶⁹ Ο. π. σελ. 8-9

⁷⁰ Ο. π. σελ. 7

⁷¹ Ο. π. σελ. 7

⁷² Julian Savulescu, Ruud ter Meulen, and Guy Kahane, *Enhancing Human Capacities*, εκδ. Blackwell 2011 σελ. 7

⁷³ Βλ. σελ. 16

⁷⁴ Βλ. σελ. 14-15

⁷⁵ Julian Savulescu, Ruud ter Meulen, and Guy Kahane, *Enhancing Human Capacities*, εκδ. Blackwell 2011 σελ. 9

⁷⁶ Ο. π. σελ. 9 «Ο παίκτης γκολφ Tiger Woods φημίζεται ότι είχε λέιζερ χειρουργική επέμβαση για να του δώσει καλύτερη όραση από το 20/20... Εάν 1 είναι η τέλεια ζωή, η συνολική ζωή του θα έχει αξία 0,96. Εάν έχει χειρουργική επέμβαση με λέιζερ, θα κερδίσει λίγο περισσότερα τουρνουά. Η ζωή του θα είναι ελαφρώς καλύτερη (0,97). Ωστόσο, υπάρχει ο κίνδυνος (1/1000) ότι η χειρουργική επέμβαση θα βλάψει την όρασή του και θα τον κάνει να κερδίσει λιγότερα τουρνουά και η ζωή του θα πάει λίγο λιγότερο καλά (0,95)».

⁷⁷ Ο. π. σελ. 10

Προσεγγίζοντας το πρόβλημα ευ ζην ξεκινάμε από την γενική παραδοχή πως πάρα πολλές αν όχι όλες οι φιλοσοφικές αλλά και θρησκευτικές διδασκαλίες έχουν ένα κανονιστικό πλαίσιο για το πώς πρέπει κανείς να ζήσει ώστε να επιτύχει το ευ ζην. Στο πλαίσιο αυτό εξήραν την τελείωση του ατόμου και από το συγκεκριμένο πλαίσιο δεν λείπει και ο μετανθρωπισμός. Για τους μετανθρωπιστές για παράδειγμα μπορούμε να ενισχύσουμε τις γνωστικές ικανότητες του ατόμου για χάρη του ευ ζην, ώστε να μπορεί να μπορεί με την κατάλληλη επεξεργασία πληροφοριών μέσα από έναν ορθολογικό σχεδιασμό να προσδιορίζει αξιόπιστα μέσα για την επίτευξη των στόχων του⁷⁸. Επιπλέον μια τέτοια αύξηση των γνωστικών ικανοτήτων του ατόμου θα ήταν δυνατό να προσφέρει μεγαλύτερη πρόσβαση σε ανώτερες και ακόμα πιο αξιόλογες ηδονές και θα βοηθήσει άτομα τα οποία είναι χαμηλότερου γνωστικού επιπέδου να έχουν μια ακόμα καλύτερης ποιότητας ζωή και να ζουν ακόμα πιο ευτυχισμένες και υγιείς ζωές⁷⁹.

Ανεξαρτήτως του γεγονότος πως μια τέτοια μορφή βελτίωσης είναι μια τεράστια μορφή ενισχύσεως είναι επίσης μια εν μέρει εμπειρική ερώτηση. Δηλαδή αν όντως μια τέτοια ενίσχυση μπορεί να συνεισφέρει στο ευ ζην καθώς είναι κοινά αποδεκτό και λέγεται πως άτομα με αυξημένη νοημοσύνη δεν ζουν ευτυχισμένη ζωή⁸⁰. Σημαντικό είναι να συγκρατήσουμε πως αυξημένη νοημοσύνη δεν ισοδυναμεί άμεσα με μια ευτυχισμένη ζωή ή με το ευ ζην.

Η ενίσχυση σε επίπεδο ευφυΐας του ατόμου είναι μόνο ένα από τα πολλά επίπεδα τα οποία θα μπορούσαν να ενισχυθούν. Η ζωή μας επηρεάζεται και από άλλους παράγοντες όπως τους ψυχολογικούς και τους βιολογικούς, όπως έχουν δείξει έρευνες, σε αμιγώς ατομικό αλλά και κοινωνικό πλαίσιο⁸¹.

Στο πλαίσιο της ευζωίας και με την άνωθεν παρατήρηση έχει εισαχθεί στη συζήτηση η έκφραση *αγαθά για όλους τους σκοπούς*. Η έκφραση αυτή δηλώνει βασικά χαρακτηριστικά τα οποία επιδοκιμάζονται και είναι αξιόλογα από την πλευρά του ευ ζην⁸². Ορισμένα από αυτά είναι η υπομονή, η ενσυναίσθηση, η αυτοπειθαρχία κ. α., με κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών να είναι η ικανότητα διαχειρίσεως αυτών μέσω της τεχνολογίας, μιας και έχουν βιολογική αλλά και ψυχολογική βάση⁸³.

---

⁷⁸ Ο. π. σελ. 10

⁷⁹ Ο. π. σελ. 10

⁸⁰ Ο. π. σελ.10-11

⁸¹ Julian Savulescu, Ruud ter Meulen, and Guy Kahane, *Enhancing Human Capacities*, εκδ. Blackwell 2011 σελ. 11

⁸² Ο. π. σελ. 11

⁸³ Ο. π. σελ. 11

Επομένως η ευζωία μας εξαρτάται από το πόσο μπορούμε να βελτιώσουμε τα χαρακτηριστικά μας ώστε να μετασχηματισθούν και να συμβάλουν σε αυτή. Και το ερώτημα που τίθεται στο παρόν σημείο, κατά τον Savulescu, είναι πως αφού έχουμε την τεχνολογία και μπορούμε να επεμβούμε σε τέτοιου είδους ενίσχυση για ποίο λόγο να μην το κάνουμε για να βελτιώσουμε την ποιότητα ζωής ξεκινώντας από τις γνωστικές λειτουργίες;

3.5 Διορθώνοντας γνωστικές ανικανότητες

Η ελλειμματική γνωστική ικανότητα λειτουργεί αποτρεπτικά ώστε να έχουμε μια καλή ποιότητας ζωή κατά τον Savulescu. Επομένως μπορεί να θεωρηθεί μια μορφή *ανικανότητας*, άρα το να διορθώσουμε τέτοιες μορφές ανικανότητας είναι κύριο μέλημα για τους υποστηρικτές της γνωστικής ενισχύσεως⁸⁴. Ακόμα και άτομα με τυπική ανάπτυξη μπορούμε να πούμε πως έχουν μια μορφή *ανικανότητας* εντός του κοινωνικού γίνεσθαι⁸⁵ καθώς περιορίζονται από την ήδη υπάρχουσα γνωστική τους ικανότητα πράγμα το οποίο μπορεί να ξεπεραστεί μέσω της ενισχύσεως. Να διευκρινιστεί στο παρόν σημείο πως η χαμηλή νοημοσύνη δεν νοείται ως *ανικανότητα* παρά μόνο αν πρέπει να αποφευχθεί μια κατάσταση ή αν είναι κακή για το ίδιο το άτομο⁸⁶.

Ένα παράδειγμα, άτομα με σύνδρομο *Down* των οποίων οι οικογένειές τους αρνούνται πως τα παιδιά τους ζουν μιας κατώτερης ποιότητας ζωή σε σύγκριση με άλλα άτομα με τυπική ανάπτυξη⁸⁷. Για να χαρακτηριστεί ως μια μορφή *ανικανότητας* το σύνδρομο *Down*, εξαρτάται από αρκετούς παράγοντες. Ορισμένοι από αυτούς είναι ο παράγοντας του ρίσκου, του οφέλους, το πώς και πόσο αξιολογούμε την περισσότερο και λιγότερο ευφυή ζωή καθώς επίσης και από τους πιθανούς τρόπους να ζήσουμε μια καλή ζωή και να την επιτύχουμε⁸⁸. Ένα άτομο με χαμηλό δείκτη νοημοσύνης μπορεί να χαρακτηριστεί πως έχει μια μορφή *ανικανότητας* όταν το άτομο γίνεται λιγότερο αποτελεσματικό στο να πετυχαίνει τους στόχους του και είναι πιθανό να ζημιωθεί η υγεία του⁸⁹.

---

⁸⁴ Ο. π. σελ. 11

⁸⁵ Ο. π. σελ. 12

⁸⁶ Ο. π. σελ. 12

⁸⁷ Julian Savulescu, Ruud ter Meulen, and Guy Kahane, *Enhancing Human Capacities*, εκδ. Blackwell 2011 σελ. 12

⁸⁸ Ο. π. σελ. 12

⁸⁹ Ο. π. σελ. 12

Με την πάροδο του χρόνου οι περισσότεροι από εμάς θα αντιμετωπίσουμε γνωστικές ανικανότητες μετά την ηλικία των σαράντα ετών, με τον βαθμό επιδείνωσης να ποικίλει από άνθρωπο σε άνθρωπο⁹⁰. Τρόπο τινά όλοι μας έχουμε μια μορφή ανικανότητας η οποία μας στερεί από το να ζήσουμε μια καλή ζωή επομένως δε μπορεί παρά η ενίσχυση να είναι ένα ζήτημα έντονης προβληματικής για όλους μας⁹¹.

Πολλοί είναι εκείνοι που αντιτείνουν πως μια τέτοια κατάσταση, η καλύτερη ζωή, δεν υπάρχει καθώς ζούμε σε έναν κόσμο πιθανοτήτων. Επομένως δεν μπορούμε να έχουμε άμεση πρόβλεψη για όλα όσα είτε επακολουθήσουν είτε έμμεσα είτε άμεσα από τις πράξεις μας. Αλλά αυτό δεν μας εμποδίζει επ' ουδενί να προσπαθούμε να κάνουμε κάτι ακόμα πιο καλό πάντα στηριζόμενοι στους λογικούς μας υπολογισμούς⁹². Βέβαια κληρονομήσιμοι παράγοντες, μας επηρεάζουν ψυχικά και βιολογικά κάνοντας την επίτευξη μιας καλής ζωής να μοιάζει δύσκολη⁹³. Ορισμένοι από αυτούς τους παράγοντες είναι η έλλειψη συγκέντρωσης, η έλλειψη μνήμης ή ακόμα και συναισθηματικής νοημοσύνης και άλλα τα οποία μπορούν να συνοψιστούν κάτω από τον όρο «ανικανότητες»⁹⁴. Βέβαια αξίζει να τονιστεί πως μια ασθένεια δε χρήζει πάντα την ανάγκη θεραπείας καθώς δεν έχει άμεσο αντίκτυπο στη ζωή του ανθρώπου⁹⁵.

Πέρα από το γεγονός πως είμαστε βιολογικά όντα και η βιολογία μας αλλάζει και θα συνεχίσει να αλλάζει, είμαστε και κοινωνικά όντα των οποίων οι σχέσεις εντός της κοινωνίας έχουν αλλάξει και συνεχίζουν να μεταβάλλονται στο πέρασμα του χρόνου⁹⁶. Στην εποχή την οποία ζούμε η βιολογική μας σύσταση δεν είναι προσαρμοσμένη στον σύγχρονο τρόπο ζωής με αποτέλεσμα να είμαστε επιρρεπή όντα σε αυτό που ονομάζεται *ασθένεια του lifestyle*⁹⁷. Αυτός ο ετεροχρονισμός έχει ως αποτέλεσμα την κακής ποιότητας ζωή. Βέβαια στην εποχή μας έχουμε την επιλογή να αλλάξουμε την βιολογία μας ή ακόμα το περιβάλλον και την ψυχολογία μας⁹⁸. Ένα παράδειγμα είναι η προσφυγή στους γιατρούς ώστε να μας χορηγήσουν

---

⁹⁰ Ο. π. σελ. 13

⁹¹ Ο. π. σελ. 13

⁹² Ο. π. σελ. 13 - 14

⁹³ ⁹³ Julian Savulescu, Ruud ter Meulen, and Guy Kahane, *Enhancing Human Capacities*, εκδ. Blackwell 2011 σελ. 14

⁹⁴ Ο. π. σελ. 14

⁹⁵ Ο. π. σελ. 14

⁹⁶ Ο. π. σελ. 14

⁹⁷ Ο. π. σελ. 14

⁹⁸ Ο. π. σελ. 14

δίαιτες ή ακόμα και χάπια τα οποία βοηθούν το σώμα μας να γίνει ανεκτικό στον σύγχρονο τρόπο ζωής⁹⁹.

Με την ενίσχυση θα μπορούσαμε να ενισχύσουμε τα βιολογικά και τα ψυχολογικά μας χαρακτηριστικά ή ίσως να προβούμε σε αλλαγές του περιβάλλοντος (αν και η τελευταία λύση μοιάζει αρκετά δύσκολη στην εφαρμογή της)¹⁰⁰. Ένα δραστικό μέτρο που μπορεί να προταθεί είναι το να επεμβαίνουμε στα μελλοντικά παιδιά ώστε να μπορούν να παράγουν περισσότερη μελανίνη καθώς μια τέτοια επέμβαση είναι οικονομικότερη. Επίσης έχει μεγαλύτερα οφέλη από το να προσπαθούμε να κλείσουμε, για παράδειγμα, την τρύπα του όζοντος. Αλλά παρόλα αυτά, όπως υποστηρίζει ο Savulescu, προτεραιότητα οφείλει να είναι η βελτίωση της χαμηλής νοημοσύνης καθώς μπορεί να αποβεί μοιραία οδηγώντας σε ασθένειες και άλλα ατυχήματα. Επομένως η βελτιστοποίηση της νοημοσύνης είναι ζήτημα ζωής ή θανάτου¹⁰¹.

Συνοψίζοντας ξεκινάμε από τη θέση πως ως ενίσχυση θεωρείται η οποιαδήποτε αλλαγή, εντός ενός πλαισίου περιστάσεων, της βιολογίας ή της ψυχολογίας του ανθρώπου η οποία αλλαγή θα έχει ως αποτέλεσμα μια καλύτερη ποιότητας ζωή¹⁰². Η ποιότητα ζωής μας μπορεί να βελτιωθεί και εφόσον ήδη χρησιμοποιούμε διάφορες ιατρικές μεθόδους για την βελτιστοποίησή της δεν υπάρχει λόγος να διστάζουμε να την κάνουμε ακόμα καλύτερη, πολύ περισσότερο από τη στιγμή την οποία τα όρια μεταξύ θεραπείας και ενίσχυσης είναι ισχνά. Επίσης ας μη ξεχνάμε πως στο πέρασμα των αιώνων σταδιακά εξελιχθήκαμε ως ζωντανός οργανισμός, αλλά καθώς η εξελικτική πορεία που έχει η κοινωνία μας γίνεται με ταχύ ρυθμό βιολογικά δεν μπορούμε να την ακολουθήσουμε. Η επιστήμη θα δώσει τη λύση μέσω της ενίσχυσης όπως ευαγγελίζεται ο Savulescu. Οφείλουμε φυσικά να λάβουμε υπόψη μας τι θέλουμε να ενισχύουμε ακριβώς και για ποιο λόγο θα κάνουμε αυτό που σκοπεύουμε να κάνουμε ούτως ώστε να μη γιγαντώσουμε τις κοινωνικές ανισότητες. Πρέπει να σκεφτούμε σοβαρά αν θα προτιμήσουμε την τροποποίηση του φυσικού περιβάλλοντος ή της κοινωνίας. Επίσης πρέπει να μπορούμε να προβλέψουμε τις

---

⁹⁹ Julian Savulescu, Ruud ter Meulen, and Guy Kahane, *Enhancing Human Capacities*, εκδ. Blackwell 2011 σελ. 15

¹⁰⁰ Ο. π. σελ. 15

¹⁰¹ Ο. π. σελ. 15

¹⁰² Ο. π. σελ. 16

μελλοντικές συνθήκες οι οποίες θα επικρατήσουν ή θα κληθούμε να αντιμετωπίσουμε ώστε να είμαστε περισσότερο ωφελημένοι από τις τροποποιήσεις¹⁰³.

Το όφελος από την ενίσχυση μπορεί να έχει κοινωνικά και οικονομικά οφέλη ειδικά αν το συγκεκριμενοποιήσουμε στο γνωστικό πεδίο το οποίο είναι κατά κύριο λόγο συνυφασμένο με την ευζωία μας ως είδος. Ως εκ τούτου οι γονείς, κατά τον Savulescu, έχουν χρέος απέναντι στα τέκνα τους να τα ενισχύουν ειδικά στα πρώιμα στάδια της ζωής τους προκειμένου να μεγιστοποιήσουν το όφελος και γενικά μπορούμε να ενισχύσουμε ο,τιδήποτε θα συμβάλει στην ευζωία μας¹⁰⁴.

3.6 Η ανθρώπινη ενίσχυση κατά τον John Harris

Ας φανταστούμε ένα σχολείο στο οποίο τα παιδιά κατά την λήξη της ημέρας βγαίνουν πιο υγιή, πιο έξυπνα, έχουν καλύτερη υγεία σε σύγκριση με τα υπόλοιπα παιδιά λόγω των εξαιρετων δασκάλων οι οποίοι εφαρμόζουν πρωτότυπες μορφές διδασκαλίας¹⁰⁵. Εδώ έρχεται το ερώτημα ανεξαρτήτως του γεγονότος αν είμαστε σκεπτικιστές απέναντι σε αυτό το νέο σχολείο. Θα δεχόμασταν το παιδί μας να πάει σε ένα τέτοιο σχολείο ή να εφαρμοστούν όσο το δυνατό συντομότερο τέτοιες μορφές διδασκαλίας και σε άλλα σχολεία¹⁰⁶;

Μια απάντηση που δίνεται είναι τόσο ριζική όσο και ξεκάθαρη. «Οφείλουμε να το θέλουμε» μας δηλώνει ο John Harris, μιας και κομμάτι της παιδείας είναι και όλα τα προαναφερθέντα¹⁰⁷. Βέβαια θα θέλαμε κομμάτια του πολιτισμού μας τα οποία μεταφέρονται με την παιδεία και είναι μέρος της πολιτισμικής μας κληρονομιάς να συνεχίσουν να μεταφέρονται στα άτομα, αλλά σκεπτόμενοι τα οφέλη στην υγεία, την φυσική κατάσταση και στην ευφυΐα δεν θα προτιμούσαμε όλα αυτά τα οφέλη αν είχαμε να διαλέξουμε¹⁰⁸; Εδώ ακολουθεί το επόμενο ερώτημα, αν μπορούσαμε με τα μέσα τα οποία μας δίνονται από τις τεχνολογίες, όπως για παράδειγμα με την επέμβαση στο DNA, να έχουμε άτομα τα οποία είναι σε καλύτερη φυσική και διανοητική κατάσταση, τί θα έπρεπε να επιλέξουμε¹⁰⁹; Τί θα ήταν ηθικό και τί

---

¹⁰³ Ο. π. σελ. 16

¹⁰⁴ Ο. π. σελ. 16 – 17

¹⁰⁵ John Harris, *Enhancing Evolution, The Ethical Case for Making Better People*, Princeton University Press 2007, σελ. 1

¹⁰⁶ Ο. π. σελ. 1

¹⁰⁷ Ο. π. σελ. 1

¹⁰⁸ Ο. π. σελ. 1

¹⁰⁹ Ο. π. σελ. 2

ανήθικο από τη στιγμή που και η ίδια η παιδεία, βέβαια με τον δικό της τρόπο, επιδιώκει τα ίδια¹¹⁰;

Η ενίσχυση δεν είναι αυτή καθ' αυτή καλή. Είναι καλή μόνο όταν κάνει καλό αλλά και εμάς καλύτερους με μια εκδοχή η οποία χαιρετίζεται όπως το να μειωθούν οι πρόωροι θάνατοι, να φοβόμαστε λιγότερο, να έχουμε λιγότερες ασθένειες κ.α.¹¹¹. Για όλους αυτούς τους λόγους έχουμε ηθικό καθήκον να είμαστε θετικοί στην ανθρώπινη ενίσχυση καταλήγει το συνεπειοκρατικό επιχείρημα του Harris¹¹².

3.7 Η ενίσχυση ως ευκαιρία για ένα καλύτερο αύριο

Είναι γνωστό πως λόγω πολλών παθήσεων και ασθενειών πολλά άτομα πεθαίνουν πολλές φορές πρόωρα. Αλλά εφόσον κατέχουμε την τεχνολογία ώστε να ενισχύσουμε τον άνθρωπο και μιλάμε για ενίσχυση η οποία εξ ορισμού συνεπάγεται με μια βελτίωση πάνω σε κάτι το οποίο υπήρχε παλαιότερα άρα είναι καλό αλλιώς δε θα μιλούσαμε για ενίσχυση, για ποιο λόγο να εναντιώνεται κάποιος σε αυτήν; Ειδικά από τη στιγμή που ακόμα και τα γυαλιά που φοράμε ή το εμβόλιο που κάνουμε είναι ενίσχυση και αυτά¹¹³;

Ας σκεφτούμε, όπως μας καλεί ο Harris, το ανθρώπινο είδος. Μπορούμε να φανταστούμε πως ο άνθρωπος πάντα προσπαθούσε να βελτιωθεί, από την καλύβα έως την πόλη, από το κυνήγι στην εξημέρωση, από τα μικρά χωριά στις μεγάλες πόλεις και ακόμα η εξέλιξη της γλώσσας, οι τέχνες και η λογοτεχνία. Όλες αυτές οι τεχνικές αλλά και οι τεχνολογίες είναι μορφές ενισχύσεως μιας και έχουν κάνει τις ζωές μας καλύτερες¹¹⁴.

Μια μορφή ενισχύσεως η οποία είναι άξια ιδιαίτερης αναφοράς είναι η γραφή. Η γραφή ενίσχυσε την ανθρώπινη μνήμη και άλλαξε τη ζωή του ανθρώπου αν αναλογιστούμε πως από τον πάπυρο φτάσαμε στον υπολογιστή και πως από τη μάθηση ως ένα προνόμιο θεωρούμε πως στα περισσότερα μέρη του κόσμου τα παιδιά έχουν πρόσβαση στην παιδεία¹¹⁵. Το γεγονός όμως ότι υπάρχουν ανισότητες στον παγκόσμιο χάρτη στο θέμα της παιδείας δε θα μπορούσε να λειτουργήσει αποτρεπτικά

---

¹¹⁰ Ο. π. σελ. 2

¹¹¹ John Harris, *Enhancing Evolution, The Ethical Case for Making Better People*, Princeton University Press 2007, σελ. 2

¹¹² Ο. π. σελ. 3

¹¹³ Ο. π. σελ. 8-9

¹¹⁴ Ο. π. σελ 13

¹¹⁵ Ο. π. σελ. 14

για τις χώρες οι οποίες είναι προηγμένες. Να ακουστούν δηλαδή φωνές οι οποίες υποστηρίζουν πως η εξέλιξη στις αναπτυγμένες χώρες πρέπει να ανασταλεί έως ώστε να μπορέσουν να ακολουθήσουν και άλλες χώρες. Το αυτό ισχύει και στην περίπτωση της ανθρώπινης ενισχύσεως¹¹⁶.

Μια διευκρίνιση η οποία χρειάζεται στο παρόν σημείο είναι πως δεν απαιτείται πάντα να έχει μόνιμες ενέργειες μια μορφή ενισχύσεως ώστε να θεωρηθεί ενίσχυση. Όπως για παράδειγμα δε χρειάζεται μια αναισθησία να έχει μόνιμα αποτελέσματα πάνω μας ώστε να θεωρηθεί ως τέτοια¹¹⁷. Όσον αφορά την ενίσχυση επιπλέον δεν υπάρχει κάτι κοινά αποδεκτό από όλους μας ώστε να αποφασίσουμε αν κάτι είναι κατάχρηση ή όχι. Όπως επί παραδείγματι η ασπιρίνη η οποία μπορεί να λειτουργήσει ως παυσίπονο αλλά και ως χάπι αυτοκτονίας. Απλά η μόνη διέξοδος σε αυτό το πρόβλημα είναι οι υπολογισμοί οι οποίοι γίνονται ώστε να επιτύχουμε το βέλτιστο δυνατό αποτέλεσμα¹¹⁸.

Επίσης υπάρχουν διάφορες φωνές οι οποίες υποστηρίζουν ότι δε θα έπρεπε να αλλάξουμε το γονιδίωμά μας και αν είναι δυνατό να το κρατήσουμε ως έχει. Πράγμα το οποίο αν αναλογιστούμε την εξελικτική πορεία του ανθρώπου μέσα στους αιώνες είναι μάλλον ακατόρθωτο, κατά τον Harris¹¹⁹.

Από όλα όσα εκθέσαμε, μπορούμε να υποθέσουμε πως μέσα στα οφέλη τα οποία μπορούμε να έχουμε υπάρχουν και κίνδυνοι αλλά σε μια στάθμιση ζημίας και οφέλους, το όφελος θα ήταν μεγαλύτερο τόσο για τις κυβερνήσεις όσο και για την κοινωνία¹²⁰.

3.8 Περιπτώσεις ηθικών προβληματισμών απέναντι στην ενίσχυση

Όργανα τα οποία αλλάζουν τις βιολογικές μας λειτουργίες αλλά και επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο ζούμε χρησιμοποιούνται καθημερινά από όλους τους ανθρώπους όπως μπορούμε να υποθέσουμε. Όργανα όπως τα γυαλιά και το τηλεσκόπιο, τα οποία μεν γυαλιά χρησιμοποιούνται για την επαναφορά της όρασής μας στην τυπική της

---

¹¹⁶ John Harris, *Enhancing Evolution, The Ethical Case for Making Better People*, Princeton University Press 2007, σελ. 14-15

¹¹⁷ Ο. π. σελ. 13

¹¹⁸ Ο. π. σελ. 13-14

¹¹⁹ Ο. π. σελ. 15-16

¹²⁰ Ο. π. σελ. 9

λειτουργία το δε τηλεσκόπιο για την ενίσχυση αυτής, δεν μας έχουν απασχολήσει ιδιαίτερα με διλήμματα ηθικού περιεχομένου¹²¹.

Από την άλλη αρκετοί θα δεχθούν την μηχανική ενίσχυση όπως για παράδειγμα να αθληθούν με ένα ποδήλατο αλλά θα αρνηθούν την χημική ενίσχυση αποφεύγοντας να πάρουν στεροΐδη¹²². Επίσης δε θα πρέπει να παραλείψουμε να πούμε πως με τα εμβόλια ενισχύουμε το ανοσοποιητικό μας σύστημα και δεν πάσχουμε από διάφορες ασθένειες¹²³. Όσον αφορά ακόμα και σε πιο ριζικές μορφές θεραπείας, όπως αυτή της γενετικής ενισχύσεως ώστε να αποκτηθεί ανοσία τόσο στον καρκίνο όσο και στον ιό HIV/AIDS, ποιος θα μπορούσε με ευκολία να πει πως δεν δέχομαι τέτοια μορφής θεραπεία γιατί αυτή είναι μια τυπική λειτουργία του είδους μας¹²⁴; Άξιο λόγου είναι η αναφορά μας στην χημική ενίσχυση των ικανοτήτων του ατόμου. Όπως δείχνει εμπειρική έρευνα, φοιτητές οι οποίοι ρωτήθηκαν αν θεωρούν ως “κλεψιά” απέναντί τους το να πάρει κάποιος συμφοιτητής τους χημικές ουσίες που βελτιώνουν τις γνωστικές του ικανότητες ώστε να γράψει καλά σε κάποιο τεστ η απάντησή τους ήταν καταφατική. Ενώ δε μας προβληματίζει ιδιαίτερα το γεγονός πως ψυχότροπες ουσίες χρησιμοποιούσαν οι Αμερικανοί στρατιώτες για να είναι σε εγρήγορση. Επίσης δεν μας προβληματίζει το γεγονός πως κάποιοι γονείς έχουν χρήματα για να παρέχουν επιπλέον παιδεία στα τέκνα τους για να γράφουν καλύτερα στα τεστ, αλλά αυτό το δικαίωμά τους το υπερασπιζόμαστε¹²⁵.

Μόλις είδαμε πως μπορούν να υπάρξουν διαφορές στο επίπεδο της παιδείας. Το ίδιο μπορούμε να υποθέσουμε πως μπορεί να γίνει η γίνεται στο επίπεδο της υγείας. Ποιος μας διασφαλίζει ότι αυτό δε θα γίνει και σε επίπεδο ενισχύσεως; Προς το παρόν κανένας. Το γεγονός αυτό δε θα έπρεπε να μας αποτρέπει από το να χρησιμοποιήσουμε τεχνολογίες ενίσχυσης μιας και είναι σα να λέμε πως στην Ινδία χρειάζονται περισσότερα όργανα σπλήνας για μεταμοσχεύσεις γιατί δεν έχουν δότες άρα είναι ανήθικο να κάνουμε στη χώρα μας μεταμοσχεύσεις¹²⁶. Μια τέτοια σκέψη δεν νοείται καθώς η απόπειρα αυτή δεν γίνεται ώστε να αποκτηθεί ένα πλεονέκτημα απέναντι των Ινδών, κατά τον Harris¹²⁷.

---

¹²¹ Ο. π. σελ. 19-20

¹²² John Harris, *Enhancing Evolution, The Ethical Case for Making Better People*, Princeton University Press 2007, σελ. 20

¹²³ Ο. π. σελ. 21

¹²⁴ Ο. π. σελ. 22

¹²⁵ Ο. π. σελ. 26-27

¹²⁶ Ο. π. σελ. 29

¹²⁷ Ο. π. σελ. 30

Επομένως όταν μιλάμε για ενίσχυση λέμε πως είναι δικαιολογημένη όταν κάνει καλύτερη τη ζωή μας ενώ αντίθετα όταν γίνεται μόνο για να αποκτηθεί κάποιο πλεονέκτημα απέναντι στον συνάνθρωπό μας τότε είναι αδικαιολόγητη¹²⁸. Βέβαια οι συνέπειες μειονεκτημάτων – πλεονεκτημάτων θα πρέπει να κρίνονται από πολλούς παράγοντες όπως τον βαθμό πλεονεκτηματος που έχει ο ένας απέναντι στον άλλον ή το μέγεθος της αδικίας που θα δημιουργηθεί¹²⁹.

Το πρόβλημα της ενισχύσεως επεκτείνεται και στην αναγεννητική ιατρική. Η αναγεννητική ιατρική χρησιμοποιώντας την αναγέννηση των βλαστικών κυττάρων είναι μια πολλά υποσχόμενη ιατρική μέθοδος. Με αυτή τη μέθοδο μπορούν να αντικατασταθούν και να επισκευαστούν διάφοροι ιστοί οι οποίοι πάσχουν. Αλλά αυτομάτως μπορούμε να μιλήσουμε για ενίσχυση, κατά τον Harris, καθώς αυξάνεται η τυπική λειτουργία ενός υγιούς ατόμου και ενισχύεται έτσι το προσδόκιμο ζωής¹³⁰.

Μέσα σε όλα αυτά πάντα υπάρχει ο κίνδυνος. Ενώ πρέπει να ωφελούμε τους ανθρώπους παρά να τους θέτουμε σε αυτόν, δεν μπορούμε να νιώθουμε πάντα προστατευμένοι, να προβλέπουμε τον επερχόμενο κίνδυνο ή την συνέπεια που θα έχει μια παρέμβαση οποιουδήποτε είδους¹³¹.

Για τον παραπάνω λόγο η Διεθνής Επιτροπή Βιοηθικής της UNESCO έχει διακηρύξει πως «το ανθρώπινο γονιδίωμα πρέπει να διατηρηθεί ως κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας»¹³² αλλά αυτή διακήρυξη είναι αρκετά προβληματική κατά τον Harris. Ο κύριος λόγος είναι πως από εξελικτικής απόψεως το γονιδίωμα συνεχίζει να βελτιώνεται όπως η κληρονομιά που έχουμε είναι αποτέλεσμα των εξελικτικών αλλαγών¹³³. Εδώ τίθεται ένας νέος προβληματισμός. Αν για χάρη της προφύλαξης και για να αποφευχθούν οι κίνδυνοι του μέλλοντος θα πρέπει να μείνουμε μακριά από γονιδιακές παρεμβάσεις ή αν θα πρέπει να αφεθούμε στην φυσική εξελικτική πορεία. Το ερώτημα γίνεται ακόμα πιο δύσκολο αν αναρωτηθούμε για ποιο λόγο είμαστε περισσότερο επιφυλακτικοί στις γονιδιακές παρεμβάσεις παρά στο φυσικό status quo¹³⁴.

---

¹²⁸ John Harris, *Enhancing Evolution, The Ethical Case for Making Better People*, Princeton University Press 2007, σελ. 30

¹²⁹ Ο. π. σελ. 30

¹³⁰ Ο. π. σελ. 32-33

¹³¹ Ο. π. σελ. 33-34

¹³² Ο. π. σελ. 34

¹³³ Ο. π. σελ. 34

¹³⁴ ¹³⁴ John Harris, *Enhancing Evolution, The Ethical Case for Making Better People*, Princeton University Press 2007, σελ. 34

Επίσης κατά τον Harris, μέσα στις φωνές κατά των επεμβάσεων στο γονιδίωμα υπάρχουν και ορισμένοι οι οποίοι υποστηρίζουν πως επεμβαίνουμε στη φύση και η φύση έχει κάποια προτεραιότητα, αλλά τέτοιες απόψεις οφείλονται συνήθως σε δεισιδαιμονίες και είναι λανθασμένες καθώς αν ίσχυε αυτό δεν θα έπρεπε να κάνουμε θεραπείες και να παίρνουμε φάρμακα¹³⁵ αλλά θα έπρεπε να αφήσουμε τη φύση να κάνει τη δουλειά της χωρίς να επεμβαίνουμε.

Τα επιχειρήματα του Harris θα μπορούσαν να συνοψιστούν σύντομα μετά την παρουσίαση αυτών στις προηγούμενες παραγράφους. Πρώτα από όλα έχουμε καθήκον απέναντι στα παιδιά μας για τη βελτίωση των δυνατοτήτων τους άλλωστε αυτό κάνουμε όταν τα στέλνουμε στο σχολείο καθώς και όταν τους χορηγούνται ανοσοποιητικά εμβόλια. Επίσης τα εμποτίζουμε με παραδόσεις και τους παραδίδουμε ένα πολιτισμικό κεφάλαιο μέσω της παιδείας και ανησυχούμε αν είναι κατάλληλη για το μέλλον των παιδιών μας. Κατά αντιστοιχία οφείλουμε να ενδιαφερόμαστε για την υγεία των παιδιών και τη φυσική τους κατάσταση εφοδιάζοντας τα με ότι καλύτερο μπορούμε για να έχουν ευζωία αποφεύγοντας πρόωρους θανάτους και ασθένειες εφόσον στον παρόν ιστορικό πλαίσιο έχουμε αυτή τη δυνατότητα να το πράξουμε.

Ο αντίλογος που τίθεται πάνω στη θέση πως δεν θα πρέπει να μεταβληθεί το ανθρώπινο γονιδίωμα είναι πως η αλλαγή αυτή υπάρχει και γίνεται σταδιακά, το γονιδίωμα μας δεν είναι στάσιμο αλλά εξελισσόμενο. Για ποιόν λόγο να μην επέμβουμε σε αυτό και να το καθοδηγήσουμε;

Σίγουρα το ρίσκο να βλάψουμε το ανθρώπινο είδος υπάρχει αλλά το να μη χρησιμοποιούμε αυτές τις τεχνολογίες επειδή φοβόμαστε τις συνέπειες δεν μπορεί να είναι κατευθυντήρια γραμμή ενώ υπάρχουν πολλοί άνθρωποι οι οποίοι μπορούν να ζημιωθούν. Αλλά ακόμα και αν αυτό είναι αιτία να δημιουργηθούν κοινωνικές ανισότητες θα έπρεπε να χρησιμοποιηθούν αυτές οι τεχνολογίες καθώς επειδή κάποιος στερείται μιας θεραπείας επί παραδείγματι δεν συνεπάγεται με το πώς εγώ δε θα την χρησιμοποιήσω εφόσον μπορώ να την έχω.

Τέλος χρησιμοποιούμε όργανα όπως τη γραφή η οποία ενισχύει την μνήμη μας αλλά και άλλα όργανα τα οποία ενισχύουν τις αισθήσεις και δεν έχουμε κάποια συγκεκριμένη ηθική ευαισθησία περί αυτών αλλά σε διάφορες άλλες περιστάσεις γινόμαστε επιλεκτικά ηθικά ευαίσθητοι όπως στην περίπτωση του πολέμου που δεν μας απασχολεί ιδιαίτερα αν με κάποιο σκεύασμα οι στρατιώτες γίνονται περισσότερο

---

¹³⁵ Ο. π. σελ. 35

ανεκτικοί στον πόνο αλλά ενοχλούμαστε αν κάποιος πάρει καλύτερο βαθμό με τη χρήση σκευασμάτων τα οποία του είχαν ενισχύσει την μνήμη.

4 Ο αντίλογος – Ηθικοί προβληματισμοί.

4.1 Από την ΙΥΑ¹³⁶ στην ευγονική

Στο παρόν κεφάλαιο της εργασίας μας θα δούμε και θα εκθέσουμε ενδεικτικά επιχειρήματα περί της ενισχύσεως τα οποία είναι ποικίλων μορφών. Είτε αισιόδοξα είτε απαισιόδοξα, ξεκινώντας με τον J. Habermas. Από τη στιγμή που ο άνθρωπος μπόρεσε να επέμβει στο γονιδίωμα άνοιξε μια πόρτα η οποία τον έφερε αντιμέτωπο απέναντι στον ίδιο του τον εαυτό. Όπως είδαμε παραπάνω από την πλευρά των υποστηρικτών της ενισχύσεως, έχοντας περάσει περίπου μισός αιώνας από τη στιγμή της επεμβάσεως στο ανθρώπινο γονιδίωμα και με τις τεχνολογικές εξελίξεις να καλπάζουν οι δυνατότητες είναι πολλές.

Με τη μέθοδο της γενετικής τροποποίησης μπορούμε να στοχεύσουμε και να επεξεργαστούμε περιοχές του ανθρώπινου γονιδιώματος εύκολα και εύστοχα¹³⁷. Αυτό δε μπορεί να σημαίνει τίποτα άλλο παρά πως σήμερα είμαστε στη θέση να εντοπίζουμε γονιδιακές ασθένειες πριν ακόμα από τη γέννηση του ανθρώπου και να επεμβαίνουμε θεραπευτικά. Αυτή βέβαια είναι μια εφαρμογή από τις πολλές που έχει η συγκεκριμένη μέθοδος.

Σε ένα μέλλον το οποίο προβλέπεται ακραία ανταγωνιστικό θα μπορούσαμε να επέμβουμε ριζικά στο γονιδίωμα των τέκνων μας ώστε να τα ενισχύσουμε πριν έρθουν στον κόσμο; Όπως είδαμε παραπάνω υπάρχουν φωνές οι οποίες υποστηρίζουν πως έχουμε ηθικό καθήκον να πράξουμε κάτι τέτοιο. Ας παρακολουθήσουμε τώρα τον αντίλογο.

Αν στο μέλλον ανακαλυφθεί μια γονιδιακή θεραπεία η οποία θα μπορεί να χορηγηθεί σε επίπεδο σωματικών κυττάρων για ποιο λόγο να μη δεχθούμε μια τέτοιας μορφής θεραπεία¹³⁸; Το πλαίσιο δεν είναι ξεκάθαρο και χρέος μας θεωρεί ο Habermas είναι θέσουμε το ακριβές όριο όλων αυτών. Πράγμα το οποίο θα

---

¹³⁶ Σημ. Ιατρικώς Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή

¹³⁷ F. Ann Ran et al. «Genome engineering using the CRISPR-Cas9 system», *Nature Protocols* VOL.8 NO.11 2013 σελ. 2282

¹³⁸ J. Habermas, *Το μέλλον της ανθρώπινης φύσης: Προς μια φιλελεύθερη ευγονική; Και πίστη και γνώση*, (μτφ Μαρία Τοπάλη), εκδ. Scripta, Αθήνα 2004 σελ 50 – 51

λειτουργήσει και ως τροχοπέδη στις ορέξεις των εταίρων της αγοράς οι οποίοι τυγχάνουν ένθερμοι υποστηρικτές των ατομικών προτιμήσεων αναφορικά με τις τροποποιήσεις των χαρακτηριστικών¹³⁹.

Η επιλογή αυτή μας φέρει προ του ερωτήματος κατά πόσο συνάδει η αυταξία της ανθρώπινης ζωής με το να έρχεται κάποιος στην ύπαρξη εάν και εφόσον έχει κριθεί άξιος σύμφωνα με τα αποτελέσματα ενός προγενετικού ελέγχου¹⁴⁰. Το πρόβλημα αποκτά άλλες διαστάσεις αν αναλογιστούμε πόσο πολύ έχει μεταβληθεί η αντίληψή μας για περί της ανθρώπινης ζωής κατά την περίοδο της κυοφορίας με αιτία του προβλήματος την κανονικοποίηση και τη χρησιμοποίηση εμβρύων χάριν της ιατρικής έρευνας¹⁴¹. Ήδη βρισκόμαστε σε ένα στάδιο στο οποίο δυσκολευόμαστε να διακρίνουμε τα όρια μεταξύ απορρίψεως κληρονομικών χαρακτηριστικών και τη βελτιστοποίηση αυτών¹⁴². Τούτο μοιάζει λογικό καθώς όταν απορρίπτουμε ένα κληρονομικό χαρακτηριστικό ακόμα και για θέμα υγείας βελτιστοποιούμε ένα άλλο ή αλλιώς ενισχύουμε ένα άλλο κληρονομικό χαρακτηριστικό. Με τον τρόπο αυτό, το να επιλέξουμε δηλαδή να κυοφορήσει μια γυναίκα ένα υγιές παιδί αντί ενός με μη τυπική ανάπτυξη είναι μια μορφή ευγονικής και τα όρια των εννοιών καταντούν να γίνονται ακόμα πιο δυσδιάκριτα¹⁴³. Αλλά εξ ίσου δυσδιάκριτα είναι τα όρια μεταξύ του φυσικού γίνεσθαι του ανθρώπου σε σχέση με τον «οργανικό εξοπλισμό που δίνουμε στον εαυτό μας»¹⁴⁴.

Στην παρούσα ενότητα θα εκθέσουμε ορισμένες βασικές θέσεις του Habermas οι οποίες κατά κύριο λόγο απασχολούν τις διάφορες επεμβάσεις στο γονιμοποιημένο ωάριο καθώς και στο έμβρυο.

Με τις εξελίξεις της μοριακής γενετικής να είναι εντυπωσιακές η ανθρώπινη φύση τείνει να τεχνικοποιείται όλο και περισσότερο ως αποτέλεσμα της επιθυμίας του ανθρώπου να ελέγχει το περιβάλλον¹⁴⁵. Ακόμα, το κανονιστικό πλαίσιο το οποίο έχει τεθεί για τις ανθρώπινες επεμβάσεις ακολουθεί έναν πολιτισμικό και κοινωνικό εξορθολογισμό, ο οποίος εξορθολογισμός ακολούθησε την επιστήμη και τις νέες τεχνικές που προσέφερε¹⁴⁶. Όλα αυτά είναι σε άμεση σχέση με την οικονομική

---

¹³⁹ Ο. π. σελ. 51

¹⁴⁰ Ο. π. σελ. 53

¹⁴¹ Ο. π. σελ. 53

¹⁴² Ο. π. σελ. 54

¹⁴³ Ο. π. σελ. 54

¹⁴⁴ J. Habermas, *Το μέλλον της ανθρώπινης φύσης*: Προς μια φιλελεύθερη ευγονική; Και πίστη και γνώση, (μτφ Μαρία Τοπάλη), εκδ. Scripta, Αθήνα 2004 σελ. 57

¹⁴⁵ Ο. π. σελ 58

¹⁴⁶ Ο. π. σελ. 59

ευημερία, την παραγωγικότητα, την πρόοδο και επίσης προσέφεραν στον άνθρωπο ένα μεγαλύτερο φάσμα αποφάσεων καθώς προωθούνταν η αυτονομία και η ιδέα των ίσων ευκαιριών στην αυτόνομη διαμόρφωση της ζωής του ατόμου¹⁴⁷.

Η κοινωνική αποδοχή όλων αυτών των επιστημονικών και τεχνικών εφαρμογών δεν πρόκειται να μειωθεί εφόσον εξακολουθεί να υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ υγείας και επέκταση του προσδόκιμου ζωής με έναν πόθο για περισσότερο αυτόνομο τρόπο ζωής¹⁴⁸.

Μια αντιστροφή της παρούσας κατάστασης, δηλαδή μια ηθικοποίηση της ανθρώπινης φύσεως θα μπορούσε να συμβεί μόνο με μια επανιεροποίηση της, σύμφωνα με τον Habermas, καθώς δημιουργώντας περιοριστικά ταμπού και «αναμάγευση της εσωτερικής φύσης» θα μπορούσαν να αναχαιτίσουν την αποκοινωνικοποίηση η οποία έχει προκύψει.¹⁴⁹ Από τη μια έχουμε μέσα μας μια αποστροφή για τις χίμαιρες, τα έμβρυα τα οποία αναλώνονται για ερευνητικούς σκοπούς και την κλωνοποίηση. Από την άλλη έχουμε την ηθικοποίηση ως έννοια αυτοκατανόησης, η οποία ως εγγενές χαρακτηριστικό του ανθρωπίνου είδους, του επιτρέπει τόσο να κατανοεί τον εαυτό του, αλλά και να αναγνωρίζει τους υπόλοιπους ανθρώπους ως αυτόνομα δρώντα πρόσωπα¹⁵⁰. Η επέμβαση στο γονιδίωμα και η χειραγώγησή του θα επηρέαζε και θα άλλαζε ριζικά την αυτοκατανόησή μας¹⁵¹.

Επίσης όπως υποστηρίζει ο Habermas οι τροποποιητικές παρεμβάσεις στο γονιδίωμα θα μπορούσαν να «αλλάξουν τη συνολική δομή της ηθικής εμπειρίας μας» καθώς θα αλλάξει ριζικά η αυτοκατανόηση μας ως ηθικοπρακτικά όντα εφόσον θα έχουν αλλάξει και τα όρια μεταξύ ελεύθερης βούλησης και τύχης¹⁵². Καθώς θεωρούμε πως όλοι μας έχουμε κοινή αφετηρία (τυχειότητα) θεωρούμε και τους συνανθρώπους μας ως ίσους. Επίσης δεν υπήρξε κάποια παρεμβολή από κάποιον ώστε να μας τροποποιήσει και να έχουμε μια συγκεκριμένη βούληση αλλά η βούλησή μας εξαρτάται από εμάς δηλαδή δεν υπάρχει ετερονομία αλλά αυτονομία από το πρόσωπο.

---

¹⁴⁷ Ο. π. σελ. 59 – 60

¹⁴⁸ Ο. π. σελ. 60

¹⁴⁹ Ο. π. σελ. 62

¹⁵⁰ J. Habermas, *Το μέλλον της ανθρώπινης φύσης*: Προς μια φιλελεύθερη ευγονική; Και πίστη και γνώση, (μτφ Μαρία Τοπάλη), εκδ. Scripta, Αθήνα 2004 σελ. 61

¹⁵¹ Ο. π. σελ. 63 – 64

¹⁵² Ο. π. σελ. 66

Από τη στιγμή την οποία ο άνθρωπος επεμβαίνει στο ίδιο του το είδος χρησιμοποιώντας τη γονιδιακή παρέμβαση και προτάσσοντας ως αιτιολογική αφετηρία τη γονιδιακή θεραπεία βρίσκεται ενώπιον νέων ειδών προκλήσεων¹⁵³.

Το όριο μεταξύ τύχης και ελευθερίας είναι ένα πάρα πολύ κρίσιμο ζήτημα για τον διάλογο. Το πλέον κρίσιμο, είναι πως «φοβόμαστε την προοπτική άνθρωποι να σχεδιάζουν άλλους ανθρώπους, καθώς η δυνατότητα αυτή μετατοπίζει το μεταξύ τύχης και απόφασης όριο, που βρίσκεται στη βάση των αξιολογικών κριτηρίων μας»¹⁵⁴. Επίσης ο σεβασμός που έχουμε ο ένας απέναντι στον άλλον έχει εξάρτηση από την κατανόηση του εαυτού μας και την κατηγοριοποίησή του στην ίδια ομοειδή τάξη με τους συνανθρώπους μας¹⁵⁵. Πράγμα το οποίο αν αλλάξει η ομοειδής κατηγοριοποίηση των ανθρώπων θα παύσει να υπάρχει επομένως θα μιλάμε για δυο ανθρώπινα υποκείμενα διαφορετικού είδους, όπου τα μεν θα έχουν γενετικά τροποποιήσει τα δε. Η βιοϊστορία θα παύσει να υπάρχει ως ένα συνδημιούργημα ενός και μόνο είδους αλλά θα είναι ένα οικοδόμημα στο οποίο το κάθε είδος θα έχει συνεισφέρει μέσω ανισοτήτων στη δημιουργία του. Τούτο δε θα επέτρεπε να αντιμετωπίσουμε το ένα είδος και το άλλο με τον ίδιο σεβασμό ως «ισάξιους»¹⁵⁶.

Αυτό που μπορούμε να συμπεράνουμε έως του παρόντος σημείου είναι πως η τυχαιότητα ως προς τη γέννησή μας έχει μεγάλη σημασία στο πώς κατανοούμε τον εαυτό μας πρωτίστως απέναντι στο εαυτό μας και στους άλλους, καθώς και απέναντι στη φύση. Η τυχαιότητα κατά τη δημιουργία είναι αυτή η οποία θέτει το όριο για την ελευθερία του ατόμου πράγμα το οποίο καθιστά τον άνθρωπο άμεσα υπεύθυνο για τις πράξεις του.

Εδώ τίθεται το ερώτημα σχετικά με την προεμφυτευτική γενετική παρέμβαση, η οποία ήδη εφαρμόζεται ως τεχνική. Μιλάμε για μια συγκεκριμένη μορφή ευγονικής; Η οποία μας δίνει τη δυνατότητα να επέμβουμε στη σύνθεση του γονιδιώματος ώστε να αποτραπεί η απόρριψη του εμβρύου από την κυοφορούσα ενώ από την άλλη μπορούμε να αποφύγουμε φυλοσυνδετικά νοσήματα. Σε καμία όμως περίπτωση δεν πρέπει να λησμονούμε πως λειτουργεί επίσης και ως εργαλείο για

---

¹⁵³ Ο. π. σελ. 64

¹⁵⁴ Ο. π. σελ. 66

¹⁵⁵ Ο. π. σελ. 66

¹⁵⁶ J. Habermas, *Το μέλλον της ανθρώπινης φύσης*: Προς μια φιλελεύθερη ευγονική; Και πίστη και γνώση, (μτφ Μαρία Τοπάλη), εκδ. Scripta, Αθήνα 2004 σελ. 66

δημιουργία μιας ανθρώπινης ζωής βασισμένη σε προσωπικές επιθυμίες και προτιμήσεις¹⁵⁷.

Η συζήτηση περί της αξιοπρέπειας του προσώπου, ενώ μοιάζει να είναι αναμφισβήτητη κατά την ενήλικη ζωή, η ζωή στα πρώιμα στάδια (εννοώντας από τη στιγμή της γονιμοποίησης) έχει προκαλέσει αρκετές έριδες. Αρκετοί είναι αυτοί που μιλούν για έναν κυτταρικό σωρό ενώ αντίθετα πολλοί κάνουν λόγο για ένα «εν δυνάμει πρόσωπο» το οποίο είναι φορέας δικαιωμάτων, τουλάχιστον των θεμελιωδών¹⁵⁸.

Η στιγμή της γέννησης λαμβάνεται από τις επιστημονικές παραδοχές ως σημείο αναφοράς του ατόμου. Περί των οποίων μπορούμε να πούμε πως δεν είναι λιγότερο «κοινότοπες» από άλλες διάφορες θρησκευτικές, μεταφυσικές διδασκαλίες και αντιλήψεις¹⁵⁹.

Αυτό οδηγεί σε άλλα ζητήματα, όπως το πώς μπορούν να καλυφθούν τα ζητήματα που προκύπτουν από το νομικό πλαίσιο. Καθώς σε μια δημοκρατία το αίτημα των αποφάσεων να γίνουν αποδεκτές από όλους, μπορούν να το υποβάλλουν μόνο οι αποφάνσεις οι οποίες έχουν χαρακτήρα «κοσμοθεωρητικά ουδέτερο»¹⁶⁰.

Ουσιαστικό ως θεμέλιος λίθος στη συζήτηση είναι το πώς αντιμετωπίζουμε την ίδια την ανθρώπινη ζωή καθώς «η ανθρώπινη ζωή απολαύει «αξιοπρέπειας» και επιτάσσει «δέος» ακόμη και όταν είναι ανώνυμη»¹⁶¹.

4.2 Φυσική vs τεχνικά καθοδηγούμενης γέννησης

Στην προηγούμενη ενότητα παρουσιάσαμε ορισμένες θέσεις οι οποίες έχουν προκαλέσει πάμπολλες συζητήσεις. Σε αυτό το κλίμα θα συνεχιστεί η παρούσα ενότητα θέτοντας τον παράγοντα της ευγονικής ακόμα πιο άμεσα στη συζήτηση.

Παρόλο που οι υποψήφιοι γονείς φαντάζονται και σκέφτονται πως θα είναι τα παιδιά τους, τα παιδιά τα ίδια δεν έρχονται αντιμέτωπα με τα θέλω και τις προσδοκίες των γονέων τους ως προκατασκευασμένα κατά παραγγελία όντα¹⁶².

---

¹⁵⁷ Ο. π. σελ. 69

¹⁵⁸ Ο. π. σελ. 70

¹⁵⁹ Ο. π. σελ. 71

¹⁶⁰ J. Habermas, *Το μέλλον της ανθρώπινης φύσης*: Προς μια φιλελεύθερη ευγονική; Και πίστη και γνώση, (μτφ Μαρία Τοπάλη), εκδ. Scripta, Αθήνα 2004 σελ. 71

¹⁶¹ Ο. π. σελ. 79

¹⁶² Ο. π. σελ. 102 – 103

Αλλαγές θα συνέβαιναν στην ψυχοσύνθεση του ατόμου εάν κάποια στιγμή πληροφορούνταν πως κάποιος άλλος τρίτος επέμβει τροποποιητικά στο γονιδίωμα του ώστε να είναι αυτός που είναι¹⁶³. Η σχέση του θα άλλαζε με την συνολική του κοσμοθεώρηση. Επίσης από βίος πρώτου προσώπου ο βίος θα μορφοποιούνταν και θα γινόταν αντιληπτός ως βίος ενός «παρατηρητή». Και τούτο διότι θα έπαυε να θεωρεί τον εαυτό του ως «αυτόφυτο» αλλά μάλλον ως «παραχθέν»¹⁶⁴. Φυσικά όλα αυτά είναι υποθέσεις για το πώς ίσως θα μπορούσε να αντιληφθεί το σώμα και το είναι του. Δεν είναι όμως υπόθεση πως ένας άνθρωπος ο οποίος είναι γενετικά τροποποιημένος θα πρέπει να ζήσει πάντα φέροντας αυτή τη γνώση¹⁶⁵.

Ξεκινώντας την προσέγγιση του ζητήματος οφείλουμε να έρθουμε στην γενική ομολογία του γεγονότος πως ως άτομα το γίνεσθαι της προσωπικότητας μας διαπλάθεται εντός της κοινωνίας. Μέσα από μια δυναμική σχέση με τους συνανθρώπους μας. Αυτό έχει ως φυσικό αποτέλεσμα την εξατομίκευση. Η εξατομίκευση φτάνει στη τελείωση μέσω της εξαρτήσεώς της από τη γλωσσική επικοινωνία η οποία γίνεται μέσω της συναναστροφής¹⁶⁶. Αυτές οι διασαφηνίσεις μας βοηθούν να κατανοήσουμε δυο τουλάχιστον διατυπώσεις της κατηγορικής προσταγής του Καντ¹⁶⁷¹⁶⁸. Βασικό στοιχείο της κατηγορικής προσταγής είναι πως το πρόσωπο, το οποίο είναι άξιο σεβασμού, είναι αυτοσκοπός. Ως αυτουργός θέτει τους προσωπικούς του σκοπούς/ στόχους, έχει αξιώσεις ή αλλιώς αξιολογεί και πράττει σύμφωνα με τα κίνητρά του για την επίτευξη των στόχων του¹⁶⁹.

Συνεπώς ο άνθρωπος λειτουργεί δίχως αντιπροσώπευση και εκφράζει τον εαυτό του έχοντας πρωτίστως κατανόηση του γεγονότος πως είναι ο εαυτός του. Γεγονός το οποίο θα επιδεχόταν αμφισβητήσεως αν σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο είχε υπάρξει γονιδιακή παρέμβαση. Τούτο διότι χαρακτηριστικό είναι πως για να νιώθει κάποιο πρόσωπο το ένα και το αυτό με το σώμα του δεν πρέπει να είναι προϊόν κατασκευασμένο. Πρέπει να είναι αυτοφυές, καθώς « η δική μας ελευθερία βιώνεται με αναφορά σε κάτι εκ φύσεως ανέλεγκτο»¹⁷⁰.

---

¹⁶³ Ο. π. σελ. 103

¹⁶⁴ Ο. π. σελ. 103

¹⁶⁵ Ο. π. σελ. 104

¹⁶⁶ J. Habermas, *Το μέλλον της ανθρώπινης φύσης*: Προς μια φιλελεύθερη ευγονική; Και πίστη και γνώση, (μτφ Μαρία Τοπάλη), εκδ. Scripta, Αθήνα 2004 σελ. 105

¹⁶⁷ Ο. π. σελ. 105

¹⁶⁸ Βλ. σελ. 7 και εξής.

¹⁶⁹ J. Habermas, *Το μέλλον της ανθρώπινης φύσης*: Προς μια φιλελεύθερη ευγονική; Και πίστη και γνώση, (μτφ Μαρία Τοπάλη), εκδ. Scripta, Αθήνα 2004 σελ. 105 – 106

¹⁷⁰ Ο. π. σελ. 109

Μια φυσική γέννηση είναι η αρχή μιας ανέλεγκτης νέας αφετηρίας η οποία δεν υπόκειται στον έλεγχο άλλων προσώπων με τρόπο τέτοιο ώστε να προδικάζεται η ελευθερία του. Επίσης με την κάθε νέα γέννηση ενός παιδιού ξεκινάει άλλη μια νέα βιοϊστορία, έχοντας ως βάση την ελεύθερη βούληση¹⁷¹. Αυτό μαρτυρείται από τον κύκλο των ανθρώπων οι οποίοι περιβάλλοντας το νεογέννητο προσδοκούν να δουν το απροσδόκητο. Δηλαδή « η καινούργια αρχή, που έρχεται στον κόσμο με κάθε γέννηση, μπορεί να αποκτήσει ισχύ στον κόσμο μόνο για τον λόγο ότι αναγνωρίζεται στον νεοαφιχθέντα να κάνει ο ίδιος μια νέα αρχή, δηλαδή να δράσει. Στην έννοια της πρωτοβουλίας – το να θέτει κανείς μια πρώτη αρχή – κρύβεται το στοιχείο δραστηριοποίησης σε όλες τις ανθρώπινες δράσεις, κι αυτό δεν σημαίνει τίποτα άλλο παρά ότι οι δραστηριότητες αυτές ασκούνται ακριβώς από όντα που ήρθαν στον κόσμο μέσω της γέννησης και τελούν υπό τον όρο της γεννητικότητας»¹⁷².

Επομένως καθώς η γέννηση είναι από μόνη της μια νέα αφετηρία οι άνθρωποι κατά τη διάρκεια της ζωής τους αισθάνονται ελεύθεροι και έτσι, με αυτό το συναίσθημα της ελευθερίας έχουν τη διάθεση να ξεκινήσουν νέα πράγματα¹⁷³. Σε αντίθεση ένα γενετικά τροποποιημένο άτομο δεν θα ήταν σε θέση να κατανοήσει τη βούληση του προγραμματιστή του ως κάποιο φυσικό γεγονός το οποίο του περιορίζει την ελευθερία του¹⁷⁴.

Το δικαίωμα, στις φιλελεύθερες κοινωνίες, του κάθε πολίτη να στοχοθετεί και να πράττει ανάλογα τους στόχους που έχει θέσει για την επίτευξή τους είναι γενικά αναντίρρητο. Δε θα πρέπει να αγνοούμε όμως το γεγονός πως αν επιτύχουμε ή αν αποτύχουμε στο κυνήγι των στόχων μας αυτό εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις προκαθορισμένες γενετικά ικανότητές μας¹⁷⁵.

Αυτές τις γενετικές ικανότητες τις χρησιμοποιούμε για να επιτύχουμε τους στόχους μας και αν εξετάσουμε, έχοντας ως αφετηρία το ίδιο το γονιδίωμα, ένα μη γενετικά τροποποιημένο άτομο με ένα τροποποιημένο εκ πρώτης όψεως φαίνεται να αρχίζουν τον βίο τους από το ίδιο υπόβαθρο καθώς δεν είναι εκείνοι οι οποίοι έχουν επιλέξει τις συνθήκες με τις οποίες θα ξεκινήσουν¹⁷⁶. Από τη μια πλευρά έχει κάνει την

---

¹⁷¹ Ο. π. σελ. 110

¹⁷² Ο. π. σελ. 110 – 111

¹⁷³ Ο. π. σελ. 111

¹⁷⁴ J. Habermas, *Το μέλλον της ανθρώπινης φύσης*: Προς μια φιλελεύθερη ευγονική; Και πίστη και γνώση, (μτφ Μαρία Τοπάλη), εκδ. Scripta, Αθήνα 2004 σελ. 113

¹⁷⁵ Ο. π. σελ. 113

¹⁷⁶ Ο. π. σελ. 113

επιλογή της η φύση ενώ από την άλλη κάποιος άλλος. Σε καμία όμως περίπτωση η επιλογή δεν είναι δική τους.

Οι ηθικοί προβληματισμοί για τον Habermas ξεκινούν αν αναλογιστούμε το γεγονός πως ένα γενετικά τροποποιημένο άτομο βρίσκεται δέσμιο σε ένα προδιαγεγραμμένο βίο καθώς του έχει περιοριστεί η ελευθερία¹⁷⁷, δηλαδή το να έχει ελεύθερη βούληση. Μπορούμε όμως να υποθέσουμε πως ίσως να ενστερνιστεί τους στόχους εκείνων που του φύτεψαν στο γονιδίωμά του. Αν αποφασίσει να αξιοποιήσει τη δυνατότητα που του δόθηκε δεν είναι δυνατόν να κάνουμε λόγο για ένα άτομο το οποίο δεν έχει έναν δικό του ελεύθερο βίο¹⁷⁸ καθώς ελεύθερα αποφάσισε να την αξιοποιήσει. Στον αντίποδα, ένα άτομο το οποίο δεν έχει ενστερνιστεί αυτούς τους εμφυτευμένους στόχους σε σχέση με ένα πρόσωπο το οποίο δεν είναι γενετικά τροποποιημένο μπορεί να γίνει εμφανής η διαφορά που έχουν. Μέσω της διαδικασίας του εκκοινωνισμού το δεύτερο άτομο πλεονεκτεί απέναντι του πρώτου. Τούτο συμβαίνει διότι μέσω του εκκοινωνισμού και της επικοινωνίας με άλλα άτομα διαμορφώνεται η προσωπικότητα. Για παράδειγμα αν οι γονείς αυτού του παιδιού τρέφουν προσδοκίες για το τέκνο τους και είναι πολύ πειστικοί απέναντί του, το παιδί μεγαλώνοντας μπορεί να απελευθερωθεί από τα δεσμά αυτά. Μπορεί να ακολουθήσει τη δική του πορεία και τους δικούς του στόχους, πράγματα τα οποία θα τα στερείται ένα γενετικά τροποποιημένο άτομο¹⁷⁹.

Ένα άλλο σημείο το οποίο αξίζει και πρέπει να αναφέρουμε είναι πως παρόλο που στην κοινωνία μας οι σχέσεις είναι σχέσεις εξουσίας έχουν το χαρακτηριστικό πως είναι αντιστρέψιμη η εξουσία που ασκείται. Αλλά και αν ακόμα τούτο δε συμβαίνει το άτομο μπορεί να επιχειρήσει να αποτάξει την εξουσία αυτή που ασκείται επάνω του. Πράγμα το οποίο δε μπορεί να συμβεί από ένα άτομο το οποίο έχει τροποποιηθεί γενετικά¹⁸⁰. Ο γενετικός του προγραμματιστής έχει ασκήσει την εξουσία του πάνω στο γονιδίωμα και από αυτήν την εξουσία δεν μπορεί να ξεφύγει το άτομο, είναι δέσμιο μιας επέμβασης για όλη του τη ζωή¹⁸¹.

Ευθύς εξ αρχής τίθεται το ερώτημα αν μήπως για να καλύψουμε τις προτιμήσεις μας και την ανάγκη για έλεγχο πάνω στον άνθρωπο χρησιμοποιούμε διάφορα ηθικολογήματα ούτως ώστε να δικαιολογήσουμε τις επεμβάσεις στο γονιδίωμα. Ένα

---

¹⁷⁷ Ο. π. σελ. 114

¹⁷⁸ Ο. π. σελ. 114

¹⁷⁹ Ο. π. σελ. 115 – 116

¹⁸⁰ J. Habermas, *Το μέλλον της ανθρώπινης φύσης*: Προς μια φιλελεύθερη ευγονική; Και πίστη και γνώση, (μτφ Μαρία Τοπάλη), εκδ. Scripta, Αθήνα 2004 σελ. 119 – 120

¹⁸¹ Ο. π. σελ. 120

απλό επιχείρημα που θέτει είναι πως τελικά ίσως να μη μας ενδιαφέρει το έμβρυο τόσο πολύ, καθώς αρκετές φορές προτάσσεται ο έλεγχος της γυναίκας πάνω στο έμβρυο. Αν όντως μας ενδιέφερε τόσο πολύ το έμβρυο ώστε να επεμβαίνουμε πάνω του και να το τροποποιούμε δεν θα κάναμε διάλογο για το ποιος έρχεται πρώτος σε μια σύγκρουση συμφερόντων. Αλλά ψάχνουμε δικαιολογίες για δικαιολογήσουμε μια πράξη η οποία θέτει τον άνθρωπο πριν ακόμα γεννηθεί εντός ενός εργαστηριακού ντετερμινισμού.

Επιπλέον όταν λέμε πως ο άνθρωπος είναι «αυτόφυτος» δεν εννοούμε πως από κάπου εμφανίστηκε απροειδοποίητα αλλά εννοούμε πως η τυχαιότητα είχε ένα καταλυτικό ρόλο να διαδραματίσει. Τόσο απέναντι στη βιολογική εξέλιξη του ανθρώπου όσο και στην ψυχολογική. Ένας «αυτοφύης» άνθρωπος είναι ίσως με έναν άλλο συνάνθρωπο του καθώς μοιράζονται την κοινή πορεία ήδη από τη στιγμή της συλλήψεως. Είναι ισότιμοι από τη στιγμή της δημιουργίας καθώς ξεκίνησαν επί ίσοις όροις. Ένας άνθρωπος ο οποίος αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως δημιούργημα για την τέρψη των δημιουργών του θα είναι ένα δημιούργημα με προδιαγραφές η οποίες ήλθαν κατόπιν παραγγελίας. Ένα εργαλείο τέρψης.

Τούτο μπορεί να οδηγήσει σε ένα τεράστιο χάσμα. Από τη μια μπορούμε να υποθέσουμε πως θα έχει δυσκολίες κατά την ένταξή του στην κοινωνία καθώς ως δημιούργημα θα νιώθει υποδεέστερος των δημιουργών του. Από την άλλη, ίσως δημιουργήσουμε ένα ανώτερο είδος από εμάς με το οποίο όσο και αν προσπαθήσουμε να είμαστε συνοδοιπόροι μαζί του στην ιστορία θα υπάρχουν πάντα άνθρωποι δυο ειδών αλλά και δυο ιστορικών ταχυτήτων. Και έπειτα ποιος θα μπορούσε να εγγυηθεί μια μη ρήξη των σχέσεων αυτών των ειδών για την επικράτηση και την εξουσία; Η πορεία θα ήταν απρόβλεπτη.

Έπειτα ένα γενετικά τροποποιημένο άτομο θα είναι άξιο καταλογισμού ευθυνών; Θα είναι άξιο να στοχοθετεί σύμφωνα με τις πρωτοβουλίες του ή θα είναι έρμαιο τις γενετικής τροποποίησης; Πως θα μπορούσαμε να καταλογίσουμε σε κάποιον ότι για παράδειγμα έφαγε όλο το φαγητό των συμμαθητών του επειδή επεμβήκαμε στο γονιδίωμά του ώστε να το κάνουμε σωματικά περισσότερο εύσωμο για δύναμη, γούστο ή οποιονδήποτε άλλο λόγο; Ή πως θα γίνει δρομέας ενώ το εφοδιάσαμε για το άθλημα της άρσης βαρών;

Σκεφτόμενοι αυτά καταλαβαίνουμε πως δημιουργήσαμε έναν άνθρωπο όπως τον φανταστήκαμε δίχως να τον αφήσουμε να γίνει ο άνθρωπος που φαντάστηκε. Να είναι αυτουργός και κύριος της ζωής του. Ακόμα και αν ενστερνιστεί όλους τους

λόγους για τους οποίους επεμβήκαμε στο βαθμό που επεμβήκαμε, ο ενστερνισμός αυτός είναι άνευ ουσίας καθώς δεν είχε την ικανότητα να συμφωνήσει εκ των προτέρων. Επομένως ένας ενστερνισμός που στερείται πρότερης συγκατάθεσης και ελεύθερης επιλογής είναι βιασμός σε γονιδιωματικό επίπεδο.

4.3 Κριτική από τον F. Fukuyama

Αν μπορούμε να ξεχωρίσουμε κάποια λογοτεχνικά έργα τα οποία είναι προφητικά σε τρομακτικό σημείο για το μέλλον τότε αυτά θα ήταν δυο: Το 1984 και το *The brave new world*. Από τη μια μέσω των εξελίξεων της τεχνολογίας τα υπάρχοντα καθεστώτα, όπως περιγράφεται στο 1984, συλλέγουν πληροφορίες τις οποίες χρησιμοποιούν ούτως ώστε να κρατούν ομήρους τους πολίτες ελέγχοντας το πώς κινούνται και δραστηριοποιούνται δίχως αυτοί να υποψιάζονται το παραμικρό και εάν έστω από τύχη υποψιαστούν κάτι απλά εξαφανίζονται και από την άλλη στο έργο *The brave new world* όλες οι επιθυμίες σου είναι ευκόλως εκπληρώσιμες δίχως να κουραστείς, να μοχθήσεις, να πονέσεις, να νιώσεις κάποιο αρνητικό συναίσθημα και ακόμα πιο σημαντικό δε χρειάζεται να παίρνεις ηθικά σημαντικές και δύσκολες αποφάσεις, ο άνθρωπος έχει χάσει επαφή με τη φύση καθώς αυτή έχει τροποποιηθεί και ζουν μέσα σε χαρούμενη σκλαβιά¹⁸². Αλλά άραγε όλα αυτά, τα κατά γενική ομολογία αρνητικά αισθήματα αποτελούν χαρακτηριστικά της αξιοπρέπειας – με την στενή Καντιανή έννοια – του ανθρώπου; Από όσα έχουμε ήδη προαναφέρει σίγουρα όχι, αλλά που εντοπίζεται η πρόκληση; Προς το παρόν ας πάρουμε το νήμα από την αρχή και ας ακολουθήσουμε τις σκέψεις του F. Fukuyama.

Στην παρούσα κατάσταση που βρισκόμαστε η συζήτηση περί των νέων τεχνολογιών και πού αυτές πρέπει να εφαρμόζονται και που όχι έχει οδηγήσει τη συζήτηση σε ένα αρκετά ευρύ και γενικό πλαίσιο με τους συζητητές να είναι είτε υπέρ της εφαρμογής όλων αυτών των νέων δυνατοτήτων είτε να είναι εντελώς αρνητικοί απέναντι σε αυτές, αλλά ενόσω οι εξελίξεις είναι ταχείες η ανάγκη για ένα κοινό σημείο αναφοράς και των δυο αντιπαρατιθέμενων πλευρών μοιάζει πιο επιτακτική από ποτέ.¹⁸³

---

¹⁸² Francis., Fukuyama. *Our posthuman future : consequences of the biotechnology revolution* (1st ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux 2002. σελ. 1 – 6

¹⁸³ Francis., Fukuyama. *Our posthuman future : consequences of the biotechnology revolution* (1st ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux 2002. σελ 10

Η όλη αυτή συζήτηση και τα θέματα τα οποία προκύπτουν και τίθενται στην επιστημονική διερεύνηση είναι φορτισμένα με διάφορες θρησκευτικές πεποιθήσεις και εμποτισμένα με τα πιστεύω και τις διαφορετικές θεωρήσεις των πολιτισμών από όπου προέρχονται τα άτομα όποια προσέρχονται στο τραπέζι της συζητήσεως καθιστώντας τοιουτοτρόπως αφενός την εύρεση μιας κοινής γραμμής δύσκολη, αφετέρου ο διάλογος μπορεί να παρασυρθεί μονόπλευρα λόγω φανατισμού όπως έχει γίνει στις ΗΠΑ από αντίμαχους των αμβλώσεων¹⁸⁴.

Σε αυτόν το διάλογο συνδρομή μπορεί να προσφέρει η Αριστοτελική σκέψη την οποία όπως παραδέχεται ο Fukuyama θα χρησιμοποιήσει ώστε να αναπτύξει τα επιχειρήματά του. Η επιλογή του δεν είναι τυχαία καθώς ο Αριστοτέλης θεμελίωσε τις έννοιες του σωστού και λάθους στην ανθρώπινη φύση το οποίο μπορούμε να πούμε πως έχει μια αναλογία με αυτό που αποκαλούμε «ανθρώπινα δικαιώματα»¹⁸⁵. Κάθε διάλογος περί δικαιωμάτων πρέπει να ξεκινάει από την ανθρώπινη φύση και οι σύγχρονες βιοεπιστήμες μπορούν να προσδώσουν μια εμπειρική θεώρηση για αυτό που αποκαλούμε ανθρώπινη φύση¹⁸⁶.

Ξεκινώντας από τον Αριστοτέλη ο κάθε μετέπειτα ερευνητής ο οποίος εξετάζει την ανθρώπινη φύση, μπορεί να υποστηρίξει πως από ο άνθρωπος είναι κατά την φύση του πολιτιστικό ον. Πράγμα το οποίο σημαίνει πως την εμπειρία που αποκτά κατά το διάβα της ζωής του δύναται να τη μεταφέρει στους απογόνους του δίχως να επεμβαίνουν γενετικά μέσα για τη μεταφορά της γνώσεως αυτής¹⁸⁷. Επίσης η ανθρώπινη φύση, ως πολιτιστική, δεν είναι ένας παράγοντας ο οποίος αυτός ο ίδιος αποτελεί αιτιοκρατικά την αιτία της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Αλλά λόγω της αυτής φύσεως παρατηρούμε να υπάρχουν διαφοροποιήσεις στον πολιτισμικό τομέα. Αυτές οι διαφοροποιήσεις παρατηρούνται από την ανατροφή των παιδιών έως την εκλέπτυνση και την ανάπτυξη των θεσμών¹⁸⁸.

Η πλαστικότητα του ανθρώπινου υποκειμένου εντός της κοινωνίας παρατηρήθηκε πως ήταν περισσότερο ευκόλως διαμορφούμενη από όσο είχε κατανοηθεί ή είχε γίνει αρχικά πιστευτό. Πράγμα που έδωσε την ελπίδα σε ορισμένους πως αυτό θα ήταν η αρχή για μια νέα κοινωνία, της οποίας θεσμοί όπως της οικογένειας αλλά και αυτού

---

¹⁸⁴ Ο. π. σελ. 12

¹⁸⁵ Ο. π. σελ. 12

¹⁸⁶ Ο. π. σελ. 13

¹⁸⁷ Ο. π. σελ. 13

¹⁸⁸ Francis., Fukuyama. Our posthuman future : consequences of the biotechnology revolution (1st ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux 2002. σελ 13

του πολιτικού καθεστώτος θα μπορούσαν να αναδιαμορφωθούν ριζικά¹⁸⁹. Παρά τις τόσες προσπάθειες που έγιναν τον εικοστό αιώνα για μια νέα αναδιαμορφωμένη κοινωνία οι περισσότερες κατέρρευσαν. Η καλλιέργεια του ατόμου αλλά και η ίδια του η φύση δεν μπορούν να παραβλεφτούν και να δοθεί μια μονομερής έμφαση στη βιολογία του¹⁹⁰ ή να υπερτονίσουμε την κοινωνική φύση του ανθρώπου εις βάρος της βιολογίας.

Εντός του ιστορικού γίνεσθαι των κοινωνιών αν κάτι επηρέασε την διαμόρφωσή τους προοδευτικά σίγουρα είναι οι εξελίξεις στις τεχνολογίες και στις επιστήμες. Αυτές άλλωστε επηρεάζουν τόσο την οικονομία και την παραγωγή όσο και την ίδια την κοινωνική δομή και συμβάλλουν στο πολίτευμα της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Πράγμα που μας βοηθά να κατανοήσουμε γιατί οι σύγχρονες τεχνολογίες έχουν χαρακτηριστεί και ως «τεχνολογίες της ελευθερίας». Το γεγονός αυτό δεν μπορεί να χαρακτηριστεί και ως κανόνας μιας δυναμικής σχέσεως μεταξύ τεχνολογίας και κοινωνίας καθώς αν ανατρέξουμε στο παρελθόν θα διαπιστώσουμε πως οι εξελίξεις στη τεχνολογία της γεωργίας κάθε άλλο παρά αύξησαν την ελευθερία των ανθρώπων. Τον δέσμευσαν εντός ενός σκληρά δομοκρατικού συστήματος, μιας αυστηρά ιεραρχημένης κοινότητας¹⁹¹.

Αναλογιζόμενοι την πρόοδο των επιστημών ήδη από της αρχές του εικοστού αιώνα έως σήμερα, αν και μένουμε εντυπωσιασμένοι από τα ευρήματα τα οποία είχαν υπάρξει, γίνεται κατανοητό πως θα κληθούμε – αν δεν έχουμε ήδη κληθεί – να υιοθετήσουμε μία ηθική στάση απέναντι σε αυτές τις προκλήσεις που προκύπτουν τόσο ως κοινωνία αλλά και ως ανεξάρτητα μέλη αυτής¹⁹². Αν μια εύπορη οικογένεια ανοίξει τον δρόμο της ευγονικής επεμβαίνοντας στους απογόνους της θα βρεθούμε από τη συζήτηση των ηθικών διλημμάτων σε έναν ταξικό πόλεμο¹⁹³.

4.4 Ζητήματα γενετικής μηχανικής

Από τους υπεραισιόδοξους ερευνητές οι οποίοι κάνουν βαρύγδουπες δηλώσεις έως τους πλέον μετριοπαθείς, το να προβαίνει κάποιος σε προβλέψεις για το μέλλον είναι μια επισφαλής πράξη. Ειδικά όταν πρόκειται για μια πρόβλεψη η οποία αφορά την

---

¹⁸⁹ Ο. π. σελ. 13 – 14

¹⁹⁰ Ο. π. σελ. 14

¹⁹¹ Ο. π. σελ. 15

¹⁹² Ο. π. σελ. 16

¹⁹³ Ο. π. σελ. 16

επόμενη γενιά ή τις επόμενες¹⁹⁴. Παρόλα αυτά είναι αρκετά σημαντικό να συζητάμε τέτοια σενάρια είτε αυτά πραγματοποιηθούν κάποια στιγμή είτε όχι, καθώς ήδη οι βιοτεχνολογίες έχουν επηρεάσει τις ζωές μας και οι επιπτώσεις στην πολιτική ζωή μοιάζουν πλέον αναπόφευκτες¹⁹⁵. Καθώς επηρεάζονται από τις βιοτεχνολογίες αρκετοί κλάδοι επιστημών συν τοις άλλοις μας δίνεται η δυνατότητα να επεμβούμε ακόμα και στον ίδιο τον εγκέφαλο και να χειραγωγήσουμε συμπεριφορές. Επομένως οι εφαρμογές αυτών των τεχνικών έχουν μια πολιτική δυνατότητα η οποία δεν έρχεται άνευ μόχθου. Καθώς καλούμαστε για την εφαρμογή αυτών των τεχνικών να πάρουμε θέση και να ορθώσουμε λόγο απέναντι σε φλέγοντα ηθικά ζητήματα όπως αυτά του γενετικού απόρρητου και των μελετών σε έμβρυα¹⁹⁶.

Ο πυρήνας της διαμάχης του διαλόγου περί της συμπεριφοράς διαφέρει αναλόγως την οπτική. Από τα αρχαία χρόνια οι αρχαίοι Έλληνες προβληματίστηκαν επί του συγκεκριμένου ζητήματος. Άλλοι θεώρησαν ως πυρήνα της την φύση και άλλοι την καλλιέργεια του ατόμου¹⁹⁷. Στις αρχές του εικοστού αιώνα δόθηκε βαρύτητα στη φύση του ανθρώπου ως κοινωνικό ον και πρότειναν πως η κοινωνία διαμορφώνει συμπεριφορές. Σε αντίθεση, στο παρόν, βλέπουμε πως το βάρος δίνεται στο γονιδίωμα του ανθρώπου¹⁹⁸. Η οπτική θεώρηση της συμπεριφοράς παραμένει στο φυσικό υπόβαθρο αλλά από το κοινωνικό έχει μετατοπιστεί στον βιολογικό τομέα της φυσικής υποστάσεως του ανθρώπου. Σε μελέτη που έγινε σε ποντίκια βρέθηκε πως συγκεκριμένα ποντίκια, με συγκεκριμένο ενισχυμένο γονιδίωμα, είχαν καλύτερη μνήμη. Αλλά η ερευνητική ομάδα δεν ανακάλυψε το γονίδιο της ευφυΐας καθώς η ευφυΐα δεν οφείλεται αποκλειστικά και μόνο σε μια γονιδιακή λειτουργία¹⁹⁹, όπως και οι ίδιοι οι ερευνητές παραδέχονται²⁰⁰. Στο παρόν σημείο χρειάζεται να είμαστε προσεκτικοί καθώς θεωρήσεις οι οποίες εξηγούν πολιτισμούς και συμπεριφορές στη βάση του γονιδιώματος, μέσω της κληρονομικότητας, μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως πολιτικά μέσα όπως έκανε ο Χίτλερ. Το ζήτημα που έχει ανακύψει τόσο με τους ακραίους υποστηρικτές της κληρονομικότητας όσο και με τους ακραίους υπέρμαχους του κοινωνικού δομισμού είναι πως τα επιχειρήματά τους είτε δεν είναι εμπειρικά

---

¹⁹⁴ Francis., Fukuyama. *Our posthuman future : consequences of the biotechnology revolution* (1st ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux 2002. σελ. 18 – 19

¹⁹⁵ Ο. π. σελ 19

¹⁹⁶ Ο. π. σελ. 19

¹⁹⁷ Ο. π. σελ. 20

¹⁹⁸ Ο. π. σελ. 20

¹⁹⁹ Ο. π. σελ. 24 – 25

²⁰⁰ Βλ. Tang, YP., Shimizu, E., Dube, G. et al. «Genetic enhancement of learning and memory in mice». *Nature* 401, 63–69 (1999)

επαληθεύσιμα είτε τα τεκμήρια τα οποία έχουν παραθέσει υπήρξαν αντικείμενα σκληρής κριτικής²⁰¹. Παρόλα αυτά η βιολογία μπορεί να μας παράσχει αρκετές πληροφορίες περί της συνδέσεως μεταξύ των γονιδίων και συμπεριφοράς. Επιπλέον η κατανόηση της συμπεριφοράς βάση των γονιδίων μοιάζει να συμβαίνει αρκετά ταχύτερα σε σχέση με το πώς δύναται να δημιουργείται η συμπεριφορά²⁰². Παρόλα αυτά υπάρχουν στοιχεία πως το 50% των παιδιών μπορεί να αυξήσει τον δείκτη νοημοσύνης αν αυτό ζει σε κατάλληλο περιβάλλον το οποίο του παρέχει σωστή διατροφή και εκπαίδευση αλλά και άλλα στοιχεία²⁰³. Από όλες αυτές τις παρατηρήσεις ένα συμπέρασμα το οποίο μπορούμε να εξάγουμε είναι πως ο δείκτης νοημοσύνης δεν εξαρτάται αποκλειστικά και μόνο από έναν παράγοντα αλλά είναι συνάρτηση πολλών παραγόντων μαζί²⁰⁴.

Η συμπεριφοριστική μελέτη δεν έχει μείνει μόνο στη μελέτη της νοημοσύνης αλλά έχει περάσει και στη μελέτη της εγκληματικής συμπεριφοράς. Ήδη από τις αρχές του εικοστού αιώνα άρχισαν οι μελέτες²⁰⁵ και συνεχίζονται έως σήμερα με διάφορα εντυπωσιακά ευρήματα.

Σε μελέτη η οποία έγινε σε 3.586 δίδυμα το 21% από τα διζυγωτικά είχαν την τάση να έχουν κοινή παραβατική συμπεριφορά έναντι ενός 50% από τα μονοζυγωτικά δίδυμα²⁰⁶. Μελέτες οι οποίες ακολούθησαν έδειξαν ότι η παραβατική συμπεριφορά ενός γονέα είναι ισχυρή ένδειξη για το εάν το τέκνο του μπορεί να αναπτύξει και αυτό παραβατική συμπεριφορά. Ανεξάρτητα του γεγονότος πως αυτό το ίσως να είχε μεγαλώσει με μια άλλη οικογένεια και ανεξάρτητα αν αυτή η οικογένεια είχε παραβατική συμπεριφορά ή όχι²⁰⁷. Όπως μπορεί κάποιος να καταλάβει έχουν ασκηθεί πολλές κριτικές στις άνωθεν γενετικές θεωρήσεις όπως και έγινε και στις θεωρίες περί νοημοσύνης²⁰⁸. Οι πιο σκληρές κριτικές που έχουν ασκηθεί, αντιτείνουν πως η γονιδικακή έρευνα δεν μπόρεσε να απομονώσει και να ελέγξει άλλους περιβαλλοντικούς παράγοντες που ίσως να βοηθούσαν στην ανάπτυξη παραβατικής συμπεριφοράς. Το δείγμα πάνω στο οποίο έγινε η έρευνα ήταν αρκετά μικρό ούτως

---

²⁰¹Ο. π. 21 – 24

²⁰²Ο. π. σελ. 24

²⁰³Ο. π. σελ. 30

²⁰⁴Ο. π. σελ. 31

²⁰⁵Ο. π. σελ. 32

²⁰⁶Francis., Fukuyama. Our posthuman future : consequences of the biotechnology revolution (1st ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux 2002, σελ. 32

²⁰⁷Ο. π. σελ. 33

²⁰⁸Ο. π. σελ. 33

ώστε να παράσχει ασφαλή αποτελέσματα²⁰⁹. Αντέτειναν επίσης πως η εγκληματική συμπεριφορά δεν έχει βιολογικό αλλά κοινωνικό υπόβαθρο καθώς είναι και αυτή ένα κοινωνικό κατασκευάσμα. Ως εκ τούτου, μια πράξη σε ένα μέρος μπορεί να θεωρείται παράνομη ενώ κάπου αλλού σύννομη. Πως μπορεί λοιπόν να γίνεται λόγος περί παραβατικής συμπεριφοράς σε γονιδιακή βάση²¹⁰; Άξιο αναφοράς είναι το πρόγραμμα *Violence Initiative* το οποίο είχε προταθεί με σκοπό να προλάβει την εγκληματικότητα ήδη από την παιδική ηλικία στην Αμερική με τη χορήγηση φαρμακευτικής αγωγής η οποία θα μπορούσε να μειώσει την εγκληματικότητα, το πρόγραμμα τερματίστηκε πριν ξεκινήσει αφού είχαν ξεσπάσει έντονες αντιδράσεις²¹¹²¹².

Ένα άλλο πεδίο αντιπαραθέσεως είναι η ομοφυλοφιλία το οποίο έχει και πολιτικές προεκτάσεις. Ενώ θα περιμέναμε η Αριστερά να αντιτίθεται σε μια γονιδιακή εξήγηση του φαινομένου πράττει το αντίθετο υιοθετώντας μια τέτοια προσέγγιση, δηλώνει πως «δίδεται ατομικά ως λάθος κατά τη γέννηση»²¹³. Βέβαια για την εξελικτική βιολογία το φαινόμενο της ομοφυλοφιλίας ήταν ένας πονοκέφαλος καθώς τα ομοφυλόφιλα ζευγάρια δεν αφήνουν απογόνους²¹⁴, επομένως έπρεπε να προταθούν άλλες προσεγγίσεις. Αξιοσημείωτο, βέβαια, είναι το γεγονός πως μονοζυγωτικά δίδυμα έχουν περισσότερες πιθανότητες να είναι ομοφυλόφιλα παρά διζυγωτικά δίδυμα²¹⁵. Πέραν τούτου έχουν βρεθεί διαφορές στη βιολογία μεταξύ των ομοφυλόφιλων και ετεροφυλόφιλων ατόμων αλλά όπως στα παραδείγματα της νοημοσύνης και της εγκληματικότητας που αναφέραμε η ομοφυλοφιλία έχει ένα μέρος εξαρτήσεως και εκδηλώνετε η δεν εκδηλώνετε αναλόγως το περιβάλλον που βρίσκεται το άτομο. Βέβαια εξαρτάται και από τις προσωπικές επιλογές²¹⁶.

Οι επιστήμες, ίσως μπορέσουν να επέμβουν στις αιτίες διαφόρων φαινομένων όπως της ομοφυλοφιλίας, της χαμηλής νοημοσύνης και της εγκληματικότητας και ως «θεραπεία» μια απλή φαρμακευτική αγωγή να είναι αρκετή. Αλλά πόσοι γονείς θα

---

²⁰⁹ Ο. π. σελ. 33

²¹⁰ Ο. π. σελ. 33

²¹¹ Ο. π. σελ. 35

²¹² Βλ. McCarthy, Timothy, «Violence Initiative' part of fatal legacy», *Columbia Daily Spectator*, 10 October 1995, σελ. 3

²¹³ Francis., Fukuyama. *Our posthuman future : consequences of the biotechnology revolution* (1st ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux 2002, σελ. 37

²¹⁴ Ο. π. σελ. 37

²¹⁵ Qazi Rahman, Glenn D Wilson, «Born gay? The psychobiology of human sexual orientation», *Personality and Individual Differences*, Volume 34, Issue 8, June 2003, σελ. 1341

²¹⁶ Francis., Fukuyama. *Our posthuman future : consequences of the biotechnology revolution* (1st ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux 2002, σελ. 37 – 39

ήταν διατεθειμένοι να ακολουθήσουν αυτή την αγωγή²¹⁷; Πάρα πολλοί μπορούμε να υποθέσουμε. Ακόμα και άτομα τα οποία είναι κατά των διακρίσεων εις βάρος των ομοφυλόφιλων ατόμων. Ένας λόγος είναι πως έχουν την επιθυμία για απογόνους²¹⁸, αν μιλήσουμε συγκεκριμένα για την ομοφυλοφιλία ως παράδειγμα.

Τα ερωτήματα που μπορούν να τεθούν είναι αρκετά, όπως πώς θα μπορούσαν να επηρεαστούν τα ομοφυλόφιλα άτομα ειδικά εκείνα τα οποία θα ζήσουν την εποχή εκείνη όπου τα ομοφυλόφιλα άτομα αρχίζουν να εκλείπουν; Δεν θα ήταν μια μορφή ευγονικής μια τέτοια επέμβαση; Αν η ομοφυλοφιλία εξαλειφόταν το ανθρώπινο είδος θα βελτιωνόταν; Τέτοιες επιλογές ποιόν θα λαμβάνονται; Θα λαμβάνονται δηλαδή υποχρεωτικά από την πολιτεία και θα αφορούν το σύνολο του πληθυσμού ή από τους υποψήφιους γονείς²¹⁹. Όλα αυτά κατά αναλογικό τρόπο μπορούν να τεθούν και στις προηγούμενες περιπτώσεις που παρουσιάσαμε.

4.8 Μεταξύ ζωής και γενετικής μηχανικής

Είναι αλήθεια πως το προσδόκιμο ζωής του ανθρώπου έχει επεκταθεί αρκετά. Αυτή η επέκταση ήρθε με τη βοήθεια της μοριακής βιολογίας που φώτισε ένα αρκετά μεγάλο πεδίο επιστημών όπως και αυτό της γεροντολογίας, όπως παραδέχεται ο Fukuyama²²⁰. Η γεροντολογία ασχολείται με τη μελέτη του γήρατος και ως εκ τούτου προβληματίζεται και μελετάει για ποιον λόγο οι άνθρωποι γερνάμε και πεθαίνουμε. Συν τοις άλλοις, έχει προταθεί η θεωρία η οποία υποστηρίζει πως ο θάνατος οφείλεται στην αλληλεπίδραση πολλών γονιδίων και ως εκ τούτου δεν υπάρχει κάποιος τρόπος για να «αναβάλλουμε τον θάνατο»²²¹. Στον αντίποδα βέβαια υπάρχουν επιστήμονες οι οποίοι πέραν του γεγονότος πως είναι αισιόδοξοι πως υπάρχουν τρόποι αν όχι για την αθανασία τουλάχιστον για την επιμήκυνση του προσδόκιμου ζωής. Διεξάγουν πειράματα ερευνώντας την τελομεράση²²² – περιοχή του DNA – σε συνδυασμό με εμβρυονικά βλαστικά κύτταρα²²³, με πρωτοπόρο την

---

²¹⁷ Ο. π. σελ. 39 – 40

²¹⁸ Ο. π. σελ. 40

²¹⁹ Ο. π. σελ. 40

²²⁰ Ο. π. σελ. 58

²²¹ Ο. π. σελ. 58

²²² Βλ. Forsyth, N. R., Wright, W. E., and Shay, J. W., Telomerase and differentiation in multicellular organisms: turn it off, turn it on, and turn it off again. *Differentiation* Vol. 69, 2002 σελ. 188–197

²²³ Βλ. Steward Sell, MD, Stem cells handbook, Wadsworth center and Ordway Research institute Empire State Plaza, Albany, NY, Humana Press Totowa, New Jersey 2004, σελ. 1 – 15

Geron Corporation²²⁴. Το σίγουρο είναι πως με τις εξελίξεις να τρέχουν το προσδόκιμο ζωής θα αυξηθεί και ο καθένας μπορεί να φανταστεί διάφορα σενάρια τα οποία θα κληθούμε να αντιμετωπίσουμε²²⁵.

Ένα από τα πολλά προβλήματα είναι πως ο μέσος όρος ηλικίας θα ανέβει επομένως θα δημιουργηθούν τόσο θέματα εργασίας όσο και συνταξιοδότησης κατά τον Fukuyama. Οι γυναίκες καθώς ζουν περισσότερο θα αναλαμβάνουν περισσότερη εξουσία, θα δημιουργηθούν νέα μεταναστευτικά ρεύματα, θα υπάρξει αναταραχή των κοινωνικών δομών κ.α.²²⁶. Αλλά και πέρα από αυτά, οι κοινωνίες καθώς θα έχουν γηραιότερα, αναλογικά με τον πληθυσμό, άτομα θα καθυστερούν να προσαρμοστούν στις ραγδαίες εξελίξεις που φέρνουν οι εποχές²²⁷. Επίσης τα άτομα όσο θα γερνάνε θα μπορούν να αυτοεξυπηρετούνται και θα χαίρονται με την υγεία τους την κάθε μέρα ή η κάθε χώρα θα είναι ένα τεράστιο νοσοκομείο²²⁸; Πέρα από την επιμήκυνση της ζωής το να ενδιαφερόμαστε για την ποιότητα της ζωής είναι σημείο εξέχουσας σημασίας για τους περισσότερους ανθρώπους. Αν όμως αυξηθεί το προσδόκιμο ζωής είναι περισσότερο πιθανό να ανέβουν και τα όρια συνταξιοδότησης επομένως ο άνθρωπος θα πρέπει να εργάζεται για περισσότερα χρόνια²²⁹.

Η βέλτιστη λύση, κατά τον Fukuyama, για τα ζητήματα αυτά θα μπορούσε να είναι εύρεση μεθόδων οι οποίες να μην θα επιμηκύνουν το προσδόκιμο ζωής αλλά μαζί με μεθόδους οι οποίες θα λειτουργούν ανασταλτικά για τη γήρανση του σώματος και διάφορες θεραπείες για παθήσεις όπως αυτή του Alzheimer²³⁰. Ίσως το πιο βασικό που θα αλλάξουν τέτοιες εξελίξεις είναι η σχέση μας με τον θάνατο. Ο καθένας ίσως τον θεωρεί κάτι ως εγγενές κακό και μια πράξη συμφιλίωσης μαζί του να θεωρείται μια πράξη μωρίας²³¹. Ο θάνατος είναι στην φύση του ανθρώπου. Γεννιόμαστε και πεθαίνουμε. Αλλά αν είχαμε τα εργαλεία να αλλάξουμε την φύση μας πώς θα ήταν μια ανθρωπότητα ριζικά τροποποιημένη; Ίσως αν μπορούσαμε να αλλάξουμε τόσο πολύ ως ανθρώπινα όντα να καταφέρναμε να γλυτώσουμε τις τόσες δυσάρεστες συνέπειες.

---

²²⁴ Francis., Fukuyama. Our posthuman future : consequences of the biotechnology revolution (1st ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux 2002, σελ. 60

²²⁵ Ο. π. σελ. 61

²²⁶ Ο. π. σελ. 61 – 65

²²⁷ Ο. π. σελ. 66

²²⁸ Ο. π. σελ. 67

²²⁹ Ο. π. σελ. 68

²³⁰ Francis., Fukuyama. Our posthuman future : consequences of the biotechnology revolution (1st ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux 2002, σελ. 68 – 69

²³¹ Ο. π. σελ. 71

Μετά την χαρτογράφηση του ανθρώπινου DNA έχουν ακολουθήσει πράγματα τα οποία ίσως παλαιότερα να έμοιαζαν απίστευτα για τους περισσότερους ανθρώπους. Κύριο σημείο που αξίζει αναφοράς είναι το γεγονός πως ο άνθρωπος κατάφερε να εντοπίσει παθήσεις που συνδέονται με γενετικές ανωμαλίες παρόλο που έχει ακόμα μπροστά του δρόμο ώστε να ανακαλύψει τι κάνει το κάθε γονίδιο στον χάρτη του γονιδιώματος²³².

Όσο προχωράμε σε πιο εξεζητημένες διεργασίες όπως αυτές της διάνοιας και της σεξουαλικότητας βρισκόμαστε σε θέση να κάνουμε υποθέσεις για το πιο γονίδιο κάνει τι καθώς όπως φαίνεται τέτοιες εξεζητημένες διεργασίες αποτελούν συνεργασίες πολλών γονιδίων ταυτόχρονα²³³. Και αν ένας προεμφυτευτικός διαγνωστικός έλεγχος έμοιαζε μακρινό σενάριο τα πρώτα παιδιά τα οποία γεννήθηκαν κατόπιν γενετικής τροποποίησης είναι πλέον γεγονός²³⁴.

Η κορυφαία στιγμή της γενετικής θα είναι η στιγμή κατά την οποία ο γενετιστής θα έχει την δυνατότητα να επιλέξει ακριβώς ποια χαρακτηριστικά θα θέλει να έχει το παιδί και να έχει την γνώση της διαχείρισης του γονιδιώματος²³⁵. Βέβαια κανείς δεν θα μπορούσε να φανταστεί πως σε αυτόν τον αγώνα του ανθρώπου θα εύρισκε ως πολύτιμο εργαλείο τα βακτήρια και θα ανέπτυξε μεθόδους με τη βοήθεια αυτών ώστε να προβεί στη γενετική τροποποίηση²³⁶.

Ένα επιπλέον όπλο για τη χαρτογράφηση και κατανόηση του γονιδιώματος είναι τα βακτηριακά τεχνητά χρωμοσώματα (BACs) τα οποία ενισχύουν ένα κομμάτι DNA κλωνοποιώντας το σε βακτηριακά κύτταρα και οι επιστήμονες έτσι μπορούν να παρακολουθούν την αλληλουχία του²³⁷. Η τεχνολογία αυτή ήδη μελετάται μερικά χρόνια και εξελίσσεται²³⁸.

Από βιολογικής απόψεως όπως κάθε γονιδίωμα έτσι και το ανθρώπινο μπορεί να τροποποιηθεί κατόπιν επεμβάσεως. Αλλά η όλη διαδικασία ενέχει σοβαρά προβλήματα όταν μιλάμε για τροποποιήσεις οι οποίες θα επεμβαίνουν σε ανώτερες λειτουργίες του ανθρώπου όπως αυτή τις συμπεριφοράς καθώς αυτή μοιάζει πως έχει

---

²³² Ο. π. σελ. 74

²³³ Ο. π. σελ. 75

²³⁴ <https://getanimated.uk.com/meet-lulu-and-nana-the-worlds-first-crispr-genome-edited-babies/> τελ. επίσκεψη 17/12/20

²³⁵ Ο. π. σελ. 76

²³⁶ <https://www.sciencenewsforstudents.org/article/explainer-how-crispr-works> τελ. επίσκεψη 17/12/20

²³⁷ <https://www.genome.gov/genetics-glossary/Bacterial-Artificial-Chromosome> τελ. επίσκεψη 17/12/20

²³⁸ Francis., Fukuyama. Our posthuman future : consequences of the biotechnology revolution (1st ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux 2002, σελ. 77

ως αιτία της σε μια αρκετά πολύπλοκη διεργασία και δε στηρίζεται στη λειτουργία ενός και μόνου γονιδιώματος²³⁹. Επίσης η επέμβασή σε ένα γονίδιο δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για το τι αποτελέσματα θα έχει. Να διευκρινιστεί στο παρόν σημείο πως ορισμένες έρευνες πάνω σε συγκεκριμένα γονίδια έχουν καταφέρει να μας διαφωτίσουν περί των αυτών αποτελεσμάτων αλλά περισσότερη έρευνα είναι αναγκαία. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα που αφορά την έκφραση ή αποσιώπηση γονιδιωμάτων ώστε να θεραπεύσουμε τη δρεπανοκυτταρική αναιμία καθώς το άτομο που θα υποβληθεί σε τέτοια επέμβαση θα γίνει περισσότερο ευαίσθητο στη μαλάρια²⁴⁰.

Από ηθικής σκοπιάς πολλάκις έχουν επισημανθεί οι διάφοροι κίνδυνοι οι οποίοι μπορούν να υπάρχουν από την κλωνοποίηση έως την επέμβαση στο γονιδίωμα με τη βοήθεια της γενετικής μηχανικής. Διάφορες ρυθμιστικές αρχές έχουν απαγορεύσει την ανθρώπινη κλωνοποίηση (ΑΚ Αρ. 1455) αλλά και από την σύμβαση του Οβιέδο (Αρ. 13) έχει απαγορευθεί η τροποποίηση του γονιδιώματος όταν μια τέτοια παρέμβαση μπορεί να κληρονομηθεί στους απογόνους. Ξεκινώντας από την περίπτωση της Dolly, το πρώτο πρόβατο που κλωνοποιήθηκε και προβλεπόταν να ζήσει λιγότερο. Άλλες μελέτες έδειξαν πως εργαστηριακοί κλώνοι είχαν 30% πιθανότητες να γεννηθούν με ανωμαλίες. Από τη γνώση που έχουμε έως τώρα επεμβάσεις στο ανθρώπινο γονιδίωμα μπορούν να έχουν απρόσμενα αποτελέσματα – είτε βραχυπρόθεσμα, είτε μακροπρόθεσμα – λόγω της πολυπλοκότητας της λειτουργίας των μηχανισμών²⁴¹. Σημαντικός είναι ο κίνδυνος να εμφανιστούν οι συνέπειες της γονιδιακής τροποποίησης ακόμα και γενεές αργότερα τις οποίες ίσως να τις αγνοούμε στο παρόν²⁴². Στην περίπτωση των διδύμων Nana και Lulu, των πρώτων παιδιών τα οποία γεννήθηκαν με γενετική τροποποίηση κατόπιν επεμβάσεως του He Jiankui είναι φανεροί οι κίνδυνοι οι οποίοι μπορούν να υπάρχουν για αυτά τα δύο παιδιά καθώς το γονίδιο το οποίο τροποποιήθηκε, με ονομασία CCR5, ούτως ώστε να είναι ανθεκτικά τα δίδυμα στον ιό του AIDS φαίνεται, από πειράματα τα οποία έχουν γίνει σε ποντίκια, πως από τη μια μπορεί να ενισχύσει την μνήμη αλλά από την άλλη κάνει τον οργανισμό πιο ευαίσθητο σε άλλους ιούς όπως αυτόν που προκαλεί τον έρπητα²⁴³.

---

²³⁹ Ο. π. σελ. 77

²⁴⁰ Ο. π. σελ. 77

²⁴¹ Ο. π. σελ. 78

²⁴² Ο. π. σελ. 78

²⁴³ Arvin M. Gouw, Introducing the brave new crispr world, *Zygon*, vol. 55, no. 2 June 2020, σελ. 422

Εντός του πλαισίου αυτού η ΕΕ έχει συστήσει απαγόρευση προς τα κράτη μέλη της για επεμβάσεις τέτοιου είδους οι οποίες θα μπορούσαν να επηρεάσουν καταλυτικά την «κληρονομιά του ανθρώπινου είδους»²⁴⁴. Αυτό βέβαια είναι αρκετά πολύ γενικό και προβληματικό καθώς αν κάποιος επενέβαινε για να αλλάξει το γονιδίωμα ενός ατόμου βελτιώνοντας τον δείκτη νοημοσύνης δεν θα απειλούταν η κληρονομιά του ανθρώπινου είδους για παράδειγμα²⁴⁵.

Επίσης εφαρμογές της γενετικής μηχανικής στο ανθρώπινο γονιδίωμα θα αποτελέσουν μια πρόκληση για έναν επαναπροσδιορισμό των εννοιών όπως αυτών της ισότητας και του ηθικού πράττειν αλλά επίσης θα προκαλέσουν αλλαγές ακόμα και στην κατανόηση του εαυτού μας. Θα κληθούμε να επαναπροσδιορίσουμε την σχέση μας με τον ίδιο μας τον εαυτό, καθώς και άλλες προκλήσεις οι οποίες θα είναι ζητήματα πολιτικών εφαρμογών²⁴⁶.

«Η ανθρώπινη φύση είναι το θεμέλιο για την κατανόηση εννοιών της δικαιοσύνης, της ηθικότητας, και του ευ ζείν, και όλα αυτά θα υποστούν αλλαγές αν αυτού του είδους η τεχνολογία εξαπλωθεί»²⁴⁷.

Μετά την Γαλλική διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων η οποία τα ονομάζει φυσικά, δηλαδή θεμελιώνει τα δικαιώματα σε φυσική βάση, πολλές συζητήσεις έχουν κατά καιρούς γίνει καθώς σε αυτή τη θεμελίωση ασκήθηκε και ασκείται αρκετά σκληρή κριτική όπως γνωστός είναι ο σχολιασμός του J. Bentham πως «είναι ανοησίες στηριγμένες σε ξυλοπόδαρα» τέτοιου είδους θεμελιώσεις²⁴⁸.

Στον αντίποδα δε μπορεί να υπάρξει μια σταθερή βάση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων θεμελιωμένη μόνο στο συμφέρον. Συναφώς η κοινή κατανόηση των σκοπών του ανθρώπου μοιάζει απαραίτητη για να συνεχιστεί μια σοβαρή συζήτηση πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα²⁴⁹.

Επίσης όσα περισσότερα μαθαίνουμε από τις φυσικές επιστήμες περί της φύσεως του ανθρώπου δείχνουν να είναι επιτυχημένα κατά την εφαρμογή τους. Ειδικά όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα. Πράγμα που μπορεί να αποδειχθεί από τα φιλελεύθερα δημοκρατικά συστήματα, τα οποία έχουν μέσα τους πεποιθήσεις περί

---

²⁴⁴ Francis., Fukuyama. Our posthuman future : consequences of the biotechnology revolution (1st ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux 2002, σελ. 78

²⁴⁵Ο. π. σελ. 78 – 79

²⁴⁶Ο. π. σελ. 82

²⁴⁷Ο. π. σελ. 83

²⁴⁸Ο. π. σελ. 106

²⁴⁹Ο. π. σελ. 106

της ανθρώπινης φύσεως. Αιτία η οποία τα έχει αναδείξει περισσότερο επιτυχημένα σε σχέση με άλλα²⁵⁰.

Παρόλο που μιλάμε για ανθρώπινα δικαιώματα βλέπουμε πως γίνονται αναφορές ακόμα πιο ειδικές. Μιλάμε για δικαιώματα των παιδιών, των γυναικών, το δικαίωμα στη ζωή, στον θάνατο κ.α.²⁵¹. Από όλα αυτά τα δικαιώματα το δικαίωμα στην αναπαραγωγή ειρήσθω εν παρόδω πως από όλες τις απόψεις οι οποίες έχουν εκφραστεί περί του αυτού δικαιώματος υπάρχει η άποψη ότι εφόσον έχουμε δικαίωμα στην αναπαραγωγή έχουμε και το δικαίωμα να επιλέξουμε πως αυτή η αναπαραγωγή θα γίνει, με φυσικό δηλαδή τρόπο ή με τεχνικό²⁵². Στηριζόμενοι στις διατυπώσεις αυτές που εκφράσαμε το σκεπτικό επεκτείνεται και τίθεται ως βάση για τον προεμφυτευτικό έλεγχο, την προεμφυτευτική γενετική διάγνωση των γονιμοποιημένων ωαρίων, την διαλογή αυτών αλλά και για την επιλεκτική άμβλωση²⁵³.

Στον αντίποδα έχει τεθεί ο ηθικός ατομικισμός κατά τον οποίο το άτομο φέρει την ευθύνη ώστε να έχει μια επιτυχημένη ζωή αλλά και είναι υπεύθυνο το κάθε άτομο για το αποτέλεσμα που θα έχει η ζωή του²⁵⁴. Επομένως αν έχει υπάρξει επέμβαση στο γονιδίωμα του δε θα μπορούσαμε να πούμε πως έχει δημιουργηθεί ελεύθερα από την τυχαιότητα της φύσης αλλά καθώς έχει παραχθεί με κάποιες προδιαγραφές, αυτές οι ίδιες οι προδιαγραφές λειτουργούν σαν στεγανά που περιορίζουν την ελευθερία του και την ηθικοπρακτική του ικανότητα. Με λίγα λόγια δε θα μας ήταν εύκολο να καταλογίσουμε σε ένα τέτοιο άτομο την ευθύνη για τις επιτυχίες ή τις αποτυχίες της ζωής του.

Παρόλα αυτά δεν υπάρχει κάποια “λίστα” στη φύση η οποία να κατηγοριοποιεί και να υπαγορεύει τα δικαιώματα. Είναι κάτι πολύ πιο σύνθετο το ζήτημα και έχει άμεση σχέση με το περιβάλλον και τις τεχνολογίες²⁵⁵. Όσοι από αυτούς που υποστηρίζουν την εφαρμογή των νέων τεχνολογιών στον άνθρωπο κάνουν μια κατά μέτωπο επίθεση στην ισότητα των δικαιωμάτων του ατόμου και στην εγγενή του αξία. Δεν είναι δύσκολο να φανταστούμε πως οι ανισότητες θα ενταθούν σε παγκόσμια κλίμακα

---

²⁵⁰ Francis., Fukuyama. Our posthuman future : consequences of the biotechnology revolution (1st ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux 2002, σελ. 106

²⁵¹ Ο. π. σελ. 106

²⁵² Ο. π. σελ. 107

²⁵³ Ο. π. σελ. 107

²⁵⁴ Ο. π. σελ. 107

²⁵⁵ Ο. π. σελ. 128

μεταξύ φτωχότερων και πλουσιότερων χωρών. Δεν είναι επίσης δύσκολο να φανταστούμε πως ενισχυμένα άτομα ίσως να απαιτήσουν περισσότερα δικαιώματα²⁵⁶.

Ο Fukuyama παρουσιάζει και εκφράζει τις έντονες ανησυχίες του γύρω από τις επεμβάσεις του ανθρώπινου DNA. Η κατάσταση γίνεται ακόμα πιο δύσκολη όταν δεν μπορεί να βρεθεί ένα κοινό σημείο σύμπνοιας μεταξύ των εκπροσώπων των αντιμαχόμενων απόψεων.

Σε πολλές περιπτώσεις η βελτίωση του γονιδιώματος θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να αποκτηθεί εξουσία ορισμένων ανθρώπων έναντι των άλλων. Σε άλλες πάλι περιπτώσεις οι συνέπειες τέτοιου είδους επεμβάσεων μπορεί να είναι απρόβλεπτες καθώς δεν έχουμε μια πλήρη εικόνα περί της εκφράσεως του γονιδιώματος. Σε αυτό το επίπεδο η άγνοια μας θα δημιουργήσει περισσότερο βλάβη παρά όφελος στο ίδιο το άτομο. Αλλά το σημαντικότερο είναι πως οι τροποποιήσεις αυτές είναι μεταβιβάσιμες στις επόμενες γενεές.

Επίσης η επιμήκυνση της ζωής και η αύξηση του ορίου ηλικίας μπορεί να ακούγεται ως κάτι καλό αλλά ο άνθρωπος θα πρέπει να εργάζεται περισσότερα χρόνια διότι αν τα όρια ηλικίας συνταξιοδότησης παραμείνουν τα ίδια θα δημιουργηθούν προβλήματα στα συνταξιοδοτικά ταμεία.

Οι σχέσεις εξουσίας θα αλλάξουν και μεταξύ κρατών καθώς τούτο, δηλαδή η γήρανση ενός πληθυσμού και η ανανέωση ενός άλλου πληθυσμού ειδικά χρησιμοποιώντας παρεμβατικές μεθόδους στο DNA θα δημιουργήσει ανισότητες σε παγκόσμιο επίπεδο. Δεν αποκλείεται πόλεμοι να αρχίσουν καθώς ορισμένες χώρες θα είναι πιο αδύναμες (αυτές με γερασμένο πληθυσμό) έναντι των άλλων (με νέο πληθυσμό).

Επίσης δεν είναι όλες οι εφαρμογές της γενετικής μηχανικής απαραίτητως κακές ούτε αυτή η ίδια είναι εγγενώς κακή. Οι εφαρμογές της μπορούν όντως να έχουν όφελος για τον άνθρωπο δίχως να τον βλάψουν κάπου. Ειδικά αν πρόκειται να θεραπεύσουμε ορισμένες γενετικές ασθένειες. Αλλά το πρόβλημα που έγκειται; Έγκειται στη βάση που εξετάζουμε το θέμα. Μια βάση επί του φυσικού δικαίου μοιάζει επισφαλής για μια εποικοδομητική συζήτηση μπορεί να αντιτείνει κάποιος. Αλλά ο Fukuyama τονίζει το γεγονός πως τα φιλελεύθερα πολιτεύματα έχουν την επιτυχία τους ως συστήματα καθώς αναγνώρισαν τα δικαιώματα του ανθρώπου ως σύμφυτα και αυτό λειτουργεί αποδεικτικά ότι αυτή η βάση είναι σωστή. Αρκεί

---

²⁵⁶ Fukuyama, Francis. "Transhumanism: The World's Most Dangerous Idea." *Foreign Policy* no. 144, 2004, σελ. 42-43

βέβαια οι επιστήμες, όπως αυτή της γενετικής μηχανικής, να μην επεμβαίνουν δημιουργώντας στεγανά στην ελευθερία του ανθρώπου στερώντας τοιουτοτρόπως την ηθικοπρακτική ικανότητα του ανθρώπου.

5 Συμπεράσματα και επίλογος

Ολοκληρώνοντας το παρόν πόνημα οφείλουμε να τονίσουμε το γεγονός πως ο διάλογος συνεχίζεται καθώς τίθενται συνεχώς νέα επιχειρήματα. Οι ηθικές προκλήσεις για τις οποίες καλούμαστε να έρθουμε σε διάλογο και να σκεφτούμε περί αυτών είναι αρκετά πολλές, ακόμα περισσότερες από αυτές που εκθέσαμε αν αναλογιστούμε και τον αντίκτυπο που μπορεί να έχουν στο περιβάλλον. Παρόλα αυτά η καντιανή φιλοσοφία προσφέρεται για έναν ασφαλή τρόπο ηθικώς πράττειν λαμβάνοντας υπόψη την αυτονομία και την αξιοπρέπεια του ατόμου.

Τούτο μοιάζει αναγκαίο, δηλαδή ο ηθικός τρόπος σκέψης, καθώς οι εξελίξεις των βιοτεχνολογιών είναι τόσο ραγδαίες που ολόκληρη η παγκόσμια κοινωνία των ανθρώπων επηρεάζεται άμεσα. Τόσο πολύ που αν εκλείψουν οι δικλίδες προστασίας της ηθικής αναστοχαστικής σκέψης ίσως δεν χάσουμε μόνο την ανθρώπινη φύση μας αλλά ένα τρομακτικό σενάριο να αυτοεξαφανιστούμε ως ιστορικό είδος είναι εξ ίσου πιθανόν. Η ηθική φιλοσοφία μας ενδιαφέρει όταν στοχαζόμαστε πάνω σε όλες τις προαναφερθέντες τεχνολογίες και τεχνικές διότι από τη μια απασχολούν τον εαυτό μας και από την άλλη τον συνάνθρωπό μας. Είμαστε άνθρωποι πράγμα που σημαίνει πως ως ηθικοπρακτικά όντα είμαστε φορείς ελευθερίας και ο κύριος φορέας και πυρήνας της ηθικότητας.

Αν επέμβουμε δραστικά στον άνθρωπο για λόγους ενισχύσεως δημιουργούμε ένα άλλο είδος. Ένας περιγραφικός προσδιορισμός τους θα μπορούσε να είναι εγκέφαλα αυτόματα. Τούτο συμβαίνει καθώς θα τα έχουμε προγραμματίσει να πράττουν όπως πράττουν. Επομένως δε μπορεί να είναι και φορείς ευθυνών. Άραγε πως θα μπορούσαμε να πούμε πως μια πράξη είναι ηθική εάν ο πράτων δε μπορούσε παρά να κάνει αυτό που έκανε; Θα μπορούμε να πούμε πως μια πράξη του είναι καλή ή κακή αλλά όχι ηθική καθώς θα στερούνταν την ελευθερία να πράξει διαφορετικά. Άλλωστε η ελευθερία είναι όρος εκ των ουκ άνευ για την ηθικότητα και εμείς επεμβαίνοντας στο γονιδίωμα την στερούμε στο άτομο. Η ηθικότητα είναι όρος αυτοκατανόησης του

ανθρώπινου όντος και σε καμία περίπτωση δεν έχουμε το δικαίωμα να άρουμε αυτό τον όρο.

Τούτο δεν σημαίνει πως οι παρεμβάσεις στο γονιδίωμα είναι κάτι το οποίο είναι εγγενές κακό. Άλλωστε η καντιανή φιλοσοφία δεν κούνησε το δάκτυλο κάνοντας υποδείξεις μιλώντας εκ του ασφαλούς. Τουναντίον. Μπορούμε να πούμε πως η καντιανή φιλοσοφία εδραιώνει την ελευθερία του ατόμου αλλά με όρους ισότητας απέναντι στον συνάνθρωπο. Για αυτό ακριβώς τους λόγους μπορούμε να είμαστε δεκτικοί απέναντι σε επεμβάσεις οι οποίες έχουν θεραπευτικό χαρακτήρα.

Σε συνάρτηση τούτου του γεγονότος, δηλαδή της χρήσεως των προαναφερθέντων τεχνολογιών αποκλειστικά και μόνο για θεραπευτικούς λόγους, θα αποφευχθεί η δημιουργία ανισοτήτων. Θα υπάρξει αποφυγή κινδύνου καθώς δεν είμαστε απολύτως σίγουροι για πιθανές συνέπειες των γενετικών τροποποιήσεων, παρά μόνο για μια σχετικά μικρή κλίμακα. Αλλά επίσης θα μπορέσουμε ως συνέπεια όλων αυτών και με περισσότερη έρευνα να συμπορευτούμε ως ανθρωπότητα σε ένα πιο αισιόδοξο μέλλον.

Προς το παρόν φωνές οι οποίες μας υπόσχονται ένα καλύτερο και φωτεινότερο μέλλον υπερανθρώπινο είναι καλό να ακούγονται καθώς προσφέρουν γόνιμο έδαφος για προβληματισμό αλλά σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να μας συμπαρασύρουν για όλους τους λόγους που προείδαμε. Η κάθε κίνησή μας η οποία θα επηρεάσει την ανθρώπινη φύση μας χρειάζεται περίσκεψη, σύνεση και φυσικά λογοδοσία τόσο απέναντι στον ίδιο μας τον εαυτό όσο και απέναντι στον συνάνθρωπό μας.

Όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια της εργασίας και συγκεκριμένα όσα επιχειρήματα τέθηκαν από τους μετανθρωπιστές, τέθηκαν ούτως ώστε να υποστηρίξουν τις θέσεις τους για μια αλλαγή στην ανθρώπινη φύση. Θα λέγαμε δίχως υπερβολή πως μότο τους είναι «ότι η ανθρώπινη φύση μπορεί και πρέπει να αλλάξει μέσω της τεχνολογίας»²⁵⁷. Όλο αυτό μπορεί να επιτευχθεί με τη βοήθεια της βιοτεχνολογίας, της νανοτεχνολογίας, των τεχνολογιών πληροφορικής αλλά και των γνωσιακών επιστημών²⁵⁸²⁵⁹ οι οποίες τελευταίες ασχολούνται κυρίως με τη μελέτη των λειτουργιών του εγκεφάλου.

---

²⁵⁷ David Roden, Deconstruction and Excision in Philosophical Posthumanism, *Journal of Evolution and Technology*, Vol. 21 Issue 1, June 2010, σελ. 27

²⁵⁸ Ο. π. σελ. 27

²⁵⁹ Σημ. αρκτικόλεξο των λέξεων Nanotechnology, Biotechnology, Information Technology, Cognitive Science απαντάται στη βιβλιογραφία ως “NBIC”

Τα επιχειρήματα τα οποία τέθηκαν ποικίλουν. Από τη μια είναι έκδηλα τα τεχνολογικά ή συνεπειοκρατικά επιχειρήματα τα οποία έχουν στόχο να πείσουν τονίζοντας πως η χρήση όλων αυτών των τεχνολογιών θα βελτιώσει το ανθρώπινο ευ ζείν και τελικά το ανθρώπινο πλάσμα θα κατακτήσει την ευτυχία με τη βοήθεια των σύγχρονων τεχνολογιών και από την άλλη κάνοντας χρήση του καντιανού τρόπου σκέψεις εξάγουν επιχειρήματα τα οποία δεν είναι απλά προτρεπτικά αλλά λειτουργούν επιτακτικά. Δεν θα μπορούσε να λείπει και το οφελμιστικό πλαίσιο εντός του οποίου θα αυξηθεί η δυνατότητα οφέλους για τους περισσότερους ανθρώπους. Τα επιχειρήματα τα οποία θέτουν είναι αρκετά πειστικά. Αλλά και αν ακόμα προκειμένου να σώσουμε την ανθρωπότητα στο σύνολό της με το να θυσιάσουμε ή να βλάψουμε μια μικρή μερίδα ανθρώπων ή έστω έναν, απορρέει από κάποιο ηθικό δέον πώς μπορούμε να το πράξουμε αυτό; Τα επιχειρήματα που παρακολουθήσαμε από την πλευρά των υπέρμαχων της ενίσχυσης τείνουν προς κατάφαση.

Επιπλέον, το ζήτημα «υγεία» και πως αυτό γίνεται κατανοητό από τους επιστήμονες έως τον καθένα από εμάς δημιουργεί ευθύς εξ αρχής έναν ακρογωνιαίο λίθο για να στηριχτεί μια μετανθρωπιστική θεωρία. Η τεχνολογία μας δίνει όντως τη δυνατότητα να τροποποιήσουμε ριζικά το ανθρώπινο γονιδίωμα και να το μεταμορφώσουμε κατ' επιλογή προσθέτοντας παραπάνω διανοητικές και φυσικές δυνάμεις. Ή να δημιουργήσουμε ανθρώπους οι οποίοι δε γερνάνε αλλά και δεν αρρωσταίνουν. Ίσως μπορούμε να απαλλαχτούμε από το φυσικό φαινόμενο που ονομάζεται καρκίνος. Τόσο φυσικό που ακόμα και δεινόσαυροι έπασχαν από αυτή την πάθηση όπως έχει ανακαλυφθεί²⁶⁰, επομένως είναι ακόμα πιο παλιό και από τον ίδιο τον Homo Sapiens. Αυτό που παρατηρούμε είναι πως δεν υπάρχει μια καθολική ομολογία από όλους τους ανθρώπους πως είναι κάτι καλό επειδή είναι φυσικό. Αλλά το αντίθετο, οι περισσότεροι κάνουν ό,τι μπορούν ώστε να απαλλαγούν από τον καρκίνο.

Η «υγεία» επίσης συσχετίζεται με κάτι «καλό». Το καλό, όπως στην περίπτωση της υγείας, είναι μια ευρεία έννοια αλλά είναι επίσης κάτι το οποίο επιδέχεται και αυξήσεως. Και ενώ είναι σχετικά δύσκολο να πούμε πως κάτι είναι υγιέστερο από κάτι άλλο καθώς δεν υπάρχει μια συγκεκριμένη κλίμακα, παρόλο που ισχύει το ίδιο και στην περίπτωση του καλού, είναι πιο εύκολο να πούμε πως κάτι είναι καλύτερο

---

²⁶⁰ <https://www.kathimerini.gr/world/1090668/vrethike-o-protos-karkinos-se-deinosayro/> τελ. επίσκεψη 15/1/2021

από κάτι άλλο και συνήθως συνομολογείται από περισσότερους ανθρώπους. Όπως είδαμε²⁶¹ η μείωση του συναισθήματος του φόβου θεωρείται ως καλό εκ πρώτης όψεως αλλά ας αναλογιστούμε πως ο φόβος διεφύλαξε τον πρωτόγονο άνθρωπο από ατυχή περιστατικά όπως το να γίνει βορά από τα άγρια θηρία. Ίσως ο φόβος και ο θάνατος ακόμα, να είναι συνυφασμένα με αρνητικά συναισθήματα αλλά έχουν προσφέρει τα μέγιστα τόσο για τη διαίωνιση του είδους όσο και αποτέλεσαν πηγή εμπνεύσεως για μεγάλα και σπουδαία έργα²⁶². Επομένως συναισθήματα και γεγονότα τα οποία παρουσιάζονται ως εγγενώς κακά ίσως να μην είναι έτσι, ειδικά αν αναλογιστούμε πως θα ήταν μια ζωή σε παγκόσμια κλίμακα αν εκλείψουν συναισθήματα όπως ο φόβος και η αγωνία. Το να επικυρώνεται κάτι ως καλό από τους περισσότερους δεν το καθιστά και έγκυρα καλό.

Αλλά ας είμαστε ειλικρινείς απέναντι στον εαυτό μας. Η τεχνολογική πρόοδος γίνεται με τόσο ταχείς ρυθμούς που δεν μπορούμε να ρυθμίσουμε τη ζωή μας με τις νέες ανακαλύψεις. Ενέργεια, κβάντα και άλλοι τέτοιοι όροι – της φυσικής – συναντούνται στις καθημερινές συζητήσεις δίχως ο πομπός των λέξεων να τις έχει κατανοήσει πλήρως αρκετές φορές. Με μια αναζήτηση στο google είχαμε 14.000 αποτελέσματα για την «κβαντική δίαιτα».

Το επόμενο ερώτημα τίθεται από τον Ε. Πρωτοπαπαδάκη αρκετά κομψά σε σχέση με τους υπέρμαχους της ενίσχυσης, μήπως για να ανταπεξέλθουμε στους σύγχρονους ηθικούς προβληματισμούς όπως αυτοί προκύπτουν από τις βιοεπιστήμες θα έπρεπε να κατευθύνουμε τις τεχνολογίες στο να βρούμε μέσα τα οποία θα ενισχύσουν την ηθικότητα με διάφορους τρόπους όπως με τη βοήθεια της γενετικής μηχανικής ή και τη λήψη ουσιών²⁶³; Άλλωστε έχει εντοπιστεί πως ντοπαμινό – διεργετικές ουσίες στον εγκέφαλο συσχετίζονται με κοινωνικές συμπεριφορές όπως αυτή της γενναιοδωρίας επομένως αυξάνεται το ηθικό αίσθημα²⁶⁴. Οι μελέτες δεν χωράνε αμφισβήτηση.

Η κάθε επιστήμη εξηγεί τα περί αυτής φαινόμενα ή τουλάχιστον αυτό επιχειρεί. Η βιολογία θα μας δώσει εξηγήσεις και θα μας δώσει απαντήσεις για το πώς οι ουσίες

---

²⁶¹ Βλ. σελ. 25

²⁶² Αν δεν είχε πεθάνει η Ρήγιλλα, ο Ηρώδης ο Αττικός ίσως να μην είχε κτίσει ποτέ το Ηρώδειο για να τιμήσει τη μνήμη της, δίχως αυτό να σημαίνει πως προτιμάμε ένα οικοδόμημα από μια ανθρώπινη ζωή αλλά καταδικνύει το γεγονός πως μια ανθρώπινη ζωή μπορεί να γίνει η αιτία και η αφορμή κορυφαίων έργων.

²⁶³ Evangelos D. Protopapadakis, «In Defense of Pharmaceutically Enhancing Human Morality», *current Therapeutic Research* 86 (2017) 9 – 12. σελ 10

²⁶⁴ Ο. π. σελ. 10

του εγκεφάλου επηρεάζουν τη συμπεριφορά μας αλλά θα χρησιμοποιήσει το δικό της λεξιλόγιο. Αν το ηθικό αίσθημα είναι ένα αίσθημα όπως η πείνα και δίψα κανένας δε μπορεί να μας πει και να μας επιβάλει τότε θα φερθούμε ηθικά. Θα είναι δηλαδή σαν να μας επιβάλει κάποιος να πιούμε νερό δίχως να το θέλουμε. Επίσης αν μιλάμε για ηθικό αίσθημα ο άκρατος υποκειμενισμός που ενέχεται καθιστά την ηθική θέμα προτιμήσεων οπότε με ουσίες ο καθένας θα μπορεί με τη χρήση να διαμορφώνει μια συμπεριφορά η οποία θα ταιριάζει με αυτό το οποίο στο μυαλό του έχει φανταστεί ηθικό. Η ηθική έχει και περιεχόμενο και πλαίσιο και δεν είναι αποτέλεσμα φαντασιοκοπιών. Τουλάχιστον η Καντιανή.

Δεν αμφιβάλαμε το γεγονός πως η συμπεριφορά μας έχει σχέση με τις ουσίες του εγκεφάλου. Αμφιβάλουμε το γεγονός πως έχει άρρηκτη εξάρτηση. Τούτο γίνεται φανερό από πολλά παραδείγματα. Αν για παράδειγμα διψάσουμε ασυναίσθητα θα πιάσουμε το ποτήρι αν τυχόν είναι δίπλα μας για να πιούμε, αλλά έχουμε και τη δυνατότητα να το αφήσουμε. Επίσης πάρα το γεγονός πως η φυσιολογία του εγκεφάλου όλων των ανθρώπων με τυπική ανάπτυξη οι αποφάσεις που παίρνουμε για ένα συγκεκριμένο γεγονός μπορεί να ποικίλουν. Τούτα είναι επιχειρήματα κατά ενός φυσικού ντετερμινισμού. Δεν παραγκωνίζουμε βέβαια το γεγονός πως οι πράξεις μας έχουν σχέση με τις ουσίες και τη νευροφυσιολογία του εγκεφάλου, άλλωστε έχουμε και παραδείγματα ανθρώπων οι οποίοι λόγω της δυσλειτουργίας του εγκεφάλου έχουν ανάγκη από φαρμακευτική αγωγή αλλά αυτό δε σημαίνει πως θα τους αποδοκιμάσουμε σφόδρα αν κάνουν μια ανήθικη πράξη (η αποδοκιμασία θα παραμείνει αλλά όχι στον ίδιο βαθμό που θα αποδοκιμάζαμε κάποιον ο οποίος δεν έχει κάποια δυσλειτουργία), αλλά αντίθετα θα τους πλησιάσουμε με ευγένεια και κατανόηση. Αυτοί οι άνθρωποι στερούνται της πλήρους αυτοτελείας και ελευθερίας.

Αν φτάσουμε σε σημείο να μην μπορούμε να ελέγχουμε τη συμπεριφορά μας ένας ειδικός γιατρός σίγουρα θα μπορούσε να μας βοηθήσει. Άλλωστε κάποια αιτία θα υπάρχει. Αν φτάσουμε στο σημείο που θα πρέπει να ξυπνάμε το πρωί και να παίρνουμε «αγωγή για ηθικά ορθή συμπεριφορά» για να μην κλέψουμε, βανδαλίσουμε ή οτιδήποτε άλλο αφενός οι πράξεις μας δε θα εννοούνται ηθικές καθώς θα έχουν επιβληθεί από έναν εξωτερικό παράγοντα αφετέρου κανένας δε θα μπορεί να αποδοκιμάσει πλήρως τέτοιες πράξεις καθώς θα νοούμαστε ως ηθικά άρρωστοι και τέλος αλλά εξ ίσου σημαντικό ένα τέτοιου είδους σενάριο ενέχει τον κίνδυνο να γίνει προϊόν πολιτικής εκμετάλλευσης. Από την άλλη βέβαια εάν κάποιος θέλει να χορηγήσει ψυχοτρόπες ουσίες για να κατευθύνει την συμπεριφορά του προς

συμπεριφορά πιο «ηθική» πράττει αυτόνομα όταν λάβει ουσίες που τον οδηγούν σε τέτοιες πιο «ηθικές» συμπεριφορές. Όπως για παράδειγμα ένας βιαστής όταν βιάζει, χρησιμοποιεί τον άνθρωπο μόνο ως μέσο και τούτο είναι αντίθετο με τη λογική – ο λόγος πρέπει να είναι η βάση για όλες τις πράξεις ακόμα και για την αυτονομία, δηλαδή λογοδοσία της θέλησης απέναντι στον εαυτό της – ο βιαστής γίνεται ξένος με την ίδια του τη φύση²⁶⁵. Τούτο ακολουθεί πως οι πράξεις του θα ήταν σύμφωνες με τον λόγο μετά τη χορήγηση κάποιων ουσιών. Για όλους αυτούς τους λόγους τέτοιου είδους συζητήσεις πρέπει να γίνονται με προσοχή καθώς εμφιλοχωρούν απόψεις οι οποίες έχουν επιχειρήματα τα οποία δημιουργούν γόνιμο προβληματισμό.

Θα ήταν αμέλεια αν δεν αναφέρουμε σε σχέση με τα προλεχθέντα το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ανθρώπινης ιδιότητας είναι η αυτονομία, ιδιότητα της βούλησης η οποία γίνεται νόμος για τον ίδιο της τον εαυτό πράγμα το οποίο και πρέπει να το κάνει αυτό ανεξάρτητα από ξένες σε αυτήν επιρροές ζήτημα ουσιαστικό όταν μιλάμε περί φαρμακευτικής ενισχύσεως της ηθικής συμπεριφοράς καθώς χειραγωγεί τη θέληση του ανθρώπου και υπόκειται σε επιρροές ξένες προς αυτή²⁶⁶.

Στο παρόν σημείο πρέπει να αναφέρουμε πως η ενίσχυση του ατόμου παρουσιάζεται ως κάτι καλό αρκεί να προσφέρει καλύτερη ποιότητα ζωής ανεξάρτητα από το εννοιολογικό περιεχόμενο το οποίο μπορεί να είναι εμποτισμένο από πολιτισμικές αντιλήψεις²⁶⁷. Η καλύτερη ποιότητα ζωής εξαρτάται από πολλούς παράγοντες με κυριότερο ίσως την αυτοκατανόηση του ίδιου του ατόμου. Το αμέσως σημαντικότερο που μπορούμε να αναφέρουμε είναι πως αν ένα άτομο προβεί σε ενίσχυση δεν θα μπορούσαμε να του “αφαιρέσουμε” την ενίσχυση. Επίσης ποτέ δεν πρέπει να ξεχνάμε το ενδεχόμενο ενός σφάλματος το οποίο μπορεί να επιφέρει τραυματικές αλλαγές οι οποίες μπορεί να μην είναι αναστρέψιμες.

Εάν λοιπόν, επιστρέφοντας στο ζήτημα της υγείας, έχουμε αυτές τις δυνατότητες, για ποιο λόγο να μην επέμβουμε στο ανθρώπινο γονιδίωμα ούτως ώστε οι επόμενες γενεές να μην έχουν σωματικά προβλήματα; Άλλωστε οι δυνατότητες που έχουμε τώρα ξεπερνάνε κάθε προσδοκώμενο και θα μπορούσαμε να εξαλείψουμε τέτοιου είδους προβλήματα για τις μελλοντικές γενεές. Η γονιδιακή θεραπεία είναι πολλά υποσχόμενη και κερδίζει έδαφος στις μέρες μας.

---

²⁶⁵ Ο. π. σελ. 11

²⁶⁶ Ο. π. σελ. 10

²⁶⁷ Βλ. σελ. 20

Είναι πιο ευχάριστο το γεγονός λοιπόν να φέρουμε στον κόσμο έναν άνθρωπο ο οποίος θα υποφέρει από διάφορα σωματικά προβλήματα παρά να επεμβούμε γονιδιακά κατά την δημιουργία του ούτως ώστε να προλάβουμε τέτοιες ανεπιθύμητες καταστάσεις; Και εφόσον ορισμένες γονιδιακές επεμβάσεις είναι αποδεκτές γιατί να μην διευρύνουμε το πλαίσιο αυτό;

Ο Habermas μάλλον θα ήταν αρνητικά διακείμενος, καθώς αρνητικά διακείμενος είναι σε κάθε είδους γονιδιακή επέμβαση. Το άτομο δεν θα μπορούσε να νιώσει ολοκληρωμένο μέσα από τις ατέλειες του καθώς πάντα η σχέση του με τον επιστήμονα – δημιουργό του θα ήταν μια σχέση της οποίας ο ομφάλιος λώρος δεν θα μπορούσε να αποκοπεί ποτέ όπως είδαμε να υποστηρίζει ο Habermas.

Ο Fukuyama θα λέγαμε πως βλέπει τα πράγματα με μια πιο ψύχραιμη ματιά. Αναγνωρίζει το άτομο και την αυταξία του δίχως να αρνείται επεμβάσεις οι οποίες θα είναι σωτήριες για τη ζωή του αρκεί να είναι σύμφωνες με την ανθρώπινη φύση. Δεν κρύβει τις ανησυχίες του για το που θα μπουν τα όρια ώστε να αποφύγουμε έναν ολισθηρό κατήφορο για να αποφύγουμε την ριζική μεταβολή της ανθρώπινης φύσεως. Οι πολιτικές που πρέπει να ακολουθηθούν πλέον δε πρέπει να αντιμετωπίζουν μόνο το πρόβλημα αλλά εάν είναι δυνατόν να το προλαμβάνουν πριν αυτό εμφανιστεί. Πράγμα αρκετά δύσκολο.

Σε αντίθεση με τον Καντ ο οποίος τόνισε πως το σώμα μας οφείλουμε να το προσέχουμε μιας και φέρει την προσωπικότητά μας. Οι υπερανθρωπιστές θεωρούν το σώμα ως μια «παγίδα θανάτου»²⁶⁸ της οποίας είμαστε δέσμιοι. Αυτή η διδασκαλία αν και ξεκίνησε από τις γνώσεις που έχουμε από τους ορφικούς και τους πυθαγόρειους αναπτύχθηκε ιδιαίτερα από τον Πλάτωνα²⁶⁹ και βλέπουμε πως ακόμα και στις μέρες μας αυτή η θεωρία έχει υποστηρικτές. Οι υπέρμαχοι του μετανθρωπισμού μας καλούν σε έναν ριζικό αυτομετασχηματισμό, δίχως όμως να προσδιορίζουν ακριβώς ποιο θα είναι το νέο αυτό δημιούργημα. Μιας και για χάρη της ηθικής αλλοιώνουν την ηθική σκέψη και αιτούν να αρθεί ο όρος αυτοκατανόησης του ανθρώπου. Δηλαδή η ηθικότητα.

Το σώμα μας τυγχάνει να είναι εκ φύσεως θνητό αλλά κάθε άλλο παρά αντικαταστάσιμο είναι. Η αλήθεια είναι πως δεν μπορούμε να καταλήξουμε σε μια τέτοια διατύπωση δίχως κόπο ούτε να τη θέσουμε ως αυταπόδεικτη. Σε τέτοιες όμως

---

²⁶⁸ Nick Bostrom, Letter from Utopia, Version: 3.3 (2020), First version circa 2006; subsequently published in *Studies in Ethics, Law, and Technology* (2008): Vol. 2, No. 1, σελ. 3

²⁶⁹ Βλ. Μύθο του σπηλαίου

περιπτώσεις με την αλλαγή ανθρώπινων μελών σε τεχνητά μέλη η αλλαγή αυτή γίνεται για να συντηρηθεί το σώμα ώστε να συνεχίσει να φέρει την προσωπικότητα. Άλλωστε και ο ίδιος ο Καντ δεν ήταν αντίθετος στην ακρωτηρίαση μελών για την επιβίωση²⁷⁰. Η σκέψη αυτή από έναν υπέρμαχο του μετανθρωπισμού μπορεί να αναπτυχθεί και να καταλήξει στο λογικοφανές συμπέρασμα: προκειμένου να επιβιώσουμε μια καντιανή θεωρία υποστηρίζει σταθερά μια ριζική αλλαγή του σώματός μας, όσο ριζική και αν είναι αυτή. Αυτή η θεώρηση καμία σχέση δεν έχει με τα όσα μας διδάσκει η φιλοσοφική θεωρία του Καντ. Απέναντι στην προσωπικότητά μας έχουμε κάποιες υποχρεώσεις όπως αυτή την υποχρέωση της αυτοπραγματοποίησης για παράδειγμα αλλά έχουμε και υποχρέωση στο σώμα μας να το σεβόμαστε και να μη του συμπεριφερόμαστε μόνο ως μέσο. Με το σώμα που γεννιόμαστε αναπτύσσουμε την προσωπικότητά μας και δραστηριοποιούμαστε εντός της κοινωνίας. Το σώμα μας παρόλο που μπορεί να έχει ατέλειες και να δημιουργούνται κι άλλες με το πέρασμα του χρόνου οφείλουμε να δείχνουμε τον σεβασμό μας σε αυτό. Δεν είναι ένα ρούχο το οποίο αλλάζουμε κατά το δοκούν αλλά δείχνοντας τον σεβασμό μας σε αυτό πορευόμαστε το δρόμο της ζωής με αυτό όχι ως συνοδοιπόρο αλλά ως φορέα της προσωπικότητάς μας. Σίγουρα τα τεχνητά μέλη είναι ένα ζήτημα το οποίο τίθεται. Πότε σταματάει το σώμα μας να είναι ένα τεχνόσωμα και έχει διαφθαρεί; Η απάντηση δεν είναι εύκολη. Μια προσέγγιση η οποία ίσως να είναι και η πιο ασφαλής είναι πως επεμβαίνουμε έως ότου η επέμβαση συντηρεί την τυπική φυσιολογική λειτουργία σε στατιστικά καθορισμένα επίπεδα²⁷¹. Παρόλο που μια τέτοια προσέγγιση έχει τα προβλήματά της ίσως είναι η ασφαλέστερη δικλείδα που έχουμε. Στο παρόν σημείο παρακολουθούμε το παράδοξο του πλοίου του Θησέως. Αν αφαιρέσουμε ένα κομμάτι από το πλοίο με το οποίο ταξίδεψε ο Θησέας στην Κρήτη και το αντικαταστήσουμε με ένα άλλο παύει να είναι το ίδιο πλοίο; Την ίδια ερώτηση την παρακολουθούμε να γίνεται αλλάζοντας σταδιακά όλα τα κομμάτια και να μας απασχολεί αιώνες τώρα. Η ίδια ερώτηση αλλάζοντας τις μεταβλητές φυσικά μπορεί να μας απασχολεί και στην περίπτωση του σώματος. Το σώμα όμως δεν πρέπει να ξεχνάμε πως δεν είναι απλά ένα μέσο αλλά είναι συνυφασμένο με το εκάστοτε πρόσωπο. Είναι ο φορέας της προσωπικότητάς μας και άρρηκτα συνδεδεμένο με την ανθρώπινη ιδιότητα μας. Όταν ξεχωρίζουμε το σώμα από την

---

²⁷⁰ Ι. Κάντ, Θεμελίωση της μεταφυσικής των ηθών, μετάφραση, σχόλια, επίμετρο Κώστας Ανδρουλιδάκης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 2017, σελ. 77

²⁷¹ Βλ. σελ. 19

έλλογη φύση μας δεν το διαχωρίζουμε από αυτήν αλλά το πράττουμε αυτό για την διευκόλυνση των μελετών μας.

Ακολουθώντας τον παρόντα συλλογισμό και έχοντας ως σκοπό την βελτίωση της προσωπικότητας μας η χρήση φαρμακευτικών αγωγών όχι μόνο δεν απαγορεύεται αλλά καθίσταται υποχρεωτική για τη λειτουργία του σώματός μας σε «φυσιολογικά» επίπεδα ούτως ώστε τυπικές λειτουργίες όπως αυτή της νοήσεως να προάγουν το ευ ζην του ανθρώπου. Η ενίσχυση των λειτουργιών δεν συνεπάγεται με το ευ ζην άλλωστε αν συνεπαγόταν με το ευ ζην η εξέλιξη – ενίσχυση του ανθρώπινου είδους μέσα από τη φυσική πορεία ίσως να διένυε την καλύτερη ιστορικά στιγμή της αλλά αντί αυτού η σύγχρονη κοινωνία μας είναι γεμάτη προκλήσεις, βανδαλισμούς και καταστροφές ζώων σε παγκόσμια κλίμακα. Αν οι υπέρμαχοι του υπερανθρωπισμού εντοπίζουν το ευ ζην στην κάλυψη περισσότερων αναγκών όπως επί παραδείγματι της κοινωνικής καταξίωσης ή της επίτευξης της θεραπείας του γήρατος σφάλουν σε αυτή τη θεώρησή τους αν υποστηρίζουν πως είναι συνεχιστές του ανθρωπισμού. Μπορεί να είναι οτιδήποτε άλλο έκτος από αυτό. Η αιτία έγκειται πως στον ανθρωπισμό ο άνθρωπος έχει αποδεχτεί την ανθρώπινη θνητή του φύση και δεν μεμψιμοιρεί για αυτή, το ένα. Ένα δεύτερο στοιχείο καθόλου ελάσσονος σημασίας είναι το γεγονός πως ένας κατά την ουσία ανθρωπιστής δεν ψάχνει για «παρακάμψεις» να κάνει τη ζωή του πιο εύκολη αλλά χρησιμοποιώντας την αυτογνωσία, την παιδεία, την άθληση, κ. α. τα οποία εν συντομία θα τα περικλείσουμε στον όρο «επιμέλεια εαυτού»²⁷² ασκεί τα όσα του δόθηκαν από τη φύση, τα φυσικά του ταλέντα, ώστε να βελτιώσει την προσωπικότητά του αναγνωρίζοντας πάντα το χρέος του στο υπόλοιπο κοινωνικό σώμα. Μια θέση την οποία υποστηρίζει θερμά ο Καντ. Οι επιδιώξεις ενός ανθρωπιστή επομένως δεν αφορούν μόνο τον εαυτό του. Συμβαίνει και αντιτείνουν οι σύγχρονοι μετανθρωπιστές πως ό,τι πράττουν και ό,τι πρεσβεύουν έχει ως άμεσο στόχο το κοινωνικό σύνολο. Η απάντηση είναι πως το χρησιμοποιούν ως πρόσχημα για ένα ευ ζην το οποίο αφορά την επίτευξη κυρίως σκοπών, όχι ενός συνόλου, αλλά όσον έχουν τη δυνατότητα να προβούν σε ενισχυτικές πράξεις. Και μάλιστα εις βάρος των άλλων ανθρώπων. Ήδη ο κόσμος μας έχει μια ρατσιστική συμπεριφορά απέναντι σε ομάδες ατόμων. Αν βάλουμε και άλλες μεταβλητές όπως π. χ. να αλλάξουμε το χρώμα μέσω

---

²⁷² Βλ. <https://www.youtube.com/watch?v=XE0pxzGSbrE> τελ. επίσκεψη 28/1/2021

γενετικών επεμβάσεων ενός εμβρύου για περισσότερες ευκαιρίες εργασίας²⁷³ δεν επιλύουμε το πρόβλημα αλλά το εντείνουμε σκάβοντας ρήγματα και ωθώντας εκεί μέσα στα σαρκοβόρα βάραθρα της τεχνολογίας την ανθρώπινη υπόσταση. Σε τελική ανάλυση δεν χρειάζεται να αλλάξουμε ή να παρέμβουμε στην ανθρώπινη βιολογική φύση αλλά είναι επιτακτική ανάγκη να στοχαστούμε ηθικά πάνω στις νέες τεχνολογίες..

Θα ήταν βέβαια αμέλεια να μην ασχοληθούμε με το γεγονός πως όταν αρρωσταίνουμε επισκεπτόμαστε τους γιατρούς ώστε να μας κάνουν καλά ή αλλιώς να επιμηκύνουμε τη ζωή μας. Αλλά, άλλο το γεγονός έχω αποδεχτεί τον θάνατο και πράττω θεραπευτικά για το σώμα μου, άλλο δεν τον έχω αποδεχτεί και θέλω να ζήσω παραπάνω έτη. Τούτο είναι καθαρά εγωιστικό καθώς η αύξηση του προσδόκιμου ζωής των ανθρώπων θα έχει και αρνητικές επιπτώσεις οι οποίες θα κάνουν ίσως πιο δύσκολη την ζωή των ανθρώπων ως σύνολο και ίσως να επηρεάσουν και τις ζωές των ανθρώπων σε άλλων λαών με διάφορους τρόπους²⁷⁴.

Το πλέον αξιοσημείωτο γεγονός όσον αφορά τις επεμβάσεις στο γονιδίωμα είναι ότι οι τροποποιήσεις αυτές έχουν κληρονομήσιμο χαρακτήρα, δηλαδή μπορούν να κληρονομηθούν από γενεά σε γενεά. Η τεχνολογία αυτή μας δίνει όντως τη δυνατότητα να τροποποιήσουμε ριζικά το ανθρώπινο γονιδίωμα και να το μεταμορφώσουμε κατ' επιλογή με παραπάνω διανοητικές και φυσικές δυνάμεις καθώς θα δημιουργούνταν άνθρωποι οι οποίοι δεν γερνάνε αλλά και δεν αρρωσταίνουν²⁷⁵. Σε όλα αυτά είναι φανερή η ανησυχία για τις κληρονομήσιμες ιδιότητες που δεν μπορούμε να προβλέψουμε πολλές φορές και βέβαια αυτές κληρονομούνται. Τούτη η ανησυχία είναι έκδηλη αν αναλογιστούμε πως όταν παραγγέλνουμε κάτι προσδοκούμε να παραλάβουμε κάτι συγκεκριμένο το οποίο στην περίπτωση μας ισχύει κατά το ελάχιστο. Αυτό λέγεται καθώς δεν είμαστε σίγουροι αν παύσουμε την έκφραση ενός συγκεκριμένου γονιδιώματος θα έχουμε de facto ένα και μόνο συγκεκριμένο αποτέλεσμα. Ίσως μια τέτοια επέμβαση όπως είδαμε και σε άλλο σημείο της εργασίας μας²⁷⁶ θα έχει αποτελέσματα τα οποία θα τα διαπιστώσουμε αργότερα με δραματικό τρόπο. Κατόπιν τούτου και λαμβάνοντας υπόψη τα

---

²⁷³ Βλ. <https://hbswk.hbs.edu/item/minorities-who-whiten-job-resumes-get-more-interviews> τελ. επίσκεψη 28/1/2021

²⁷⁴ Βλ. Francis., Fukuyama. Our posthuman future : consequences of the biotechnology revolution (1st ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux 2002, σελ. 57 – 71

²⁷⁵ Στ. Τσινόρεμα, Η ΒΙΟΗΘΙΚΗ ΚΑΙ Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΡΑΞΗΣ Η ΗΘΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΒΙΟΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ, «ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ», εκδ. ΑΘΗΝΑ 2006, σελ. 214 – 215

²⁷⁶ Βλ. σελ. 55

παραπάνω διαπιστώνουμε πως περισσότερη έρευνα χρειάζεται πάνω στην έκφραση των γονιδίων και τα αποτελέσματα που έχουν στις βιολογικές διεργασίες. Ακόμα περισσότερη έρευνα είναι αναγκαίο να γίνει για το πώς αυτές οι γενετικές τροποποιήσεις μπορούν να επηρεάσουν ανώτερες λειτουργίες όπως αυτή της διανοητικής ικανότητας. Η γενετική ως επιστήμη μελετά τους μηχανισμούς οι οποίοι διέπουν την κληρονομικότητα αλλά και τις αρχές και τους κανόνες αυτής²⁷⁷. Είναι μια σχετικά νέα επιστήμη, παρόλα τα γιγαντιαία άλματα τα οποία έχουν γίνει σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα περισσότερο φως πρέπει να χυθεί στις λειτουργίες και τους μηχανισμούς της γενετικής. Το ρίσκο είναι τεράστιο καθώς όχι μόνο θα μπορούσαν να επακολουθήσουν προβλήματα υγείας τα οποία δεν μπορούν να προβλεφθούν αλλά επίσης μια τέτοια επέμβαση θα στερούσε την ελευθερία των μελλοντικών γενεών μιας και θα γνώριζαν πως είναι κατασκευάσματα με συγκεκριμένες προδιαγραφές. Μοιάζει το σενάριο αυτό σαν να μιλάμε για εγκέφαλα αυτόματα. Αν σε αυτούς τους ανθρώπους προκύψουν διάφορα προβλήματα το βάρος θα το έριχναν στον κατασκευαστή τους. Εδώ γίνεται εμφανές το πρόβλημα της ανάληψης ευθύνης. Επίσης, δεν έχουμε το δικαίωμα να προαποφασίσουμε εμείς για τη συμπεριφορά που θα έχουν μελλοντικά πρόσωπα καθώς τέτοιου είδους πατερναλισμοί θυμίζουν σκοτεινές για την ανθρωπότητα στιγμές με γνωστά αποτελέσματα. Πατερναλισμοί οι οποίοι οδήγησαν στην ηθική απαξίωση του ανθρώπινου όντος.

Η ανάληψη ευθυνών και η λογοδοσία, σύμφωνα με τον Καντ, είναι το κατά κανόνα χαρακτηριστικό γνώρισμα του ανθρώπινου είδους. Ουσιαστικό γνώρισμα ηθικού όντος η λογοδοσία από την πλευρά όλων. Η στέρηση αυτή, η απαγόρευση τρόπων τινά, να αναλαμβάνουν ευθύνες και η στέρηση λογοδοσίας για τις πράξεις τους οδηγούν στην ηθική απαξία των υποκειμένων αυτών. Πώς θα μπορούσαν άλλωστε να λογοδοτήσουν για πράξεις ή πως θα μπορούσαν να αναλάβουν ευθύνες παραπάνω από αυτές για τις οποίες είναι κατασκευασμένοι; Το γεγονός πως ένας άνθρωπος γεννιέται από τυχαίοτητα με διάφορα χαρακτηριστικά τα οποία του επιτρέπουν ή του απαγορεύουν να αναλάβει ευθύνες δεν δημιουργεί έναν σοβαρό αντίλογο καθώς όλοι μας έχουμε γεννηθεί και αναπτυχθεί από τυχαίοτητα. Επομένως όλοι μας είμαστε ισότιμοι ο ένας απέναντι στον άλλον. Έχουμε έρθει στη ζωή με ίσους όρους. Να διευκρινίσουμε πως όταν λέμε πως έχουμε γεννηθεί και αναπτυχθεί από τυχαίοτητα

---

²⁷⁷ Ιωαννίδη, Β., Ηθική και εκπαίδευση για την υγεία: Βασικά ζητήματα βιοηθικής, αγωγής και προαγωγής της υγείας. Σειρά: Βιβλιοθήκη Υγείας Αριθμός 1. (Επιμέλεια Μπαλτόπουλος, Π). Ιατρικές Εκδόσεις Π. Χ. Πασχαλίδης, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Αθίνα 2008. σελ. 40 – 41

δεν εννοούμε πως δεν υπάρχει το ενδεχόμενο να ήρθαμε στην ύπαρξη από προγραμματισμένη πράξη η οποία οδήγησε στην σύλληψή μας ούτε πως τα γονίδια των γονέων μας δεν διαδραμάτισαν τον ρόλο τους. Αυτό που εννοούμε είναι πως τα χαρακτηριστικά μας δεν ελέγχθηκαν από κάποιον τρίτο αλλά ακόμα και αν ελέγχθηκαν δεν υπήρξε κάποια επέμβαση σε αυτά ώστε να στερηθούμε την ελευθερία και την ηθικοπρακτική μας ικανότητα. Πράγματι αξιολογούμε και πράττουμε έχοντας όλη την ευθύνη δίχως να την μεταβιβάζουμε σε κάποιον πέρα από τον εαυτό μας.

Όσον αφορά δε την ψυχολογική κατάσταση ατόμων τα οποία θα είχαν προκύψει από γονιδιακές παρεμβάσεις μπορούμε να κάνουμε πάρα πολλές εικασίες. Ίσως νιώθουν κατώτεροι από εμάς καθώς θα είναι δημιουργήματά μας, ίσως νιώθουν ανώτεροι από εμάς καθώς αυτά που θα αναλαμβάνουν να εκτελούν θα τα εκτελούν τέλεια. Αλλά ας αναρωτηθούμε και ποια θα είναι η στάση μας απέναντι σε αυτά τα άτομα; Ίσως τα βλέπουμε με επιφύλαξη και ως ανταγωνιστές, ίσως θα τα βλέπουμε με οίκτο αλλά στο παρόν σημείο που βρίσκεται η ανθρωπότητα το να τα αντιμετωπίσουμε με ισότητα θα είναι δύσκολο αν αναλογιστούμε πως ακόμα και μετά από τόσους αιώνες οι οποίοι έχουν περάσει από τον διαφωτισμό και τη Γαλλική επανάσταση η οποία και είχε ως αποτέλεσμα τη διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις μέρες μας ερχόμαστε αντιμέτωποι με διακρίσεις οι οποίες έχουν να κάνουν με το χρώμα, το ύψος, την εθνικότητα και το θρήσκευμα. Ας αναλογιστούμε λοιπόν πόσο ρατσιστικά θα αντιμετωπίζονται τέτοια άτομα, θετικό ή αρνητικό.

Επίσης κανείς δεν εγγυάται πως πολιτικές εξουσίες δε θα χρησιμοποιήσουν τις τεχνολογίες γενετικής επέμβασης για να πετύχουν στόχους όποιοι και αν είναι. Ίσως επανέρθουν γεγονότα που έζησε η ανθρωπότητα κατά την αυγή του 20^{ου} αιώνα. Αλλά επίσης κανείς δεν εγγυάται πως οι άνθρωποι αν αφεθούν ελεύθεροι να επιλέγουν αν θα χρησιμοποιήσουν τέτοιες τεχνολογίες πως θα το πράξουν με ηθικό σκέπτεσθαι²⁷⁸. Για τους λόγους αυτούς ο αναστοχασμός μας στο συγκεκριμένο ζήτημα μας αφορά σε παγκόσμιο επίπεδο.

Επιστρέφοντας στους υπέρμαχους του μετανθρωπισμού των οποίων τις θέσεις εξετάσαμε οφείλουμε να τονίσουμε πως παρότι παρουσιάζουν ένα μέλλον φωτεινό για όλη την ανθρωπότητα μάλλον φωτεινό δεν είναι. Επεμβάσεις οι οποίες αν και θα απευθύνονται για όλους τους ανθρώπους θα μπορούν να εφαρμοστούν μόνο σε μια μόνο μερίδα ατόμων δημιουργώντας μεγαλύτερα χάσματα ανισοτήτων.

---

²⁷⁸ Στ. Τσινόρεμα, Η ΒΙΟΗΘΙΚΗ ΚΑΙ Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΡΑΞΗΣ Η ΗΘΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΒΙΟΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ, «ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ», εκδ. ΑΘΗΝΑ 2006, σελ. 218

Βέβαια μια άλλη πτυχή του θέματος η οποία από το μέρος εκείνων που εναντιώνονται στην ενίσχυση, και ίσως η πιο σημαντική, είναι ότι οι επεμβάσεις στο γονιδιώμα μας μπορούν να κληροδοτηθούν και στις επόμενες γενεές και με την αλλαγή των εκφράσεων στο γονιδίωμα σύμφωνα με την επιγενετική στο παρόν ιστορικό σημείο το οποίο βρισκόμαστε είναι μια πολύ επικίνδυνη διαδικασία. Αν δηλαδή φανταστούμε το γονιδίωμα ως έναν θάλαμο γεμάτο με πόρτες γνωρίζουμε μόνο ελάχιστες από αυτές που οδηγούν. Σαν όμως να μην έφτανε αυτό, ανοίγοντας και κλείνοντας διαφορετικές πόρτες θα λάβουμε διαφορετικά αποτελέσματα από το προσδοκώμενο. Τούτο μπορεί να οδηγήσει σε καταστάσεις τόσο ανεξέλεγκτες όσο και τρομακτικές.

Προσφέροντας μια ζωή σύμφωνη με τη τυπική ανάπτυξη δεν πρέπει να απαγορεύονται θεραπευτικές επεμβάσεις αλλά αν είναι δυνατόν να είναι ανοιχτές για όλο τον πληθυσμό. Με τέτοιες επεμβάσεις επεμβαίνουμε ώστε το άτομο να πάρει πίσω μια ελεύθερη υγιή ζωή πριν καν την στερηθεί. Το να υπάρχει κατάχρηση των τεχνολογιών αυτών για εκπλήρωση προσωπικών επιθυμιών μη λαμβάνοντας υπόψη τον κίνδυνο στον οποίο θα υποβάλουμε μια ζωή αλλά αγνοώντας ή μάλλον αδιαφορώντας για τους συνανθρώπους μας, θα πρέπει να είναι καταδικαστέες τέτοιες πρακτικές. Όχι μόνο η κατάχρηση, αλλά και τέτοιου είδους αντιλήψεις εν γένει καθώς οι επιλογές μας επηρεάζουν πλέον τους συνανθρώπους μας σε παγκόσμιο επίπεδο.

Κλείνοντας την εργασία μας οφείλουμε να τονίσουμε την σημασία του διαλόγου, της κατανόησης των επιχειρημάτων ένθεν κακείθεν και την ανάγκη της περισυλλογής επί των προβλημάτων τα οποία καλούμαστε να αντιμετωπίσουμε. Έχοντας πάντα ως γνώμονα την ηθική αυταξία τόσο του προσώπου μας όσο και των συνανθρώπων μας.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

J. Habermas, *Το μέλλον της ανθρώπινης φύσης: Προς μια φιλελεύθερη ευγονική; Και πίστη και γνώση*, (μτφ Μαρία Τοπάλη), εκδ. Scripta, Αθήνα 2004

James Rachel, *Στοιχεία ηθικής φιλοσοφίας*, (μτφ Ξενοφών Μπαμιατζόγλου, επιμ. Φιλήμων Παιονίδης), 6^η εκδ. εκδ. Οκτώ 2012

I. Κάντ, *Θεμελίωση της μεταφυσικής των ηθών*, μετάφραση, σχόλια, επίμετρο Κώστας Ανδρουλιδάκης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 2017

I. Kant, *Μεταφυσική των ηθών*, μετάφραση, σημειώσεις, επιλεγόμενα, Κώστας Ανδρουλιδάκης, εκδ. Σμίλη

Ιωαννίδη, Β., *Ηθική και εκπαίδευση για την υγεία: Βασικά ζητήματα βιοηθικής, αγωγής και προαγωγής της υγείας*. Σειρά: Βιοβιβλιοθήκη Υγείας Αριθμός 1. (Επιμέλεια Μπαλτόπουλος, Π). Ιατρικές Εκδόσεις Π. Χ. Πασχαλίδης, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Αθήνα 2008.

Νίκος Αυγελής, *Εισαγωγή στη φιλοσοφία*, τρίτη βελτιωμένη έκδοση, Θεσσαλονίκη 2001

Στ. Τσινόρεμα, *Το πρόσωπο και η αρχή της προσωπικότητας στη νεότερη φιλοσοφία και τη βιοηθική*, Μ. Κανελλοπούλου-Μπότη & Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή (επιμ.), *Βιοηθικοί Προβληματισμοί II, Το πρόσωπο*, Αθήνα, Παπαζήση, 2016.

Στ. Τσινόρεμα, *Η ΒΙΟΗΘΙΚΗ ΚΑΙ Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΡΑΞΗΣ Η ΗΘΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΒΙΟΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ, «ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ»*, εκδ. ΑΘΗΝΑ 2006

Φ. Νίτσε, *Τάδε έφη Ζαρατούστρας (Ο υπεράνθρωπος)*, εκδ. Alpha Mi, χ.χ.

Ξενόγλωσση

Arvin M. Gouw, Introducing the brave new crispr world, *Zygon*, vol. 55, no. 2 June 2020

Cary Wolfe, *What is Posthumanism?*, University of Minnesota press, 2010

David Roden, Deconstruction and Excision in Philosophical Posthumanism, *Journal of Evolution and Technology*, Vol. 21 Issue 1, June 2010

Evangelos D. Protopapadakis, «In Defense of Pharmaceutically Enhancing Human Morality», *Current Therapeutic Research* 86 (2017) 9 – 12

Gregory R. Hansell and William Grassie, *H± Transhumanism and Its Critics*, Metanexus, 2010

Julian Huxley, *New Bottles for New Wine*, Chatto & Windus, Λονδίνο 1957

Forsyth, N. R., Wright, W. E., and Shay, J. W., Telomerase and differentiation in multicellular organisms: turn it off, turn it on, and turn it off again. *Differentiation* Vol. 69, 2002

Francis., Fukuyama. *Our posthuman future : consequences of the biotechnology revolution* (1st ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux 2002

Fukuyama, Francis. “Transhumanism: The World’s Most Dangerous Idea.” *Foreign Policy* no. 144, 2004

Steward Sell, MD, *Stem cells handbook*, Wadsworth center and Ordway Research institute Empire State Plaza, Albany, NY, Humana Press Totowa, New Jersey 2004

L.J. Elders, S.V.D., Humanism. «Its Roots and Development. What humanism consists of», Pontificia Academia di San Tommaso – Società Internazionale Tommaso d’Aquino, *CONGRESSO TOMISTA INTERNAZIONALE L’UMANESIMO*

CRISTIANO NEL III MILLENNIO: PROSPETTIVA DI TOMMASO D'AQUINO

ROMA, 21-25 Settembre 2003

Julian Savulescu, Ruud ter Meulen, and Guy Kahane, *Enhancing Human Capacities*, εκδ. Blackwell 2011

F. Ann Ran et al. «Genome engineering using the CRISPR-Cas9 system», *Nature Protocols* VOL.8 NO.11 2013

Francis., Fukuyama. *Our posthuman future : consequences of the biotechnology revolution* (1st ed.). New York: Farrar, Straus and Giroux 2002

Nick Bostrom, *Letter from Utopia*, Version: 3.3 (2020), First version circa 2006; subsequently published in *Studies in Ethics, Law, and Technology* (2008): Vol. 2, No1.

Tang, YP., Shimizu, E., Dube, G. et al. «Genetic enhancement of learning and memory in mice». *Nature* 401, 63–69 1999

Teresa Elias, *Updating the Human: Transhumanist Elements in 21st Century American Film*, Schriftliche Hausarbeit im Rahmen der Ersten Staatsprüfung, dem Landesprüfungsamt für Erste Staatsprüfungen für Lehrämter an Schulen, Prof. Dr. Berressem, 2014

Robert Ranisch & Stefan Lorenz Sorgner, *Post- and transhumanism, an introduction*, Peter Lang χ. χ

Qazi Rahman, Glenn D Wilson, *Born gay? The psychobiology of human sexual orientation*, *Personality and Individual Differences*, Volume 34, Issue 8, June 2003

Ψηφιακή

<https://renaissance.enacademic.com/277/Humanism> τελ. επίσκεψη 28/12/20

<https://getanimated.uk.com/meet-lulu-and-nana-the-worlds-first-crispr-genome-edited-babies/> τελ. επίσκεψη 17/12/20

<https://www.sciencenewsforstudents.org/article/explainer-how-crispr-works> τελ. επίσκεψη 17/12/20

<https://www.genome.gov/genetics-glossary/Bacterial-Artificial-Chromosome> τελ. επίσκεψη 17/12/20

<https://ukts.org/wp-content/uploads/2019/11/issue94.pdf> τελ. επίσκεψη 15/1/2021

<https://www.kathimerini.gr/world/1090668/vrethike-o-protos-karkinos-se-deinosayro/> τελ. επίσκεψη 15/1/2021

<https://www.youtube.com/watch?v=XE0pxzGSbrE> τελ. επίσκεψη 28/1/2021

<https://hbswk.hbs.edu/item/minorities-who-whiten-job-resumes-get-more-interviews> τελ. επίσκεψη 28/1/2021

<https://en.wikipedia.org/wiki/Humanism> τελ. επίσκεψη 15/10/2021